

RZĄDOWA RADA LUDNOŚCIOWA

Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej

Redakcja naukowa
Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska

TOM XIII

Warszawa 2017

Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej

Demographic situation of the Opole Silesia Region as a challenge for social and economic policy

Redakcja naukowa/Edited by Józefina Hryniewicz, Alina Potrykowska

Rządowa Rada Ludnościowa/The Government Population Council
Warszawa 2017

Recenzent

Prof. dr hab. Janusz Witkowski

Copyright by Rządowa Rada Ludnościowa
Warszawa 2017

Książka – ISBN :978-83-7027-657-7
CD – ISBN: 978-83-7027-658-4

Projekt okładki

Lidia Motrenko-Makuch

Redakcja

Alina Potrykowska
Adrian Moliński

Redakcja językowa

Dorota Bojarska-Lis

Zdjęcia – Opolski Urząd Wojewódzki

Rządowa Rada Ludnościowa

00-925 Warszawa, Al. Niepodległości 208

Tel. (48) 22 608 3040, (48) 22 608 31 75, (48) 22 449 40 40 Fax (48) 22 608 38 87

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA – Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska	5
CZEŚĆ I. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO	21
1. Sytuacja demograficzna województwa opolskiego – stan obecny i perspektywy – <i>Janina Kuźmicka, Danuta Michoń</i>	22
2. Specyficzna sytuacja demograficzna województwa opolskiego na tle Polski w latach 1945–2050 – <i>Robert Rauziński</i>	40
3. Proces starzenia się ludności województwa opolskiego – <i>Agata Zagórowska.....</i>	69
4. Depopulacja jako wyzwanie dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opolskiego – tezy – <i>Joanna Dybowska.....</i>	83
5. Opolska Specjalna Strefa Demograficzna – <i>Kazimierz Szczygielski</i>	88
CZEŚĆ II. SYTUACJA NA RYNKU PRACY A WARUNKI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO	104
6. Zagraniczna emigracja zarobkowa a rynek pracy w województwie opolskim – <i>Romuald Jończy</i>	105
7. Wzory życia rodzinnego w świadomości młodego pokolenia mieszkańców Opolszczyzny a polityka społeczna – <i>Teresa Soldra-Gwiżdż</i>	121
8. Potencjał zdrowotny ludności w województwie opolskim jako wyzwanie dla polityki społecznej – <i>Violetta Porowska</i>	133
9. Perspektywy rozwoju demograficznego województwa opolskiego. Wybrane konsekwencje ekonomiczne i społeczne – <i>Krystian Heffner, Brygida Solga</i>	136
10. Wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa opolskiego – <i>Marek Mazurkiewicz</i>	150
CZEŚĆ III. WYZWANIA POLITYKI SPOŁECZNEJ I GOSPODARCZEJ WOBEC SYTUACJI DEMOGRAFICZNEJ WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO.....	164
11. Debata panelowa nt. <i>Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa opolskiego</i>	165
12. ZAKOŃCZENIE – <i>Józefina Hrynkiewicz</i>	176
13. ANEKS	178

LIST OF CONTENTS

FOREWORD – <i>Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska</i>	5
PART I. DEMOGRAPHIC SITUATION OF OPOLE SILESIA REGION	21
1. Demographic situation of Opole Silesian Voivodship – present state and prospects – <i>Janina Kuźmicka, Danuta Michoń</i>	22
2. Specific demographic situation of Opole Silesia Region as compared to Poland in the period 1945-2050 – <i>Robert Rauziński</i>	40
3. Ageing population process in Opole Silesian Voivodship – <i>Agata Zagórowska</i>	69
4. Depopulation as a challenge for socio-economic development of Opole Silesian Voivodship – <i>Joanna Dybowska</i>	83
5. Opole Special Demographic Zone – <i>Kazimierz Szczygielski</i>	88
PART II. SITUATION ON THE LABOUR MARKET AND LIVING CONDITIONS OF THE POPULATION OF OPOLE SILESIA VOIVODSHIP	104
6. Foreign emigration for economic purposes and labour market in Opole Silesian Voivodship – <i>Romuald Jończy</i>	105
7. Family life models existing among young generation of the Opole Silesian Voivodship and social policy – <i>Teresa Soldra-Gwiżdż</i>	121
8. Health potential of the population of the Opole Silesian Voivodship as a challenge for social policy – <i>Violetta Porowska</i>	133
9. Demographic development perspectives for Opole Silesian Voivodship. Selected economic and social consequences – <i>Krzystian Heffner, Brygida Solga</i>	136
PART III. THE CHALLENGES OF SOCIAL AND ECONOMIC POLICY AS COMPARED TO THE DEMOGRAPHIC SITUATION OF THE OPOLE SILESIA REGION	150
10. Panel discussion titled The demographic situation of the Opole Silesian Voivodship as a challenge for social and economic policy	164
Chair: <i>Prof. Kazimierz Szczygielski</i>	165
11. SUMMARY – <i>Józefina Hrynkiewicz</i>	176
12. ANNEX	178

PRZEDMOWA

Oddajemy do rąk Czytelników publikację przygotowaną na podstawie materiałów konferencji Rządowej Rady Ludnościowej pt. *Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, która odbyła się w Urzędzie Wojewódzkim w Opolu w dniu 12 kwietnia 2017 roku. Współorganizatorami konferencji byli Pan Adrian Czubak, Wojewoda Opolski i Pani Janina Kuźmicka, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Opolu.

Honorowy patronat nad konferencją objął Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, Pan Mariusz Błaszczak.

Konferencja w Opolu była jedną z cyklu 16. konferencji zbliżonych merytorycznie i tematycznie, jakie odbyły się we wszystkich województwach z inicjatywy Rządowej Rady Ludnościowej, angażując władze wojewódzkie – rządowe i samorządowe, środowiska naukowe i urzędy statystyczne. Licznie uczestniczyli w nich przedstawiciele władz samorządowych oraz lokalne media.

Rządowa Rada Ludnościowa, organ doradczy premiera, działa od 43 lat, przygotowuje analizy, raporty i materiały dla władz państwa. Prezentowane są one na forach krajowych i międzynarodowych, m.in. Rady Europy, Unii Europejskiej, Eurostatu, Organizacji Narodów Zjednoczonych. Coroczne raporty o Sytuacji demograficznej Polski przedstawiane są Rządowi RP. Rządowa Rada Ludnościowa w swoich pracach zwracała uwagę na pilną potrzebę interdyscyplinarnego podejścia do analizy procesów demograficznych. Postulat ten znalazł akceptację Komitetu Stałego Rady Ministrów.

Rządowa Rada Ludnościowa zainicjowała organizację dwóch Kongresów Demograficznych (I Kongres odbył się w latach 2001–2002, II Kongres w 2012 r). Kongresy wywołały szerokie zainteresowanie sytuacją i rozwojem demograficznym Polski gremiów naukowych, rządowych, samorządowych, politycznych, organizacji pozarządowych, Kościołów oraz – dzięki mediom – społeczeństwa. Szczególnym osiągnięciem obu Kongresów było pobudzenie debaty nad sytuacją demograficzną Polski oraz nad konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi oraz perspektywami sytuacji demograficznej i wyzwaniem dla polityki ludnościowej Polski.

Kontynuacją tych debat była konferencja *RRL Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, którą honorowym patronatem objął Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Pan Marek Kuchciński. Konferencja odbyła się w Sejmie RP 26 kwietnia 2016 roku. Uczestniczący w konferencji przedstawiciele władz państwowych, wojewódzkich i samorządowych, wystąpili z inicjatywą zorganizowania podobnych tematycznie debat w poszczególnych województwach, tj. konferencji regionalnych dotyczących *Sytuacji*

i perspektyw demograficznych jako wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej realizowanej w regionach.

Rządowa Rada Ludnościowa podjęła tę ideę i po uzyskaniu akceptacji oraz patronatu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, wspólnie z wojewodami i wojewódzkimi urzędami statystycznymi zorganizowała 16. Konferencję w poszczególnych regionach (w okresie od 4 lipca 2016 do 19 czerwca 2017 roku). Przebieg i rezultaty konferencji wskazały na duże zainteresowanie władz lokalnych, pracowników nauki, środowisk akademickich i mediów sytuacją i rozwojem demograficznym w poszczególnych regionach, miastach i gminach, a także na potrzebę szerokiej debaty interdyscyplinarnej nad skutkami zmian demograficznych dla przyszłości państwa, regionów, powiatów i gmin.

Konferencja Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej nawiązywała tematycznie do sytuacji demograficznej w kraju. Niniejsza publikacja opracowana na podstawie materiałów z tej konferencji składa się z trzech części. Pierwsza prezentuje opracowania zawierające analizę i ocenę najważniejszych aspektów sytuacji demograficznej regionu. W drugiej zaprezentowano analizy dotyczące głównych wyzwań dla polityki społecznej i gospodarczej województwa pomorskiego w kontekście istniejących i spodziewanych w nieodległej przyszłości uwarunkowań ludnościowych, w tym sytuację na rynku pracy i warunki życia mieszkańców. Część trzecia zawiera debatę panelową, szerszą dyskusję i podsumowanie konferencji. Opracowania opublikowane w pracy przedstawiają analizy procesów zmian w kształtowaniu liczby i struktury ludności w województwie opolskim. Są to prace o szerokiej tematyce i zakresie, zawierające klarownie przeanalizowane procesy i zjawiska, stanowiące podstawę do dyskusji podczas konferencji. Publikacja przedstawia wyniki debaty o sytuacji demograficznej i poszukiwania sposobów jej zmiany w województwie.

W pierwszej części – **Sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego – obecnie i w przyszłości** przedstawiono sytuację demograficzną w regionie oraz prognozy zmian na tle sytuacji demograficznej Polski.

Pierwsze opracowanie Janiny Kuźmickiej i Danuty Michoń, pt. *Sytuacja demograficzna województwa opolskiego – stan obecny i perspektywy* zawiera opis stanu obecnego oraz perspektywy sytuacji demograficznej. Tekst ukazuje kształtowanie się sytuacji demograficznej województwa w różnych wymiarach i stanowi dobrą podstawę do dalszych rozważań dotyczących zarówno diagnozy sytuacji, jak i konsekwencji dla polityki społecznej i gospodarczej. Bogata ilustracja tabelaryczna i graficzna wzbogaca analizę i ułatwia ocenę przebiegu procesów demograficznych w województwie. Autorki udokumentowały odrębności demograficzne regionu i wykazały specyficzne jego cechy: szybsze niż w innych

województwach pogarszanie się sytuacji demograficznej, niekorzystne wskaźniki większości zdarzeń demograficznych, wysoki poziom migracji potęgujący procesy depopulacji oraz negatywne perspektywy w zakresie rozwoju ludnościowego województwa. Wartościowe są wnioski dotyczące konsekwencji niekorzystnych trendów demograficznych mimo pewnego optymizmu w odniesieniu do sytuacji demograficznej w ostatnim okresie.

Opracowanie Roberta Rauzińskiego pt. *Specyficzna sytuacja demograficzna województwa opolskiego na tle Polski w latach 1945–2050* jest rozwinięciem i pogłębieniem uwarunkowań specyficznej sytuacji demograficznej województwa opolskiego. Jest to bardzo interesujący i wartościowy tekst z rozszerzonym tłem historycznym i długookresową oceną sytuacji demograficznej obejmującą lata 1945–2015, a także perspektywą do 2050 roku. Z uwagi na uwarunkowania historyczne oraz różnorodność etniczną i kulturową społeczności, jego rozwój ludnościowy Autor wyróżnia kilka faz rozwoju, w tym najtrudniejszą ostatnią, nazwaną przez Autora okresem kryzysu demograficznego. Trwa on nadal do tego stopnia, że pojawiła się potrzeba powołania dla województwa specjalnej strefy demograficznej. Opracowanie Roberta Rauzińskiego pokazuje złożoność uwarunkowań rozwoju ludnościowego Śląska Opolskiego oraz odrębności zachowań demograficznych w zależności od pochodzenia regionalnego ludności napływowej po drugiej wojnie światowej. To spowodowało także dość duże zróżnicowanie przestrzenne sytuacji demograficznej województwa. Porównanie rozwoju demograficznego tego województwa na tle Polski ukazuje specyfikę demograficzną tego regionu. W świetle rozważań Autora specyfika demograficzna województwa pozostanie charakterystyczna także w perspektywie do 2050 roku. To powoduje, że istnieje duże zagrożenie dla dalszego rozwoju demograficznego, jak i rozwoju społeczno-gospodarczego tego województwa. Rozdział ukazuje potrzebę szerszego postrzegania kształtowania się sytuacji demograficznej na Śląsku Opolskim z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i kulturowych i jest wartościowym wkładem w dyskusję o sytuacji demograficznej tego regionu.

W rozdziale *Proces starzenia się ludności województwa opolskiego*, Agata Zagórska wykazuje specyfikę Śląska Opolskiego na tle kraju. Jednym z poważnych problemów rozwoju demograficznego województwa jest przyspieszony proces starzenia się ludności, który nasili się w kolejnych latach aż do 2050 roku. Zmiany w strukturze ludności według wieku i w ślad za tym postępujący proces starzenia się ludności zależą od wszystkich kluczowych procesów demograficznych, Autorka omawia trendy w zakresie urodzeń, zgonów i migracji, które jednokierunkowo oddziaływały na proces starzenia się społeczeństwa Śląska Opol-

skiego, jednak w sposób zróżnicowany przestrzennie (wg powiatów). Interesujące są wyniki badania sytuacji osób starszych po emigracji ich dzieci. Badania pokazują konsekwencje emigracji dla seniorów pozostających w kraju.

Efektom występujących w Polsce i w województwie opolskim trendów demograficznych jest depopulacja, która – jak pisze Joanna Dybowska, nie jest zjawiskiem krótkotrwałym; trzeba mówić o depopulacji jako o długookresowym trendzie. W opracowaniu *Depopulacja jako wyzwanie dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opolskiego* zaprezentowano tezy wystąpienia Joanny Dybowskiej na konferencji, dotyczące najważniejszych kwestii związanych z depopulacją: konsekwencje i przyczyny związane z niską dzietnością oraz odpływem migracyjnym. Na tym tle komentarze dotyczące Opolszczyzny ukazują specyfikę tego województwa i wyzwania demograficzne do 2050 roku. Autorka wykazuje skutki podejmowanej polityki społecznej na rzecz rodzin.

W piątym opracowaniu nt. *Opolska Specjalna Strefa Demograficzna* Kazimierz Szczygielski omawia tę inicjatywę. Wszystkie komentarze dotyczące specyfiki demograficznej województwa stanowią dobre uzasadnienie dla inicjatywy powołania Specjalnej Strefy Demograficznej (SSD) w województwie opolskim. Prezentacja niekorzystnych trendów demograficznych w Europie, Polsce i w badanym województwie skłoniły Autora do stwierdzenia, że Opolskie jest regionem zagrożonym, także w perspektywie. W końcowej części tekstu znajdujemy omówienie SSD, które w formie tabelarycznej prezentuje pakiety, działania, inicjatywy i projekty w województwie do 2020 roku.

Część pierwszą kończy relacja z szerokiej, otwartej dyskusji. W ożywionej i bogatej merytorycznie dyskusji uczestnicy wnieśli do debaty dodatkowe wątki i refleksje.

Część druga: **Sytuacja na rynku pracy a warunki życia mieszkańców województwa opolskiego** jest poświęcona wyzwaniom polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji na regionalnym rynku pracy.

Drugą część monografii rozpoczyna bardzo interesujący i wartościowy dla poznania uwarunkowań sytuacji demograficznej Śląska Opolskiego rozdział Romualda Jończygo nt. *Zagraniczna emigracja zarobkowa a rynek pracy w województwie opolskim*. Tekst oparty na wcześniejszych badaniach prowadzonych przez Profesora nad emigracją zarobkową ukazuje odrębności migracyjne dwóch grup ludności: autochtonów i nie autochtonów, a także zmieniające się uwarunkowania emigracji w czasie, zwłaszcza przed transformacją i po transformacji. Bezpośrednie konsekwencje emigracji zarobkowej i emigracji na stałe są procesy demograficzne i sytuacja na rynku pracy. W najbardziej spektakularny sposób emigracja wpływała na depopulację oraz osłabienie bezrobocia, ale także na poprawę warunków życia ludności w wyniku transferu dochodów oraz pozytywny

efekt zatrudnieniowy. Sam strumień migracyjny, jak i jego konsekwencje zmieniły się w okresie poakcesyjnym, a tym samym wpływ emigracji na rynek pracy. Według Autora rola emigracji była inna w ujęciu przestrzennym, dla zachodniej i południowo wschodniej części województwa. Ten rozdział wzbogaca naszą wiedzę o specyfice demograficznej województwa opolskiego i czynnikach mających wpływ na przebieg tych procesów w długim okresie czasu.

W rozdziale *Wzory życia rodzinnego w świadomości młodego pokolenia mieszkańców Opolszczyzny a polityka społeczna*, Teresa Sołdra-Gwiżdż omawia czynniki determinujące zachowania demograficzne ludności, m.in. przemiany wzorów życia rodzinnego. Jest to refleksja nad wpływem dokonujących się zmian w zakresie form życia rodzinnego i modelu rodziny w ogóle oraz w świadomości młodzieży. Autorka zwraca uwagę na problemy związane z wypełnianiem funkcji opieki nad seniorami. Zmiany społeczne w postrzeganiu przez młodzież roli rodziny, deklarowanego systemu wartości i akceptacji alternatywnych form życia rodzinnego, mają istotny wpływ na różne aspekty funkcjonowania rodziny, w tym także na postawy prokreacyjne znajdujące odzwierciedlenie w malejącej dzietności. Wyniki badań ilościowych i jakościowych o rodzinie w świetle wartości deklarowanych przez opolską młodzież wskazują, że zmienia się hierarchia wartości młodzieży w kontekście życia rodzinnego chociaż udane życie rodzinne i dzieci są nadal w triadzie najważniejszych wartości. Dokonują się zmiany w świadomości i postawach ludności w związku z tym pojawiają się liczne pytania: jak polityka społeczna powinna wspierać rodziny zbudowane na podstawie związków nieformalnych, jak zapewnić wsparcie rodzin w sprawowaniu opieki nad osobami starszymi, w jakim kierunku rozwijać usługi społeczne. Rozważania te były dobrą inspiracją do dyskusji dotyczącej współczesnej polityki społecznej i kierunków działania władz regionalnych województwa opolskiego.

Ważny wymiar sytuacji demograficznej każdej społeczności to sytuacja zdrowotna, która została podjęta w wystąpieniu Pani wicewojewody Violetty Porowskiej pt. *Potencjał zdrowotny ludności w województwie opolskim jako wyzwanie dla polityki społecznej* (tezy). Tezy specyfikują najważniejsze problemy zaprezentowane w wypowiedzi, które są ważne dla decydentów regionalnych i jakości życia społeczności Opolszczyzny. Na tle ogólnej informacji o sytuacji zdrowotnej (samoocena, główne problemy zdrowotne, potencjał zdrowotny), zdefiniowano najważniejsze problemy województwa w zakresie ochrony zdrowia oraz priorytety dla regionalnej polityki zdrowotnej. Wśród zaprezentowanych tez znalazło się odniesienie do wydatków NFZ, wyzwań dla polityki społecznej oraz polityki rodzinnej i senioralnej. Tezy te w większości mają charakter diagnostyczny jako propozycje. Pozostaje pytanie: w jakim kierunku i jakimi metodami

realizować zdiagnozowane uwarunkowania i problemy zdrowotne ludności województwa opolskiego, tym bardziej, że zdrowie zostało uznane jako inwestycja w kapitał ludzki; wobec tego co należy zrobić, aby tak się stało. Mimo, że są to tezy wystąpienia, to specyfikują one najważniejsze problemy i pożądane obszary działań, a zatem mogą być inspiracją w dalszych praktycznych działaniach.

W rozdziale *Perspektywy rozwoju demograficznego województwa opolskiego*, wybrane konsekwencje ekonomiczne i społeczne Krystian Heffner i Brigida Solga zastanawiają się nad wybranymi konsekwencjami perspektywami rozwoju demograficznego województwa opolskiego. Demograficzne wyzwania rozwoju społecznego i gospodarczego będą szczególnie istotne w najbliższej i dalszej perspektywie. Z tego względu analiza przyszłych trendów rozwoju ludności jest podstawą myślenia o kierunkach dalszego rozwoju województwa. Na tle refleksji metodologicznych dotyczących użyteczności prognozy dotyczącej ludności faktycznej, która dla Śląska Opolskiego jest większa niż ludności rezydującej, prezentują przyszłe zmiany w liczbie i strukturze ludności województwa. Mimo zastrzeżeń dotyczących braku prognozy ludności rezydującej, dochodzą do wniosku, że najważniejsze trendy demograficzne są przesądzone i niezależne od kategorii ludności. Refleksje o konsekwencjach demograficznych są zatem identyczne, a zatem prognoza ludności faktycznej jest dobrą podstawą do wnioskowania. Województwo opolskie charakteryzuje się wyraźnie gorszymi perspektywami demograficznymi na tle całego kraju, a zatem potencjalne konsekwencje będą bardziej dotkliwe. W tym względzie koncentrują się one na malejącej liczbie ludności, procesie starzenia się ludności, w tym starzenia się zasobów pracy, niskiej dzietności kobiet, rosnącym obciążeniu demograficznym, które wymagają (narzucają) zaktywizowania, a nawet wdrożenia odpowiednich polityk: rynku pracy, rodzinnej czy szerzej społecznej, edukacyjnej oraz aktywnej polityki migracyjnej. Jest to wartościowy tekst ze wskazaniem ważnych kierunków pożądanych działań w sferze polityki społecznej i gospodarczej.

Ostatnie opracowanie Marka Mazurkiewicza pt. *Problemy demograficzne województwa opolskiego* stanowi przyczynek do dyskusji, w którym Autor przedstawia ważne obszary problemowe z dziedziny społeczno-demograficznej i ustrojowej Śląska Opolskiego.

Część drugą kończy relacja z szerokiej, otwartej dyskusji.

Część III Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej Śląska Opolskiego to wyniki debaty panelowej nt., *Sytuacja demograficzna województwa opolskiego* jako wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej, którą moderował prof. Kazimierz Szczygielski. Zaproszeni eksperci dyskutowali nad zagadnieniami dotyczącymi:

- trudnej sytuacji demograficznej województwa opolskiego
- proponowanych działań, w tym specjalnej strefy demograficznej.

W trakcie trwającej debaty moderator sformułował jeszcze kilka dalszych, bardziej szczegółowych zagadnień inspirujących dyskusję, dotyczących między innymi niezbędnych, perspektywicznych przedsięwzięć prowadzących do ożywienia lokalnych rynków pracy, mogącego powstrzymać odpływ z regionu ludzi młodych, oceniany przez dyskutantów na ogół jako zjawisko niekorzystne, zarówno dla rozwoju demograficznego, jak i gospodarczego województwa, czynników wpływających na politykę ludnościową, w tym migracyjną, zdrowotnych aspektów polityki pronatalistycznej, potrzeby wdrożenia nowej polityki.

W dyskusji uczestniczyli przedstawiciele różnych instytucji, a zatem wypowiedzi dotyczyły różnej problematyki w zależności od zainteresowań dyskutantów. Pewne kwestie przewijały się, jednak w kilku wypowiedziach, a w szczególności nawiązywały one do trudnej sytuacji demograficznej województwa i proponowanych działań, w tym do specjalnej strefy demograficznej. Tej ostatniej kwestii swoją wypowiedź poświęciła Wicemarszałek województwa opolskiego, uzasadniając potrzebę jej wdrożenia. Nie wszyscy dyskutanci byli zwolennikami tej strefy, ale jest to rozwiązanie unikalne w skali kraju i wystawia dobre świadectwo władzom regionalnym w poszukiwaniu rozwiązań odpowiadających na wyzwania demograficzne. W dyskusji zwracano także uwagę na potrzebę kompleksowego widzenia sytuacji demograficznej i ich konsekwencji, gdyż - jak podkreślił prof. R. Jończy - działania na rzecz zwiększenia dzietności nie poprawią sytuacji jeśli nadal województwo będzie regionem emigracji. Ważny z tego punktu widzenia jest także spojrzenie lokalne na kształtowanie się sytuacji demograficznej (procesów migracyjnych). Sytuacja jest zatem złożona - jak podkreślił prof. A. Kurzynowski - ale w każdym ujęciu bardzo ważna jest rodzina i ją należy postrzegać i doceniać we wszelkich działaniach polityki społecznej. Podkreślił także znaczenie polityki lokalnej, gdyż na poziomie lokalnym ujawnia się najwięcej zdarzeń istotnych dla ogólnej sytuacji demograficznej.

Kilka wypowiedzi skupiało się na konkretnych problemach demograficznych i potrzebie ich postrzegania z perspektywy pożądanego działań (rozwiązań): starzenie się społeczeństwa a „silver economy”, rynek pracy a procesy migracyjne, rzeczywista liczba ludności zamieszkująca województwo, kształtowanie atrakcyjności regionu, lokalne problemy demograficzne i społeczno-gospodarcze, programy rządowe realizowane na terenie województwa, pozytywne efekty dotychczasowych działań rządu, także na poziomie lokalnym.

Wszystkie te rozważania miały na celu pokazanie, jak wiele jest okoliczności i warunków, które należy wziąć pod uwagę przy programowaniu skutecznych działań w sferze polityki ludnościowej.

Debata panelowa była interesująca także z tego powodu, że występowały odmienne poglądy, ale najważniejsze że cechowała ją troska o rozwiązanie pro-

blemu(ów) zarówno w wymiarze demograficznym, jak i społeczno-gospodarczym z uwzględnieniem perspektyw demograficznych. To dobrze świadczy o społeczności regionalnej i społecznościach lokalnych.

Debata panelowa pokazała problemy demograficzne województwa, powiatów i gmin oraz możliwości i trudności w ich rozwiązywaniu. Debata stanowiła istotną część konferencji, ukazała relacje oraz zadania podmiotów regionalnych i lokalnych w kreowaniu rozwoju i zapobieganiu degradacji demograficznej Śląska Opolskiego.

Podsumowując konferencję Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej, prof. Józefina Hrynkiewicz wskazywała na jej istotne punkty i główne problemy wynikające z sytuacji demograficznej na Opolszczyźnie i w Polsce oraz na główne kierunki działań, które mogą wpłynąć na poprawę sytuacji demograficznej. Wiele uwagi poświęciła wielowątkowości dyskusji, ale także zwraca uwagę na podjętą decyzję o działaniach na rzecz polityki ludnościowej. Wiele czynników ma tu znaczenie, ale najważniejsza jest rodzina, która potrzebuje wsparcia w wymiarze materialnym, poprzez instytucje opieki i odpowiednie warunki mieszkaniowe. Procesy demograficzne mają jednak charakter naturalny i należy o tym pamiętać podejmując działania sprzyjające poprawie sytuacji demograficznej.

Konferencja wskazała na kluczowe zadania w rozwiązywaniu trudnej sytuacji demograficznej województwa opolskiego oraz na kierunki i możliwości ich rozwiązywania.

Podsumowaniem konferencji regionalnych będzie konferencja ogólnopolska planowana na 30 listopada 2017 r. Pozwoli ona zaprezentować najważniejsze problemy i wyzwania wynikające z sytuacji demograficznej, umożliwi dokonanie porównań w relacjach międzyregionalnych, pozwoli na poszukiwanie rozwiązań w kształtowaniu przyszłej polityki ludnościowej, tak, aby stawała się istotnym elementem rozwoju gospodarczego i społecznego.

Rządowa Rada Ludnościowa składa podziękowania Wszystkim, którzy przyczynili się do zorganizowania konferencji oraz do powstania tej publikacji. Szczególne podziękowania składamy Panu dr Dominikowi Rozkrutowi, Prezesowi Głównego Urzędu Statystycznego za wielką pomoc w organizacji konferencji oraz w wydaniu publikacji z konferencji regionalnych.

Prof. dr hab. Józefina Hrynkiewicz

Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej

Dr Alina Potrykowska

Sekretarz Generalna Rządowej Rady Ludnościowej

FOREWORD

We present the publication prepared on the basis of materials from the conference of the Government Population Council *entitled Demographic situation of Opole Silesia Region as a challenge for social and economic policy* which was held on 12 April 2017 in Voivodship Office in Opole. Co-organizers of the conference were Voivode of Opole Silesian Voivodship Adrian Czubak and Janina Kuźmicka, Director of Statistical Office in Opole.

The honorary auspices over the conference were taken by Mariusz Błaszczak, the Minister of Internal Affairs and Administration.

The conference in Opole was one of the cycle of 16. conferences similar in substance and theme which took place in all voivodships on the initiative of the Government Population Council, involving voivodship – governmental and local government authorities, scientific environment and statistical offices. The representatives of local governments and media were actively involved.

The Government Population Council, advisory body of President of the Council of Ministers, has been operating since 43 years, prepares analysis, reports and materials for state authorities. They are presented on national and international forums, among others, Council of Europe, European Union, Eurostat and United Nations. Annual reports on *demographic situation of Poland* are presented to the Government of the Republic of Poland. The Government Population Council drew attention to an urgent need for interdisciplinary approach to the analysis of demographic processes. This postulate was approved by the Permanent Committee of the Council of Ministers.

The Government Population Council initiated organization of two Demographic Congresses (the 1st Congress was held in 2001–2002, the 2nd Congress in 2012). These Congresses brought wide interest in situation and demographic development of Polish scientific, governmental, local administration, political, non-governmental organizations, churches and – thanks to the media – the society. Special achievement of both Congresses was to encourage the debate on the demographic situation of Poland, social and economic consequences as well as prospects of demographic situation and Polish challenges population policy.

The continuation of these debates was RRL conference entitled *Demographic perspectives as a challenge for Polish population policy*, under the honorary auspices of Marek Kuchciński, Marshal of the Sejm of the Republic of Poland. The Conference was held in Sejm of the Republic of Poland on 26 April 2016. The representatives of state, regional and local administration authorities, participating in the conference, applied with the initiative to organize similar debates in particular voivodships, i.e. regional conferences concerning *situation*

and demographic perspectives as challenges for Polish social and economic policy implemented in regions.

The Government Population Council undertook this idea and after obtaining acceptance as well as auspices of the Minister of Internal Affairs and Administration, together with governors and voivodship statistical offices organized 16 conferences in different regions (in the period from 4 July 2016 to 19 June 2017). The course and results of the conferences indicated great interest of local authorities, science employees, academic environments and media in the situation and demographic development in different regions, cities and gminas as well as to the need of the broad interdisciplinary debate over the effects of demographic changes for the future of the state, regions, poviats and gminas.

The conference *Demographic situation of Opole Silesia Region as a challenge for social and economic policy* has referred thematically to the demographic situation in the country. This publication prepared on the basis of materials from the conference consists of three parts. The first part presents studies containing analysis and assessment of the most important aspects of the demographic situation of the region. The second part presents analysis concerning the main challenges for social and economic policy of Opole Silesian Voivodship in the context of existing and anticipated population conditions, including situation on the labour market and living conditions of inhabitants. The third part contains panel debate, wider discussion and summary of the conference. Studies published in the article present an analysis of changes in processes shaping the number and structure of the population in Opolskie Voivodship. These are articles of broad themes and scope, containing clearly analyzed processes and phenomena, forming the basis for discussion during the conference. The publication presents results from the debate on the demographic situation and methods of searching for its changes in Voivodships.

The first part – **Demographic situation of Opole Silesia Region – present state and the future** presents demographic situation in the region as well as changes forecasts in demographic situation of Poland.

The first study of Janina Kuźmicka and Danuta Michoń entitled *Demographic situation of Opole Silesian Voivodship – present state and perspectives* contains the description of the current condition as well as perspectives for demographic situation. The text shows shaping of the demographic situation of voivodships in different dimensions and forms a good basis for further discussion concerning both diagnosis and consequences for social and economic policy. Rich tabular and graphic illustration enriches analysis and facilitates evaluation of the course of demographic processes in the voivodship. The authors documented demographic autonomies of the region and proved its specific characteristics: faster, as compared to other voivodships, deterioration of the demographic situation,

unfavourable indicators of most demographic events, high level of migration affecting depopulation processes as well as negative perspectives concerning population development of voivodships. It is worth noting the results concerning consequences of unfavourable demographic trends in spite of a certain optimism with regard to the recent demographic situation.

The study of Robert Rauziński entitled *The specific nature of demographic situation of Opole Silesian Voivodship as compared to the whole Poland in the period 1945-2050* is the extension and deepening of conditions of specific nature of demographic situation in Opole Silesian Voivodship. It is worth noting the text with extended historical background and long-term assessment of demographic situation including years 1945-2015 as well as the perspective by 2050. Owing to historical conditions as well as ethnic and cultural diversity, its population development the Author distinguishes several developmental phases, including the most complex, called by the Author, the period of demographic crisis. It lasts to the extent that there is a need to appoint special demographic zone for the Voivodship. The study of Robert Rauziński shows the complex nature of the population development determinants of Opole Silesia Region as well as autonomy of demographic behaviour depending on its regional origin of displaced population after World War II. This resulted in quite spatial diversity of demographic situation of the Opole Silesian Voivodship. Comparison of demographic development of this Opole Silesian Voivodship as compared to the whole Poland shows the special nature of demographic situation of this region. In the light of the reflections of the Author, the specific nature of demographic situation of the Opole Silesian Voivodship will remain characteristic also in the perspective by 2050. This results in a fact that there is a large threat to the further demographic development as well as socio-economic development of this Voivodship. The chapter shows the need for broader perception of the demographic situation of in Opole Silesia Region taking account of the historical and cultural conditions and is valuable contribution to the discussion on the demographic situation of this region.

In the chapter *The process of ageing of population in Opole Silesia Region*, Agata Zagórska shows the specific nature of Opole Silesia Region as compared to Poland. One of the key problems in demographic development of the voivodship is an accelerated aging process of the population that will intensify in the future years by 2050. Changes in the population structure by age and following progressing aging process of the population depend on all key demographic processes, the Author discusses trends with regard to births, deaths and migration which unidirectionally affected aging process of the society of Opole Silesia Region, however, spatially diverse (by poviats). It is worth identifying

results of studies on the situation of elderly people after emigration of their children. Studies show emigration consequences for senior citizens remaining in the country.

The result of demographic trends, occurring in Poland and in Opolskie Voivodship, is depopulation which, according to Joanna Dybowska, is not a short-term phenomenon; depopulation is a long-term trend. The study *Depopulation as a challenge for socio-economic development of Opole Silesian Voivodship* presents theses of the speech of Joanna Dybowska at a conference, concerning key issues related to depopulation: consequences and causes related to low births as well as migration. Comments on Opole Silesian Voivodship show the special nature of this Voivodship and demographic challenges by 2050. The Author shows effects of undertaken social policy for families.

In the fifth study on *Opole Special Demographic Zone*, Kazimierz Szczygielski discusses this initiative. All comments on the demographic complexity of the Voivodships constitute a good reason for the initiatives on the appointment of Special Demographic Zones (SSD) in Opole Silesian Voivodship. Presentation of unfavourable demographic trends in Europe, Poland and examined voivodships forces the Author to state that Opole Silesia Region is an endangered region, also in the perspective. In the final part of text we can find SSD discussion which in the tabular form presents packages, actions, initiatives and projects in the voivodship by 2020.

The first part ends in summary from wide, open discussion. In biotic and rich discussion, participants brought additional threads and reflections.

Second part: **Situation on the labour market and living conditions of inhabitants of Opole Silesian Voivodship** is dedicated to challenges for social and economic policy towards the situation on the regional labour market.

The second part of the monograph starts with a very interesting and a valuable, for getting familiar with conditions of the demographic situation of Opole Silesia Region, chapter prepared by Romuald Jończy on *Foreign emigration for economic purposes and labour market in Opole Silesian Voivodship*. The text based on previous studies conducted by Professor over emigration for economic purposes shows autonomy of migration on the basis of two groups of population: native and non-native inhabitants as well as changing emigration conditions, especially before and after transition. Direct consequences of emigration for economic purposes and permanent emigration are demographic processes and situation on the labour market. Emigration, in most spectacular manner, affects depopulation as well as weakening of unemployment but also on the improvement of living conditions of population as a result of transfer of income and positive employment effect. Migration stream itself and its consequences changed in the post-accession period, and hence the impact of emigration on the labour market.

According to the Author, the role of emigration was different in the spatial perspective, for western and south-eastern part of the Voivodship. This chapter enriches our knowledge on the demographic nature of Opole Silesian Voivodship and factors having effect on the course of these processes in the long time.

In the chapter *Family life models existing among young generation of Opole Silesian Voivodship and social policy*, Teresa Sołdra-Gwiżdż discusses factors that determine demographic behaviour of the population, among others, transformation of family life models. This is the reflection on the effect of changes with regard to forms of family life models and family model in general and among teenagers. The Author draws attention to problems related to the function of taking care over senior citizens. Social changes in perception by teenagers of the role of the family, declared system of values and acceptance of alternative forms of family life models have a significant effect on various aspects of family, including procreation attitudes being reflected in decreasing number of births. The results of quantitative and qualitative studies on the family in the light of values declared by teenagers indicate the changed hierarchy of values of teenagers in the context of family life although successful family life and children are still in the triad of the most important values. Changes which occur in the awareness and attitudes of population causes numerous questions: how the social policy should support families built on the basis of informal relationships, how to support families in performing care over elderly people, in which direction social services should be developed. These deliberations were a good inspiration for discussion on the contemporary social policy and directions of actions of regional authorities of Opole Silesian Voivodship.

Important dimension of the demographic situation for each community is health situation which was made in the speech of Violetta Porowska, vice-governor of Opole Silesia Voivodship. *Health potential of the population of Opole Silesian Voivodship as a challenge for social policy* (theses). Theses specify key problems presented in statement which are important for regional decision-makers and life quality of inhabitants of Opole Silesian Voivodship. In the light of the overall information on the health situation (self-assessment, key health problems, health potential), key problems of the Opole Silesian Voivodship concerning health protection and priorities for regional health policy were defined. Presented theses covered the reference to the expenditures of NFZ (National Health Fund), challenges for social policy as well as family and senior policy. These theses are mostly diagnostic as proposals. The question remains: in which direction and which methods should be used to diagnose conditions and health problems of population of Opolskie Voivodship, owing to the fact that health was acknowledged as an investment in human capital; in respect of this, what should be done to do so. In spite of the fact that these theses concern the speech, they

specify the most important problems and desired areas of activity and thus may be used as an inspiration in further practical actions.

In the chapter *Perspectives for demographic development of Opole Silesian Voivodship*, selected economic and social consequences, Krystian Heffner and Brigida Solga discuss selected consequences of demographic development of Opole Silesian Voivodship. Demographic challenges of social and economic development will be particularly important in the nearest and further future. For this reason the analysis of future trends of population development is the basis for thinking on directions of further development of the Opole Silesian Voivodship. In the light of methodological reflection concerning the usability of forecasts concerning actual population structure which, for Opole Silesia Region is greater than for residing population, present future changes in the number and structure of the Voivodship population. In spite of reservations concerning lack of forecasts for residing population, it can be stated that the most important demographic trends are determined and independent from the population category. Reflections on demographic consequences are thus identical and forecast on actual population is good basis for reasoning. Opole Silesian Voivodship is characterized by expressly worse demographic perspectives compared to the whole country, and thus potential consequences may be more severe. In this respect they focus on the decreasing number of population, aging process, including aging of work resources, low number of births, growing demographic load which require (impose) activating and even implementing relevant policies: labour market, family or social, educational as well as active migration policy. This is a valuable text with indications of important directions of desired actions in the sphere of social and economic policy.

The last study of Marek Mazurkiewicz entitled *Demographic problems of Opole Silesian Voivodship* is a basis for discussion, in which the Author presents key problematic areas from socio-demographic sphere and political system of Opole Silesian.

The second part ends with summary from wide, open discussion.

Part III Challenges for social and economic policy towards the demographic situation of Opole Silesia Region form results from the debate on, *Demographic situation of Opole Silesian Voivodship as challenge for social and economic policy* which was moderated by prof. Kazimierz Szczygielski. Invited experts discussed the issues concerning:

- difficult demographic situation of Opole Silesian Voivodship
- proposed actions, including Special Demographic Zone.

During the debate, the moderator formulated several further, more detailed issues which inspired the discussion concerning, among others, necessary and prospective projects leading to revival of local labour markets and likely to

refrain emigration of young people evaluated by participants of discussion generally as an unfavourable phenomenon, both for demographic and economic development of the Voivodship, factors affecting population policy, including migration policy, health aspects of pro-national policy and needs to implement new policy.

The discussion was attended by representatives of various institutions and thus statements related to different problems depending on the participants' interests. Certain issues were in several comments, in particular concerned difficult demographic situation of the Voivodship and proposed actions, including Special Demographic Zone. The last issue was covered by Vice-Marshall of Opole Silesian Voivodship, justifying the need for its implementation. Not all participants supported this zone, but it is a unique solution in the scale of the country and gives good certificate to regional authorities in searching for solutions, corresponding to demographic challenges. The discussion covered also the need of comprehensive understanding of the demographic situation and consequences - as emphasized by prof. R. Jończy – actions for the benefit of increased number of births will not improve the situation if the Voivodship is the target of emigration. Local understanding on shaping of demographic situation is also important (migration processes). Thus, the situation is complex – as it is emphasized by prof. A. Kurzynowski – but in each perspective, family is important and it should be perceived and appreciated in any activities of social policy. He emphasized also the meaning of local policy, as at the local level, the most events essential for general demographic situation can be seen.

Several statements concentrated on specific demographic problems and the need to perceive them from the perspective of desired actions (solutions): ageing of the society and "silver economy", labour market and migration processes, actual number of population living in the Voivodship, shaping of the region's attractiveness, local demographic and socio-economic problems, governmental programs implemented in the voivodship, positive effects of previous actions of the government, also at the local level.

All these deliberations were to show the number of circumstances and conditions which should be taken into account at programming effective actions in the sphere of population policy.

Panel debate was interesting also due to the existence of different views, but the most important fact is that it was characterized by care for solving problem(s), both in demographic and social-economic dimension, including demographic perspectives. This proves the existence regional and local communities.

Panel debate showed demographic problems of the Voivodship, poviats and gminas as well as possibilities and difficulties in their solving. Debate was a significant part of the conferences, showed relations and tasks of regional and

local entities in creating of development and prevention of demographic degradation of Opole Silesia Region.

Concluding the conference, prof. Józefina Hrynkiewicz, Chair of the Government Population Council, indicated its important points and main problems resulting from the demographic situation of Opole Silesian Voivodship and in Poland as well as main directions of actions that may affect the improvement in the demographic situation. She covered multithreading of the discussion, but also draws attention to adopted decision on actions for the benefit of population policy. Many factors are complex here, but the most important is family which needs support in the material scope, by care institutions and appropriate housing conditions. Demographic processes are of natural character and it should be remembered when taking actions encouraging improvement in demographic situation.

The conference indicated key tasks in solving difficult demographic situation of Opole Silesian Voivodship, as well as directions and possibilities of their solving.

The summary of the regional conferences will be Polish conference planned on 30 November 2017. It allow presentation of most important problems and challenges resulting from the demographic situation, implementation of comparisons in interregional relations, seek solutions in shaping future population policy so as to become an important element of economic and social development.

The Government Population Council shall submit words of gratitude to all, who have contributed to the organization of the conference, as well as to the creation of publication. Specific words of gratitude to Dominik Rozkrut, the President of Central Statistical Office for the assistance in organization of the conferences and in issuance of publication from the regional conference.

Prof. Józefina Hrynkiewicz

Chair of the Government Population Council

Alina Potrykowska Ph.D

General Secretary of the Government Population Council

CZĘŚĆ I

SYTUACJA DEMOGRAFICZNA WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO – OBECNIE I W PRZYSZŁOŚCI

Janina KUŹMICKA

Dyrektor Urzędu Statystycznego w Opolu

Danuta MICHON

Urząd Statystyczny w Opolu

1. Sytuacja demograficzna województwa opolskiego – stan obecny i perspektywy

1.1. Wstęp

Systematyczny ubytek ludności, niekorzystne zmiany w strukturze wieku oraz pogłębiający się proces starzenia społeczeństwa wywierają wpływ na niemal wszystkie sfery życia społeczno-gospodarczego, stanowiąc realny problem. Procesy warunkujące niekorzystną sytuację demograficzną występują z różnym natężeniem w poszczególnych województwach, jednak dla województwa opolskiego, ze względu na ich skalę, nabierają szczególnego znaczenia. Rozwiązanie problemów demograficznych stanowi wyzwanie dla władz kreujących politykę społeczno-gospodarczą i wymaga podejmowania określonych działań w sytuacji zmienionych realiów i potrzeb społeczeństwa.

Celem artykułu jest zaprezentowanie sytuacji demograficznej w województwie opolskim w kontekście zmian, jakie zaszły w ostatnich dekadach oraz prognoz do 2050 r. Analizie zostały poddane główne procesy i czynniki warunkujące niekorzystną sytuację demograficzną.

1.2. Potencjał ludnościowy

Od połowy lat 90. ubiegłego wieku notuje się w województwie opolskim systematyczny ubytek ludności, będący rezultatem niekorzystnych zmian w ruchu naturalnym i migracyjnym. Najnowsze wyniki za 2016 r. wskazują, że od 2000 r. liczba ludności zmniejszyła się niemal o 78 tys. (o 7,2%), a prognozy demograficzne przewidują dalszy systematyczny spadek liczby ludności o kolejne 248 tys. (o 25,0%). Tymczasem przeciętnie w kraju liczba ludności w odniesieniu do 2000 r. wzrosła o 0,5%, a zgodnie z prognozami do 2050 r. może się zmniejszyć o 11,7% (tab. 1.1.). Województwo opolskie jest najmniejszym województwem, a przewidywany 2-krotnie większy niż przeciętnie w kraju względny ubytek ludności do 2050 r. wpłynie na spadek udziału ludności województwa w ludności kraju z 2,8% w 2000 r. do 2,2% w 2050 r.

Tabela 1.1. Zmiany liczby ludności w województwie opolskim na tle kraju

Wyszczególnienie	2005	2010	2016	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
	zmiana w % w stosunku do 2000 r.			zmiana w % w stosunku do 2016 r.						
Województwo opolskie	-2,2	-5,0	-7,2	-2,7	-5,8	-9,2	-12,9	-16,8	-20,9	-25,0
Polska	-0,3	0,7	0,5	-0,8	-1,8	-3,2	-5,1	-7,2	-9,4	-11,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

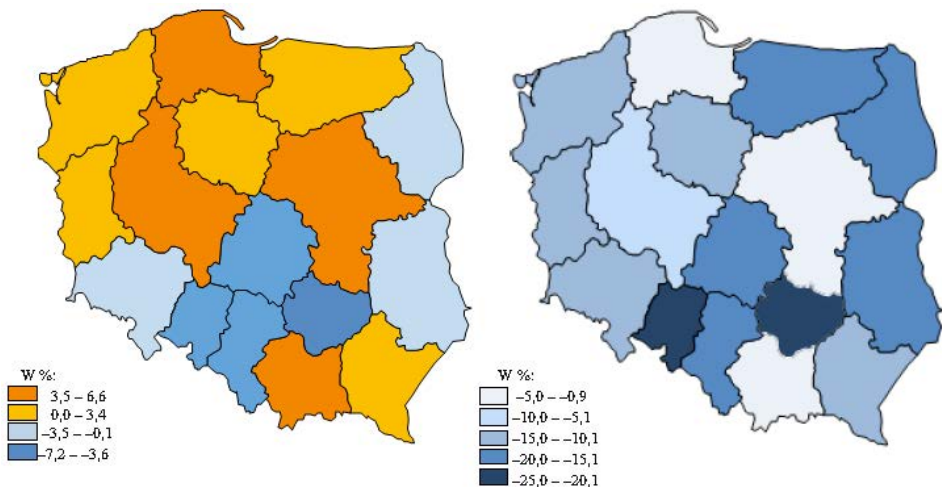
Analiza zmian liczby ludności wskazuje (ryc. 1.1.), że od 2000 r. w 9 województwach notowano wzrost liczby ludności, w tym najwyższy w województwie pomorskim (o 6,6%). Ponad 4% wzrost ludności odnotowano również w województwie mazowieckim, małopolskim i wielkopolskim. W 7 województwach liczba ludności zmniejszyła się, w tym najliczniej w województwie opolskim (o 7,2%), łódzkim (o 5,4%), śląskim (o 4,2%) i świętokrzyskim (o 3,8%). Według prognoz do 2050 r. ludności będzie ubywać we wszystkich województwach, jednak najbardziej pesymistyczne prognozy dotyczą województwa opolskiego i świętokrzyskiego (spadek liczby ludności odpowiednio o: 25,0% i 22,0%). Najmniej niekorzystne zmiany prognozuje się w województwie mazowieckim (spadek liczby ludności o 0,9%), pomorskim (o 2,2%) i małopolskim (o 3,0%). Miasta będą szybciej traciły mieszkańców niż obszary wiejskie zarówno w województwie opolskim, jak i przeciętnie w kraju.

Rycina 1.1. Zmiany liczby ludności według województw

(Stan w dniu 31 XII)

w 2016 r. w porównaniu z 2000 r.

w 2050 r. w porównaniu z 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

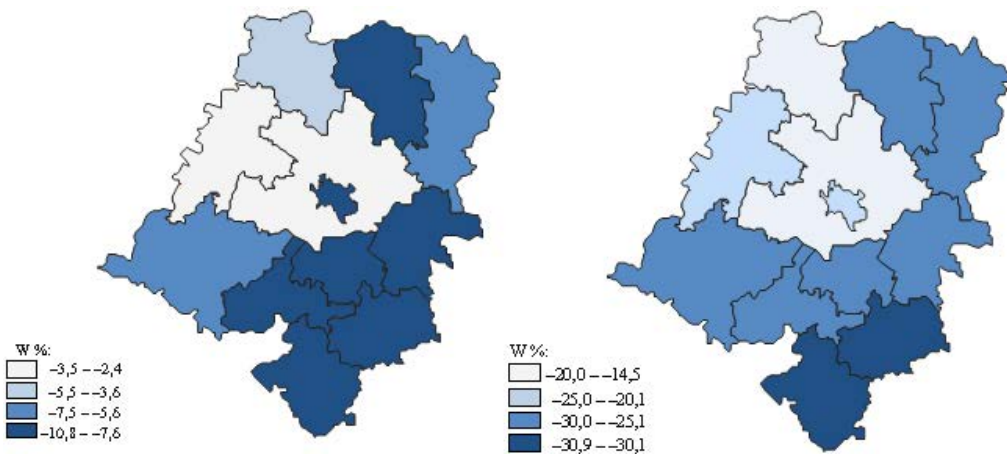
Od 2000 r. we wszystkich powiatach województwa opolskiego ubyło ludności (ryc. 1.2.). Najszybciej wyludnia się część południowo-wschodnia województwa, w tym powiaty: głubczycki (o 10,8%), prudnicki (o 10,3%) i strzelecki (o 10,2%). Ponad 9% spadek liczby ludności wystąpił również w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim, krapkowickim i mieście Opolu. Najmniej ludności ubyło w powiecie brzeskim (o 2,4%), opolskim (o 2,9%) i namysłowskim (o 4,1%) i również według prognoz w tej części województwa przewiduje się najmniej niekorzystne zmiany. Ludności ubywało zarówno w miastach, jak i na wsi, z wyjątkiem miast w powiecie opolskim, oraz obszaru wiejskiego w powiecie brzeskim, gdzie notowano wzrost liczby ludności (odpowiednio o: 3,3% i 2,2%). Do 2050 r. ubytek ludności prognozuje się we wszystkich powiatach, w tym największy (o ponad 30%) w powiecie głubczyckim i kędzierzyńsko-kozielskim.

Rycina 1.2. Zmiany liczby ludności według powiatów

(Stan w dniu 31 XII)

w 2016 r. w porównaniu z 2000 r.

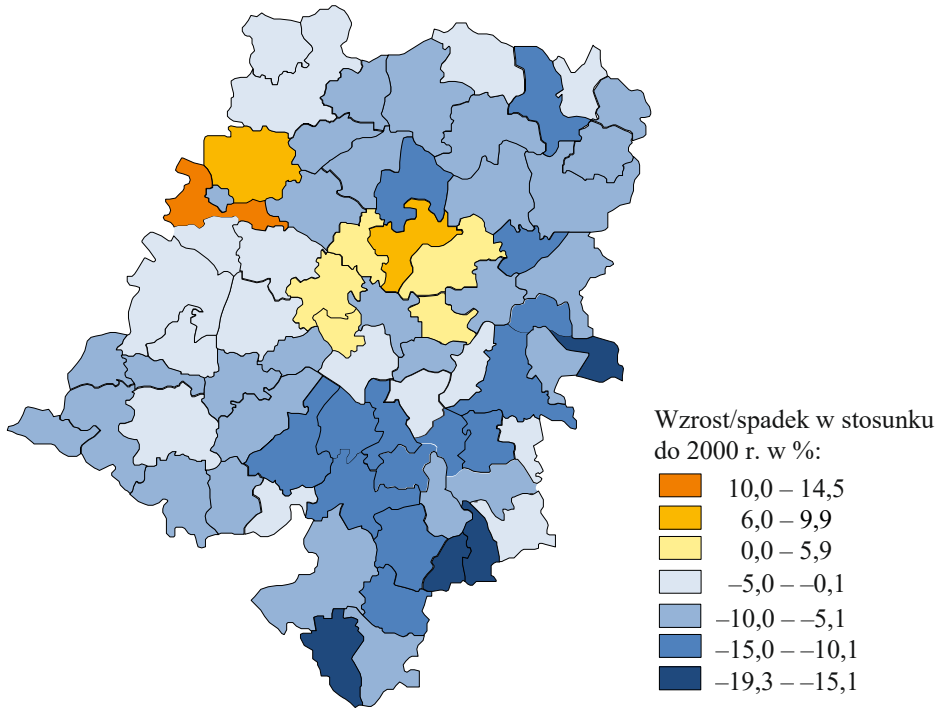
w 2050 r. w porównaniu z 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Informacje dotyczące zmian liczby ludności wskazują pewne zróżnicowanie w układzie przestrzennym województwa według gmin (ryc. 1.3.). W porównaniu z 2000 r. liczba ludności zmniejszyła się w większości gmin. Największy spadek (o ponad 15%) wystąpił w gminach: Cisek, Branice, Polska Cerekiew i Zawadzkie. Wzrost notowano natomiast w gminach sąsiadujących z Opolem, wskazując na proces suburbanizacji, oraz z Brzegiem. Liczba ludności najbardziej zwiększyła się w gminie Skarbimierz (o 14,5%), co wiąże się z sukcesywnym zagospodarowaniem terenów byłego lotniska i powstawaniem nowych osiedli mieszkaniowych oraz zakładów produkcyjno-usługowych.

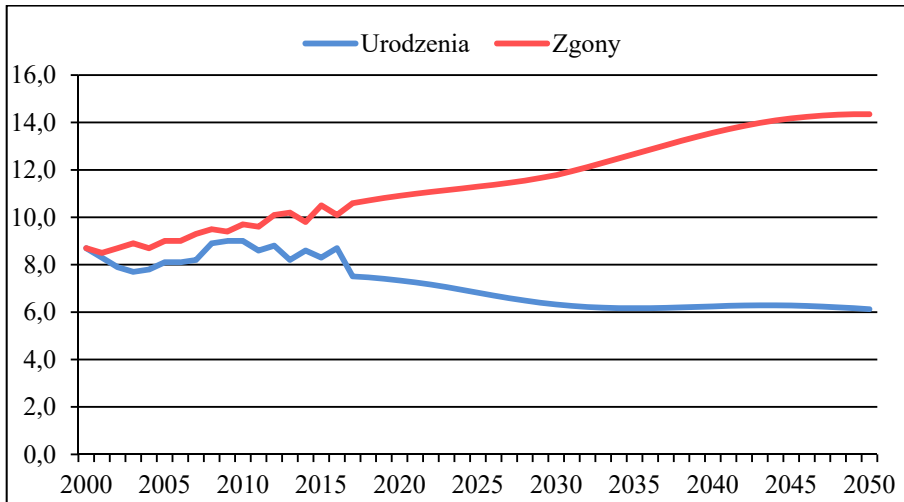
Rycina 1.3. Zmiany liczby ludności według gmin w 2016 r. (Stan w dniu 31 XII)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

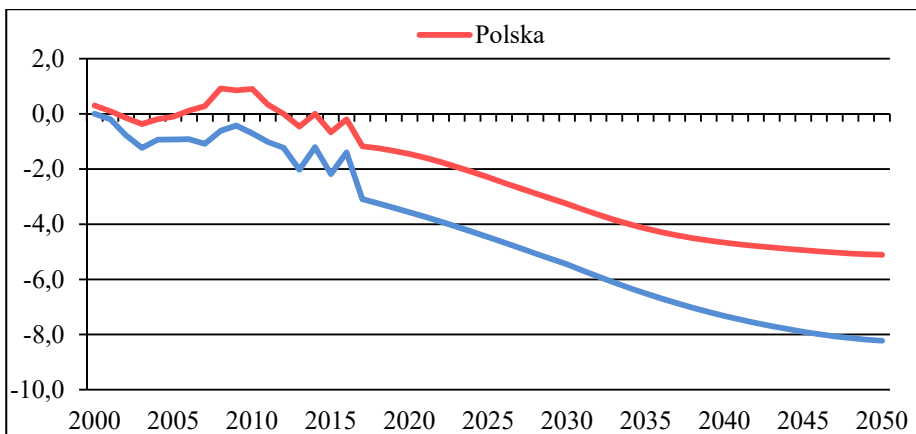
1.3. Ruch naturalny i migracyjny

Potencjał ludnościowy w głównej mierze jest warunkowany przebiegiem podstawowych procesów demograficznych związanych z ruchem naturalnym i migracyjnym. Już od połowy lat 80. ubiegłego wieku (1984 r.) obserwuje się tendencję spadkową liczby urodzeń do poziomu ponad 2-krotnie niższego w 2016 r. Współczynnik urodzeń w tym czasie zmniejszył się z 19,5‰ do 8,7‰, a prognozy są jeszcze bardziej pesymistyczne (wyk. 1.1.). Natężenie zgonów powoli rośnie, co wynika w sposób naturalny ze struktury wieku ludności i wydłużania się przeciętnego trwania życia. Współczynniki zgonów w województwie opolskim do 2050 r. będą się kształtować na poziomie wyższym niż przeciętnie w kraju, przy wyraźnie niższym współczynniku urodzeń. W ostatnich latach przeciętnie w kraju procesy związane z ruchem naturalnym przebiegały mniej niekorzystnie i według prognoz w przyszłości będą przebiegać podobnie.

Wykres 1.1. Ruch naturalny w województwie opolskim (na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

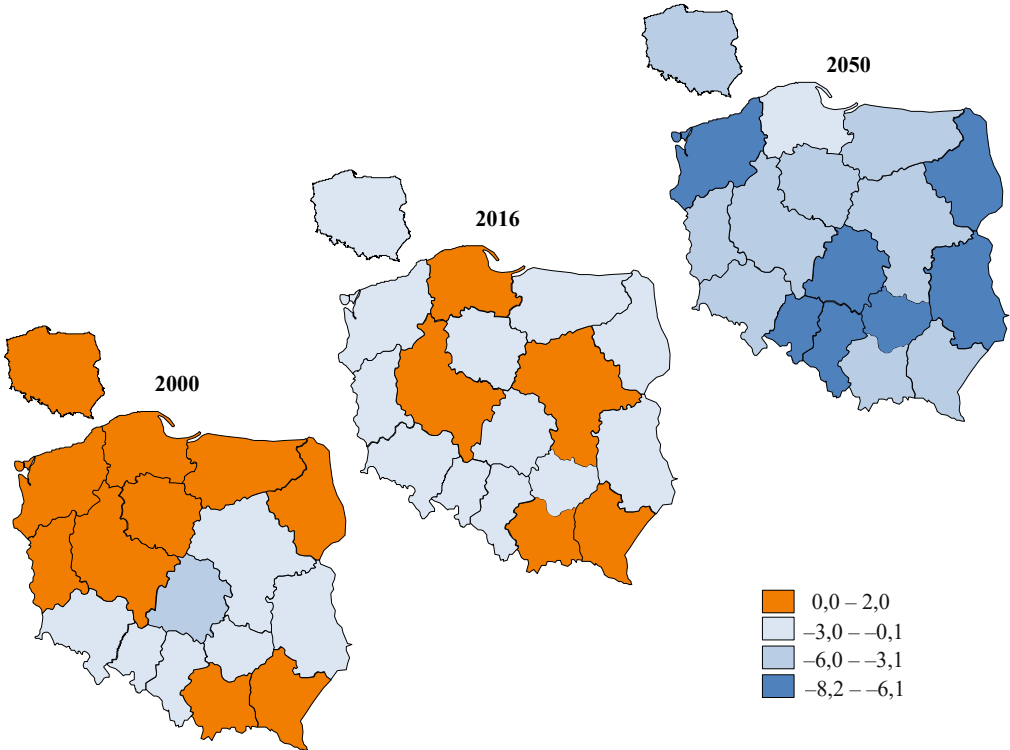
W konsekwencji przewagi liczby zgonów nad liczbą urodzeń od 2000 r. w województwie opolskim zanotowano ujemny przyrost naturalny, podczas gdy przeciętnie w kraju w latach 2000–2001 i 2006–2012 przyrost naturalny osiągał jeszcze wartości dodatnie (wyk. 1.2.). O ile w województwie opolskim zbliżony poziom ujemnego przyrostu naturalnego utrzymywał się zarówno w miastach, jak i na wsi, to przeciętnie w kraju bardziej niekorzystne zmiany obserwowano w miastach.

Wykres 1.2. Przyrost naturalny (na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Nie we wszystkich województwach zmiany związane z ruchem naturalnym ludności zachodziły z jednakową intensywnością (ryc. 1.4.). Jeszcze w 2000 r. w 9 województwach obserwowano dodatni bilans naturalny, podczas gdy w 2016 r. – już tylko w 5 województwach. Według danych prognostycznych w 2050 r. we wszystkich województwach zanotuje się ujemny bilans naturalny, w tym najwyższy w województwie opolskim ($-8,2\%$).

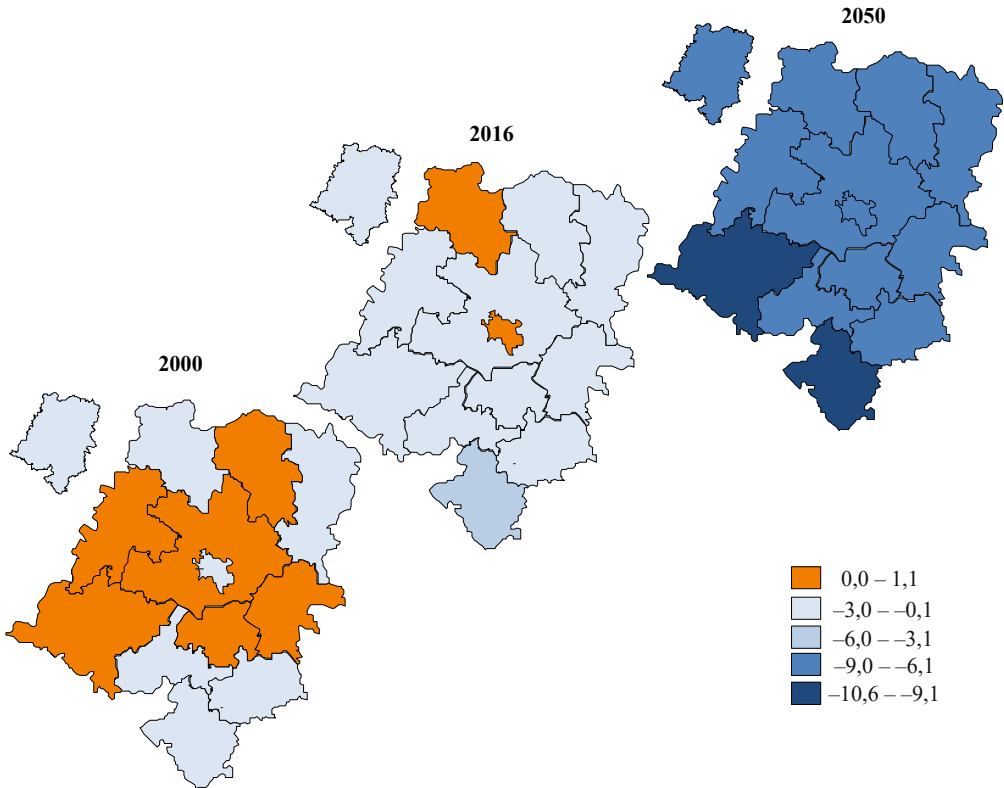
Rycina 1.4. Przyrost naturalny według województw (na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2000 r. w co drugim powiecie przyrost naturalny przyjmował wartości dodatnie (ryc. 1.5.), natomiast w 2016 r. nadwyżkę liczby urodzeń nad liczbą zgonów zanotowano już tylko w Opolu i powiecie namysłowskim. W pozostałych powiatach obserwowano ujemny bilans naturalny, w tym największy w powiecie głubczyckim ($-4,3\%$) i prudnickim ($-3,0\%$). Zgodnie z prognozą demograficzną w 2050 r. ujemny przyrost naturalny będzie notowany we wszystkich powiatach.

Rycina 1.5. Przyrost naturalny według powiatów (na 1000 ludności)

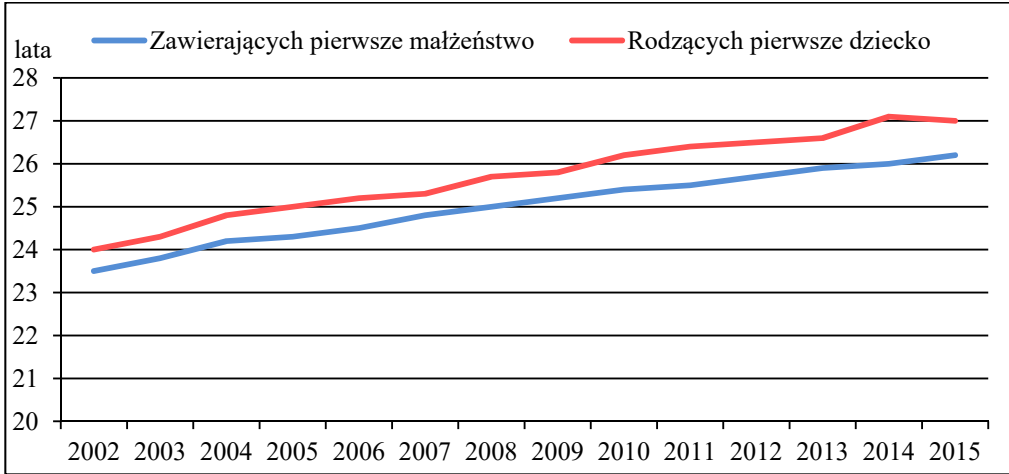

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

O przyroście naturalnym w istotnym stopniu decydują zmiany w modelu tworzenia rodzin i zmiany prokreacyjne. Młodzi ludzie wchodząc w życie dorosłe, w pierwszej kolejności, planują zapewnienie stabilizacji ekonomicznej poprzez inwestycje w edukację czy pracę, niejednokrotnie podejmując decyzję o migracji zarobkowej, tym samym opóźniając decyzję o założeniu rodziny. Od 2002 r. mediana wieku nowożeńców zarówno kobiet, jak i mężczyzn wzrosła o ok. 3 lata. Obecnie mężczyźni najczęściej żenią się w wieku 28 lat, a mediana wieku kobiet wychodzących za mąż wynosi ok. 26 lat. Wraz z opóźnianiem wieku zawierania małżeństw odkłada się także decyzje o posiadaniu potomstwa. Mediana wieku kobiet rodzących pierwsze dziecko, podobnie jak mediana wieku nowożeńców, również wzrosła o 3 lata (wyk. 1.3.).

Niska liczba urodzeń w województwie opolskim już niemal od 30 lat nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń, kształtując poziom współczynnika dzietności poniżej 2, podczas gdy wielkość korzystna dla stabilnego rozwoju

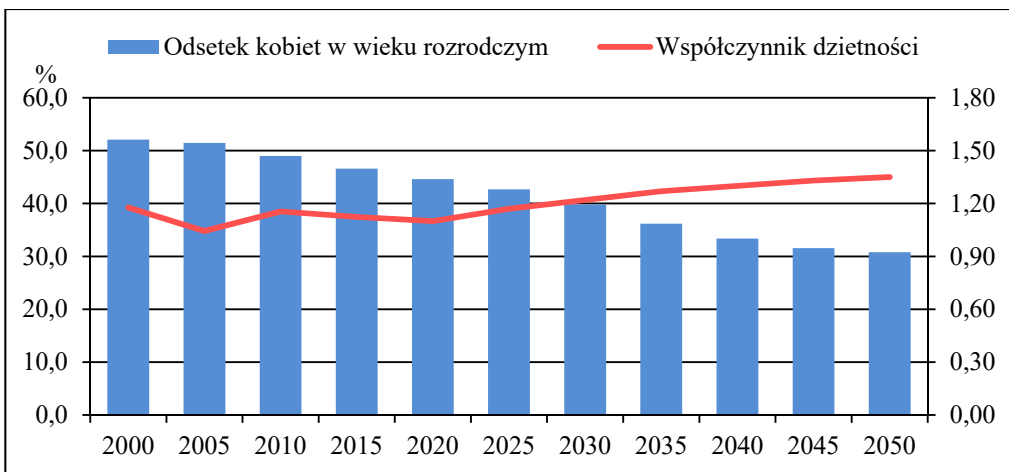
Wykres 1.3. Mediana wieku kobiet w województwie opolskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

demograficznego występuje wtedy, gdy na 100 kobiet w wieku 15–49 lat przypada średnio 210–215 urodzonych dzieci (współczynnik na poziomie 2,10–2,15). Tymczasem współczynnik dzietności w województwie opolskim przyjmuje wartości najniższe w kraju, kształtując się w 2015 r. na poziomie 1,12 (przeciętnie w kraju – 1,29) i dla zapewnienia prostej zastępowalności pokoleń powinien być 2-krotnie wyższy.

Wykres 1.4. Współczynnik dzietności i odsetek kobiet w wieku rozrodczym w województwie opolskim

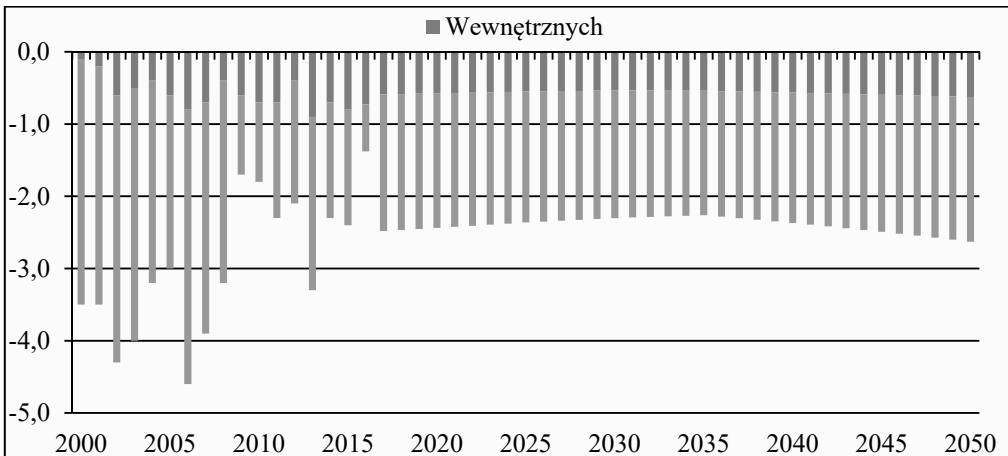

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Informacje dotyczą pokolenia kobiet wyżu demograficznego lat 80. ubiegłego wieku, co dodatkowo potęguje niepokojący trend. Analiza informacji dotyczącej dzietności w poszczególnych powiatach wskazuje na najniższy poziom w powiecie nyskim (0,98). Według prognoz współczynnik dzietności, mimo przewidywanego wzrostu, nie osiągnie poziomu gwarantującego zastępowalność pokoleń, ponieważ prognozuje się spadek zarówno liczby kobiet w wieku rozrodczym, jak i liczby urodzeń. W 2050 r. liczba kobiet w wieku 15–49 lat będzie 2-krotnie mniejsza niż w 2016 r., a ich udział w liczbie kobiet ogółem spadnie z 46,1% do poziomu niewiele przekraczającego 30% (wyk. 1.9.).

Obok niskiej dzietności natężenie procesu depopulacji potęguje utrzymujący się od wielu lat wysoki poziom migracji, głównie zagranicznych, które stanowią najistotniejszy czynnik depopulacyjny w regionie (wyk. 1.5.). Mając na uwadze ujmowanie przez statystykę publiczną wyłącznie zarejestrowanych przemieszczeń ludności, należy uznać, że stanowią one tylko część przemieszczeń faktycznych. Województwo opolskie od wielu lat wyróżnia silny strumień emigracji zarobkowej, głównie osób w wieku produkcyjnym i prokreacyjnym. O rozmiarze emigracji świadczy wysoki udział osób emigrujących z województwa opolskiego w ogólnej liczbie emigrantów. W latach 2002–2004 co 5 emigrant w kraju pochodził z województwa opolskiego; obecnie obserwuje się mniejsze natężenie emigracji, jednak nadal jej udział w skali kraju jest istotny (w 2016 r. – 8,4%).

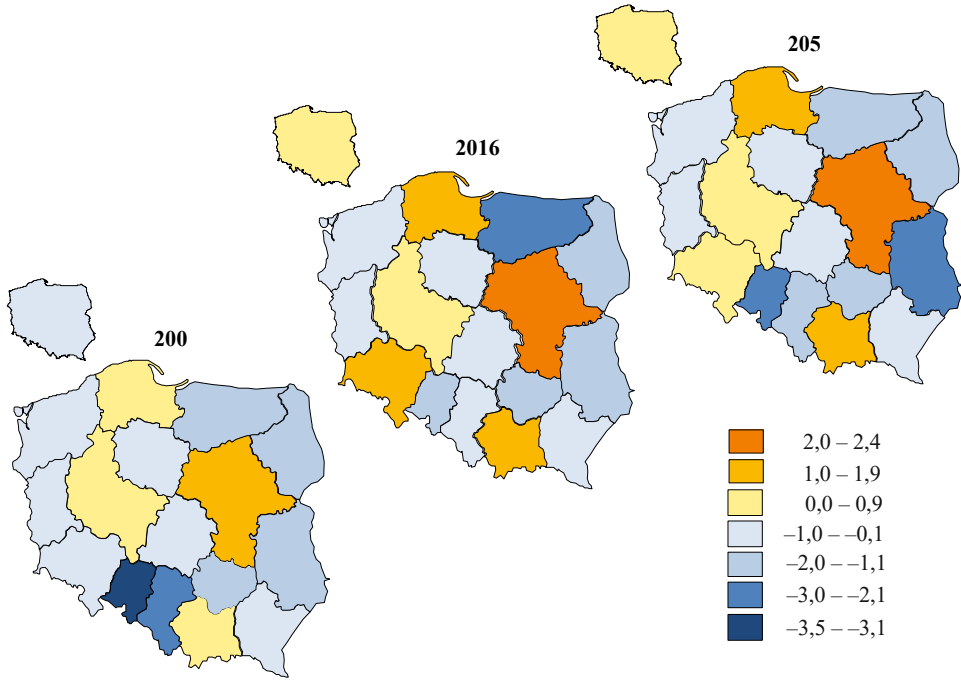
Wykres 1.5. Saldo migracji na pobyt stały w województwie opolskim (na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

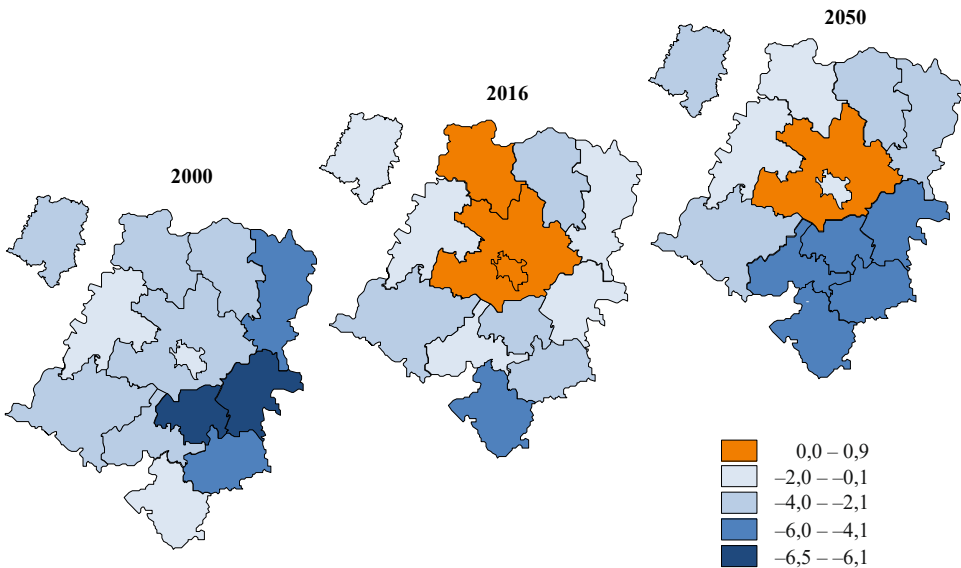
Biorąc pod uwagę migracje międzywojewódzkie, mieszkańcy Opolszczyzny najczęściej migrują do województw ościennych – dolnośląskiego i śląskiego, co

Rycina 1.6. Saldo migracji na pobyt stały według województw (na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

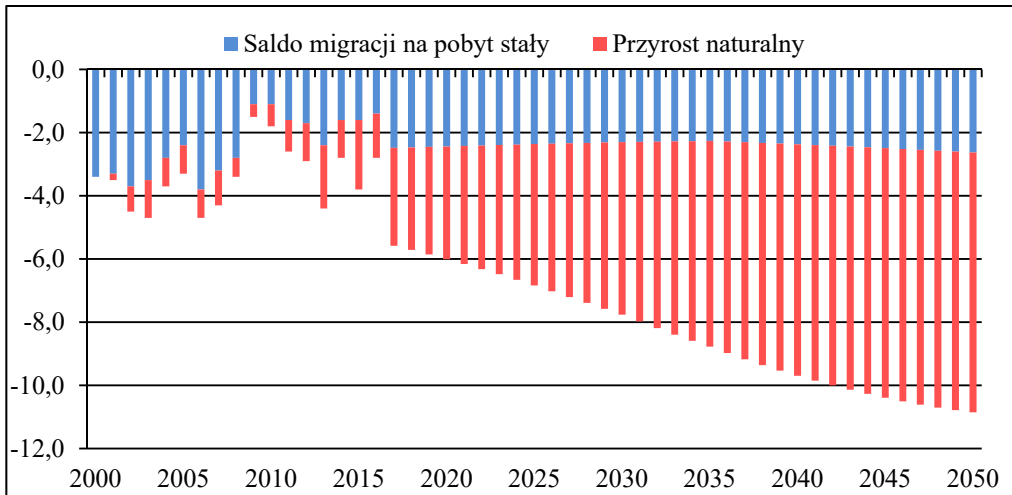
Rycina 1.7. Saldo migracji na pobyt stały według powiatów (na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

O ile dotychczas proces depopulacji w województwie opolskim był warunkowany w znacznym stopniu migracjami definitywnymi, to według prognoz w przyszłości większy wpływ na ubytek ludności będzie miał ujemny przyrost naturalny (wyk. 1.8.).

Wykres 1.8. Przyrost naturalny i saldo migracji na pobyt stały w województwie opolskim (na 1000 ludności)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

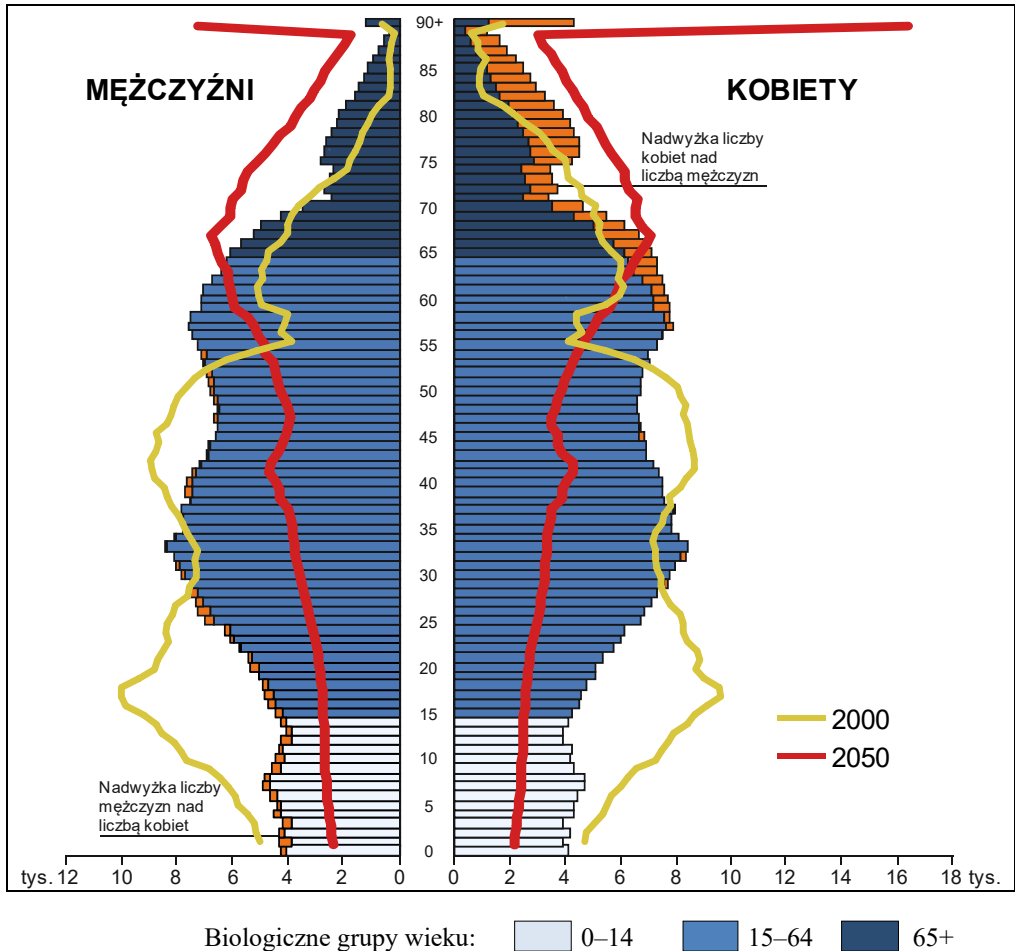
1.4. Konsekwencje niekorzystnych uwarunkowań demograficznych

Konsekwencje niekorzystnych uwarunkowań demograficznych wynikają przede wszystkim ze zmian w strukturze wieku ludności, które mają duże znaczenie dla aktualnego i perspektywicznego rozwoju społeczno-demograficznego oraz gospodarczego. Szczególnej wagi nabierają zwłaszcza relacje międzypokoleniowe między populacją dzieci a zbiorowością osób dorosłych i starszych, wyznaczając istotne zadania w realizacji wielu sfer życia społecznego.

Szczegółową strukturę ludności według poszczególnych roczników z wyraźnie zaznaczonymi dwoma wyższymi demograficznymi: z połowy lat 50. oraz z przełomu lat 70. i 80. ubiegłego wieku pokazuje piramida wieku (wyk. 1.9.). Każda piramida powinna tworzyć solidną podstawę, tymczasem piramida obrazująca obecną strukturę wieku ludności znacząco odbiega od klasycznego wzorca, ze względu na coraz węższą podstawę, będącą wynikiem zmniejszającej się liczby urodzeń. W porównaniu z piramidą wieku w 2000 r. wyraźnie widać przesuwanie się do starszych roczników obydwu wyżów demograficz-

nych. Według danych prognostycznych w 2050 r. kształt piramidy w niczym już nie będzie przypominał klasycznego wzorca.

Wykres 1.9. Ludność według płci i wieku w 2016 r.
(Stan w dniu 31 XII)

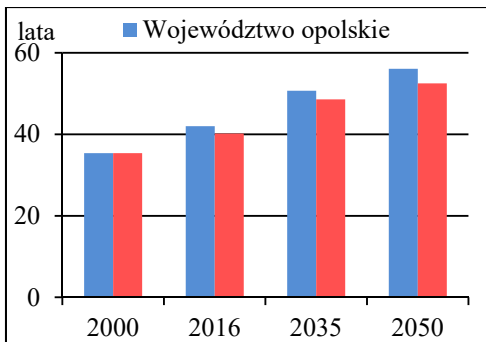
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wyraźnie zmienia się struktura ludności według biologicznych grup wieku. Systematycznie spada udział dzieci w wieku do 14 lat, przy jednoczesnym wzroście udziału osób w wieku 65 lat i więcej. Prognozuje się, że w 2050 r. udział osób w wieku 65 lat i więcej będzie ponad 3-krotnie wyższy od udziału dzieci. Obserwowanym zmianom towarzyszy również stopniowe wydłużanie się przeciętnego trwania życia. W porównaniu z 2000 r. mężczyźni i kobiety

żyją dłużej o ok. 3 lata. Przewiduje się, że do 2050 r. przeciętne trwanie życia kobiet wydłuży się o kolejne 6 lat, a mężczyzn – o ok. 9 lat.

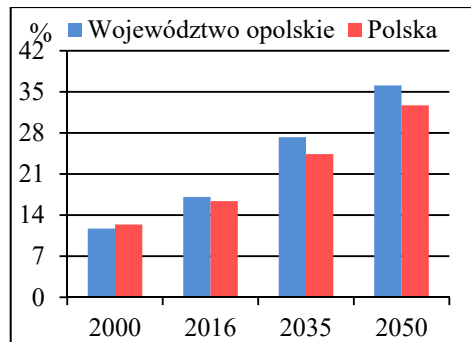
Niekorzystne zmiany w strukturze wieku ludności, przy wydłużającym się przeciętnym trwaniu życia, wpływają na proces starzenia się społeczeństwa. Podstawowe miary określające zaawansowanie procesu starzenia się społeczeństwa potwierdzają pogłębiający się proces. Mediana wieku (wyk. 1.10.) jako parametr wyznaczający granicę wieku, którą połowa badanej populacji już przekroczyła, a druga połowa jeszcze nie osiągnęła, w 2000 r. w województwie opolskim, podobnie jak przeciętnie w kraju, wynosiła 35 lat. Przewiduje się, że w 2050 r., mediana wieku wzrośnie do 56 lat (w kraju – 53 lata) i tym samym województwo opolskie stanie się najstarszym demograficznie regionem Polski. Tymczasem mediana wieku najmłodszego województwa, tj. pomorskiego wyniesie 49 lat. Współczynnik starości (wyk. 1.11.), mierzony udziałem osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem, w województwie opolskim w 2050 r. w odniesieniu do 2000 r. zwiększy się ponad 3-krotnie, osiągając najwyższy poziom spośród województw (36,1% wobec 32,7% przeciętnie w kraju) i znacznie przekroczy próg starości wyznaczony przez ONZ (za próg starości przyjęto 6% udział osób w wieku 65 lat i więcej w ludności ogółem, po jego przekroczeniu społeczeństwo można określać mianem stare).

Wykres 1.10. Mediana wieku

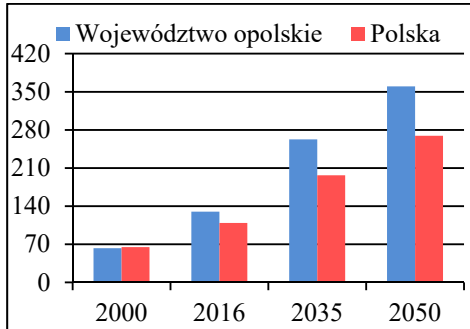
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 1.11. Współczynnik starości demograficznej

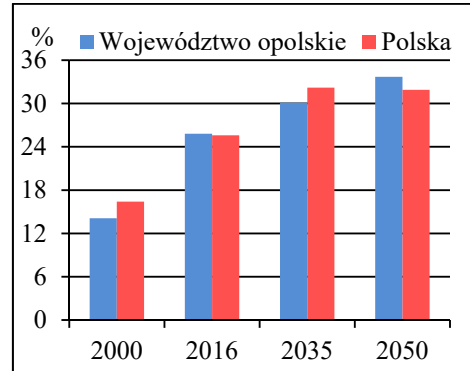
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 1.12. Indeks starości

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres 1.13. Podwójne starzenie się społeczeństwa

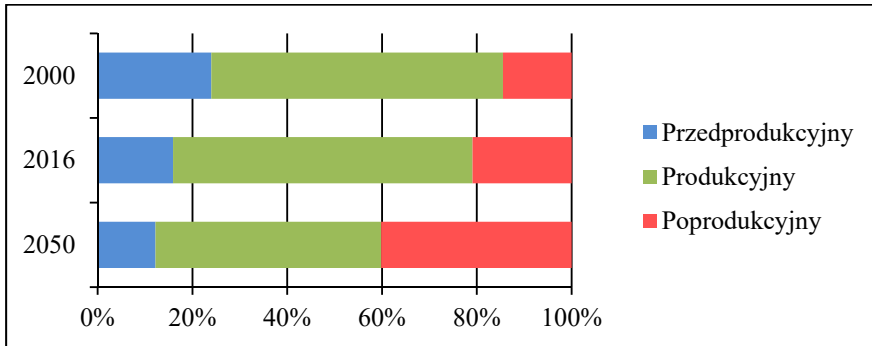

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Indeks starości przedstawiający relacje pokolenia dziadków (osób w wieku 65 lat i więcej) do pokolenia wnuczków (0–14 lat) również potwierdza szybszy niż przeciętnie w kraju proces starzenia się ludności w województwie opolskim (wyk. 1.12.). W 2000 r. na 100 wnuczków przypadało 63 dziadków (w kraju – 65), a w 2016 r. – już 130 (109). Prognozuje się, że do 2050 r. indeks może wzrosnąć niemal 3-krotnie do poziomu najwyższego w kraju. Stopniowo zwiększa się również wskaźnik ilustrujący podwójne starzenie się społeczeństwa (wyk. 1.13.). W 2016 r. w grupie osób w wieku 65 lat i więcej co 4 osoba była w wieku 80 lat i więcej, a w 2050 r. będzie już co 3 z nich.

Postępujący proces depopulacji, przy obserwowanym starzeniu się społeczeństwa, nabiera szczególnego znaczenia w kontekście zmian zasobów pracy i niekorzystnych relacji pomiędzy ekonomicznymi grupami wieku. Coraz mniejsza liczba osób wkraczających w wiek produkcyjny i wchodzących na rynek pracy oraz rosnąca liczebność populacji z niego wychodząca, może prowadzić do niedoborów i długotrwałych zakłóceń na tym rynku, co z kolei może przełożyć się na inne sfery życia, w tym zabezpieczenia społeczne i w konsekwencji na stan finansów publicznych. Jeszcze w 2000 r. osoby w wieku poprodukcyjnym stanowiły 14,5% ludności ogółem, a prognozy wskazują, że w 2050 r. ich udział wzrośnie do ok. 40% (wyk. 1.14.). W tym czasie udział osób w wieku przedprodukcyjnym zmniejszy się 2-krotnie (z 24,0% w 2000 r. do 12,2% w 2050 r.), przy systematycznym ubytku ludności w wieku produkcyjnym.

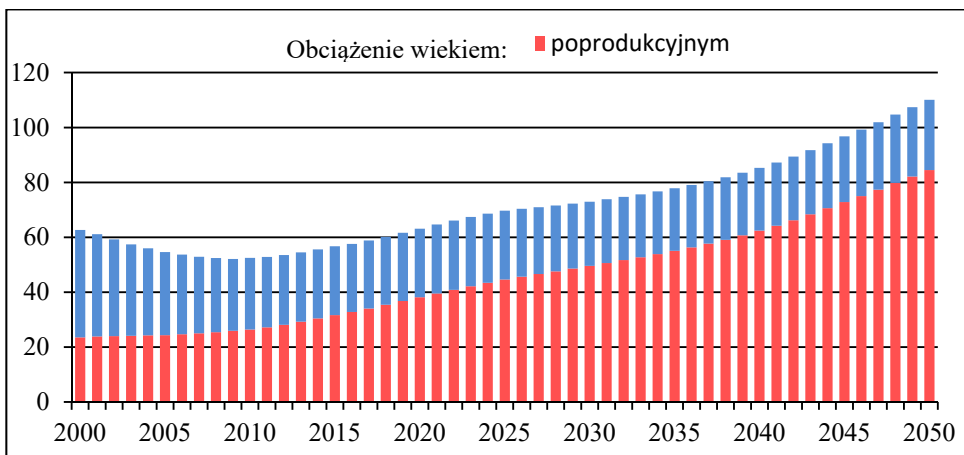
Wykres 1.14. Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku w województwie opolskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Malejąca liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym, przy rosnącej liczebności osób w wieku poprodukcyjnym, wpłynęły na istotne zmiany poziomu współczynnika obciążenia demograficznego (wyk. 1.15.). W 2016 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 58 osób w wieku nieprodukcyjnym, w tym 25 osób w wieku przedprodukcyjnym i 33 osoby w wieku poprodukcyjnym. W 2050 r. współczynnik obciążenia demograficznego może wzrosnąć do 110, co będzie konsekwencją wyraźnie większego obciążenia ludnością w wieku poprodukcyjnym (85), przy niezmiennym obciążeniu osobami w wieku przedprodukcyjnym (25). Prognozuje się, że w 2050 r. ponad połowa ludności (52,4%) będzie w wieku nieprodukcyjnym.

Wykres 1.15. Współczynnik obciążenia demograficznego
(Stan w dniu 31 XII)

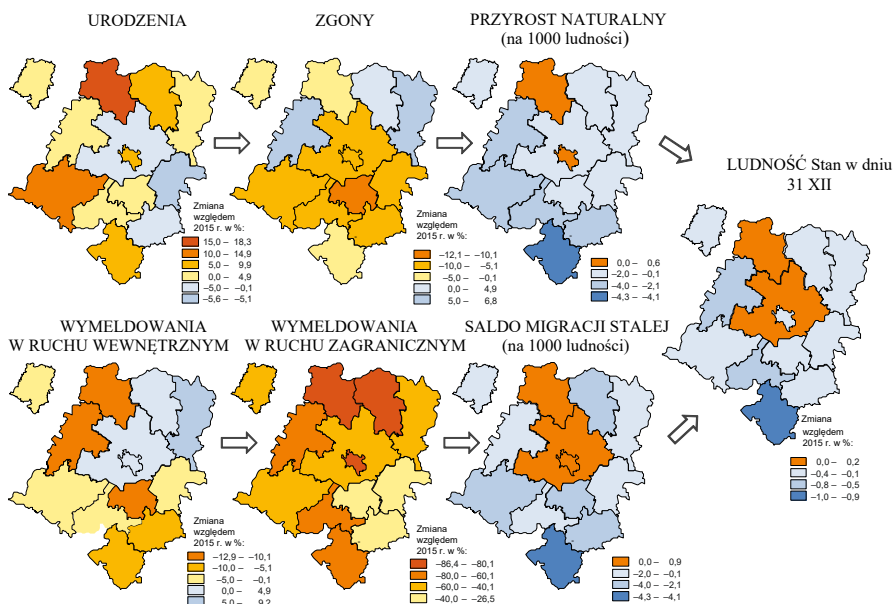
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

1.5. Odbudowa potencjału demograficznego

Odbudowa potencjału demograficznego jest procesem długofalowym i wymaga realizowania kompleksowych działań w kierunku szeroko pojętej polityki prorodzinnej w kontekście zmienionych realiów i potrzeb społeczeństwa. Takie działania zostały już wcześniej podjęte i na pierwsze symptomy pozytywnych zmian być może wskażą bardziej optymistyczne dane za 2016 r. (ryc. 1.8.).

W większości powiatów wzrosła liczba urodzeń, w tym najbardziej w powiecie namysłowskim (o 18,3%) i nyskim (o 14,0%), przy jednoczesnym spadku liczby zgonów. Po obserwowanym przez ostatnie 5 lat we wszystkich powiatach (z wyjątkiem opolskiego w 2014 r.) ujemnym przyroście naturalnym, w 2016 r. w Opolu i powiecie namysłowskim zanotowano dodatni bilans, wynikający z ruchu naturalnego. Wystąpił wyraźny spadek natężenia ruchów migracyjnych w stosunku do 2015 r., w tym ponad 2-krotny spadek liczby osób emigrujących. W rezultacie w trzech powiatach zanotowano dodatnie saldo migracji na pobyt stały, w tym po raz pierwszy po ponad 20 latach w Opolu i powiecie namysłowskim. Konsekwencją pozytywnych zmian w ruchu naturalnym i migracyjnym był wzrost liczby ludności w powiecie namysłowskim i opolskim.

Rycina 1.8. Pozytywne symptomy dotyczące sytuacji demograficznej w województwie opolskim w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

1.6. Podsumowanie

W województwie opolskim od połowy lat 90. XX wieku obserwuje się ubytek ludności, wynikający z niekorzystnych zmian w ruchu naturalnym i migracyjnym. Według prognoz zasadniczy wpływ na rozmiary depopulacji będzie miał ujemny przyrost naturalny, przy zmniejszającym się udziale ruchu migracyjnego, który dotychczas decydował o rozmiarach ubytku ludności. Utrzymującą się od niemal 30 lat depresję urodzeniową istotnie warunkują zmiany zachowań prokreacyjnych wiążące się m.in. z odkładaniem decyzji o założeniu rodziny i posiadaniu potomstwa. Niska dzietność, niegwarantująca prostej zastępowalności pokoleń, ujemne saldo migracji przy wydłużającym się przeciętnym trwaniu życia implikują niekorzystne zmiany w strukturze wieku ludności, determinując postępujący proces starzenia się społeczeństwa. W kontekście potrzeb na rynku pracy coraz większego znaczenia nabierają również zmiany w strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku i ich wzajemne relacje decydujące o zaawansowanym starzeniu demograficznym zasobów pracy. Rozwiązanie problemów demograficznych stanowi zatem wyzwanie dla władz kreujących politykę społeczno-gospodarczą. Stąd niezbędne są kompleksowe działania w kierunku szeroko pojętej polityki prorodzinnej i senioralnej, w tym tworzenia warunków sprzyjających zakładaniu rodzin i posiadaniu potomstwa oraz zatrzymywania młodych ludzi w kraju. Szereg działań w tym kierunku zostało już podjętych. Niewykluczone, że dane w latach następnych potwierdzą korzystne zmiany zaobserwowane w 2016 r. oraz odwrócą, albo przynajmniej złagodzą negatywne trendy.

Bibliografia

- Sytuacja demograficzna Polski* (2015), Raport 2014–2015, Rządowa Rada Ludnościowa Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, s. 251–288
- Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności w świetle prognozy na lata 2014–2050* (2014), Notatka informacyjna, Główny Urząd Statystyczny Warszawa, s. 1–43.
- Prognoza ludności na lata 2014–2050* (2014), Główny Urząd Statystyczny Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa, s. 109–153.
- Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2014 r.*, (2015) Notatka informacyjna, Główny Urząd Statystyczny Warszawa, s. 1–23.

2. Specyficzna sytuacja demograficzna województwa opolskiego na tle Polski w latach 1945–2050

2.1. Wprowadzenie

Specyficzne procesy demograficzne w województwie opolskim w latach 1945–2015:

- Pochodzenie etniczne i regionalne ludności specyficzną cechą demograficzną województwa opolskiego.
- Emigracja zagraniczna a specyficzna sytuacja demograficzna województwa opolskiego.

Specyficzna sytuacja demograficzna województwa opolskiego do 2050 r.

- Procesy migracyjne specyficzną cechą demograficzną województwa opolskiego do 2050 r.
- Procesy edukacyjne w świetle specyficznej sytuacji demograficznej.
- Procesy na rynku pracy w świetle specyficznej sytuacji demograficznej.
- Proces starzenia się ludności w świetle specyficznej sytuacji demograficznej.

Konkluzje.

2.2. Wstęp

W świetle badań demograficznych z lat 1946–2016 można w pełni udowodnić tezę, że Śląsk Opolski na mapie demograficznej Polski jest specyficznym i niepowtarzalnym obszarem kraju, o istotnych odmiennościach procesów i struktur demograficznych. Jak swego czasu pisał wybitny demograf Polski Edward Rosset, województwo opolskie tworzy swego rodzaju *Laboratorium wiedzy demograficznej*, wynikającego z masowych procesów migracyjnych lat powojennych, odbudowy biologicznej, deformacji demograficznych lat wojny, zaburzeń w ruchu naturalnym, zróżnicowań sytuacji demograficznych w różnicach wieku i płci ludności o różnym pochodzeniu etnicznym i regionalnym, masowych emigracji zagranicznych w różnych ich fazach, procesów semi-urbanizacyjnych oraz procesów integracji demograficznych społeczeństwa opolskiego lat 1945–2015. Śląsk Opolski jest aktualnie regionem kryzysu de-

mograficznego i kryzysu emigracyjnego, o czym świadczą liczne wskaźniki obrazujące niekorzystną sytuację demograficzną Śląska Opolskiego wśród pozostałych województw. Ubytek rzeczywisty ludności w latach 1995–2015 wśród pozostałych województw był najwyższy w województwie opolskim (–97,8 na 1000 mieszkańców). Podobnie jak liczba urodzeń na 1000 mieszkańców (8,7), liczba zawartych małżeństw (5,0) przyrost naturalny (–0,5), saldo migracji zagranicznych (–2,5), wskaźnik zatrudnienia (50,8), odsetek osób z wyższym wykształceniem (13,6%), ludność w miastach (–7,5%).

W świetle wielostronnych badań demograficznych dotyczących Śląska Opolskiego wyłoniła się teza o potrzebie powołania Specjalnej Strefy Demograficznej i specjalnego dostosowania kwestii rozwoju Śląska Opolskiego do zmian demograficznych do 2050 r.

2.3. Specyficzne procesy demograficzne w województwie opolskim w latach 1945–2015.

Przedstawiony obraz demograficzny ludności Śląska Opolskiego w ostatnim 70-leciu (1945–2015) XX wieku został ukazany głównie w celu przedstawienia odbudowy biologicznej ludności w latach powojennych, zmian struktury etnicznej i procesów migracyjnych oraz zarysowującego się kryzysu demograficznego lat transformacji ustrojowej.

Analizowana w latach 1945–2015 sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego jest bardzo złożona, a jej wielostronna ocena wydaje się być trudna do zaprezentowania. Z konieczności opis społeczeństwa Śląska Opolskiego ograniczono do węzłowych procesów demograficznych. Przedstawiony obraz demograficzny Śląska Opolskiego dostarcza jednak czytelnikowi niezbędnej wiedzy demograficznej o specyficznych procesach ludnościowych i warunkujących je czynnikach. Niepowtarzalność procesów demograficznych na Śląsku Opolskim w stosunku do innych obszarów kraju polega głównie na fakcie zróżnicowania sytuacji etnicznej i demograficznej mieszkańców ziemi opolskiej i masowych emigracjach zagranicznych, o czym świadczą liczne wskaźniki demograficzne.

Przedstawione procesy demograficzne z jednej strony stanowią ważny dokument procesów zachodzących na ziemi opolskiej i pozwalają na zrozumienie złożonej problematyki procesów ludnościowych, z drugiej strony spełniają funkcje edukacyjne i ukazują nie tylko przeszłość i teraźniejszość demograficzną, ale i przyszłość do 2050 r.

Spółczesne społeczeństwo Opolszczyzny jest etnicznie zróżnicowane, w dużym stopniu obciążone negatywnymi przeżyciami wojennymi. Współczesne społeczeństwo Opolszczyzny to ludność nie tylko o innej strukturze demograficznej i społeczno-zawodowej od ościennych regionów, ale i o dużej odrębności kulturowej,

tradycjach ludności Kresów Wschodnich i Zachodnich. Ten proces socjo-demograficzny tworzy wielkie bogactwo i doświadczenie historyczne. Dotychczasowy sukces, wyrażający się brakiem konfliktów etnicznych, jest związany z sytuacją demograficzną i powstawaniem nowych więzi społecznych, rodzinnych, sąsiedzkich i regionalnych oraz nowo zawartych tzw. „małżeństw mieszanych”.

Interesująco przebiegały zmiany demograficzne. Proces odbudowy biologicznej był stale zakłócany ujemnymi ruchami migracyjnymi. Prawie cały przyrost naturalny rodzimych mieszkańców Śląska Opolskiego został pochłonięty przez ujemne saldo migracji zagranicznych. W ich wyniku proces odbudowy biologicznej ludności śląskiej przebiegał odmiennie niż wśród repatriantów i osadników. W dużym stopniu uległa zahamowaniu dynamika przyrostu liczby ludności miejscowej i jej zasobów pracy, co wpływało deformująco na strukturę wieku i poziom kwalifikacji ogółu ludności regionu. Procesy migracyjne były też hamulcem procesów integracyjnych. Migracje zagraniczne wyraźnie ograniczyły normalny proces reprodukcji ludności w układach przestrzennych i wpływały na zaburzenia w ruchu naturalnym

Przebieg procesów demograficznych na Śląsku w latach 1945–2015 pozwala na wydzielenie pięciu faz. W pierwszych latach powojennych (1945–1950) o zmianach demograficznych w regionie decydowały masowe ruchy migracyjne związane z zasiedlaniem tych obszarów. Był to także etap normalizacji warunków życia. Kolejne dziesięciolecie (1951–1960) przyniosło odbudowę biologiczną ludności, a tym samym poważne zmiany w strukturze demograficznej i społecznej, oraz pełne zatrudnienie. W następnej dekadzie (1961–1970) zaznaczył się już spadek przyrostu naturalnego, nasiliła się też migracja ze wsi do miasta, jednocześnie w związku z daleko idącymi przeobrażeniami w dziedzinie urbanizacji i rozwoju przemysłu nastąpiła przebudowa struktury zawodowej ludności. Lata 1971–1980 cechowały gwałtowne migracje i dalsze przemiany społeczno-zawodowe wynikające z intensywnego uprzemysłowienia badanych obszarów. Dopiero w latach 1981–1990 można mówić o stabilizacji ludności, przy czym migracje zagraniczne nie ustają; dodatkowo pojawiło się bezrobocie. Począwszy od 1990 aż do 2016 r. można zaobserwować wyraźny kryzys demograficzny, do czego przyczynił się wzrost bezrobocia i nasilone migracje zagraniczne; z drugiej strony podniósł się poziom wykształcenia ludności, wzrosła ruchliwość przestrzenna, a dzięki postępowi medycyny wydłużył się czas życia. W latach 1946–2015 różnice w strukturach demograficznych wśród różnych grup ludności według pochodzenia etnicznego i regionalnego uległy wyrównaniu.

Śląsk Opolski, mimo iż pozostaje obszarem masowych migracji zagranicznych, stanowi niewątpliwie specyficzny region z określonymi walorami gospo-

darczymi, zatem może i powinien stać się istotnym rynkiem pracy i współpracy międzynarodowej.

Pochodzenie etniczne i regionalne ludności specyficzną cechą demograficzną województwa opolskiego

Po 1945 r. na Śląsku Opolskim wymieszało się kilkanaście grup ludności o różnym pochodzeniu etnicznym i regionalnym, różnych językach, tradycjach, postawach i poglądach. Zetknęły się tu odmienne kultury. Stare więzi społeczne w większości uległy zerwaniu, a procesy integracyjne przebiegały na różnych płaszczyznach i przechodziły przez wiele faz. Dla demografii szczególnie interesujące są: proces wzrostu pokolenia urodzonego, wychowanego i wykształconego po 1945 r., zaburzenia w ruchu naturalnym ludności pod wpływem migracji zagranicznych oraz wpływ transformacji ustrojowej na kryzys demograficzny Śląska Opolskiego.

Procesy demograficzne w województwie opolskim przebiegały inaczej w przypadku ludności rodzimej (śląskiej), inaczej w przypadku napływowej. W rezultacie ukształtowały się różne typy struktur demograficznych i społecznych w układach przestrzennych, zależnie od pochodzenia regionalnego. Ludność Śląska, licząca w 1950 r. 436,9 tys. osób, stanowiła 54,1% ogółu mieszkańców Opolszczyzny, a w świetle danych spisu powszechnego z 2011 r. ok. 300 tys. osób. Wiadomo, że losy mieszkańców Śląska Opolskiego były skomplikowane. Proces powstawania nowych więzi społecznych i wzajemnego zaufania jest stosunkowo powolny. Po 1945 r. na Opolszczyźnie urodziło się ok. 1 mln dzieci. Oznacza to, że w 2015 r. 91,1% społeczeństwa śląskiego to mieszkańcy urodzeni po drugiej wojnie światowej o dużej integracji demograficznej.

Tabela 2.1. Ludność urodzona po 1945 r. w strukturze demograficznej Śląska Opolskiego w latach 1950–2015

Rok	Odsetek ludności urodzonej po 1945 r.
1950	6,1
1960	21,4
1970	36,2
1980	51,1
1990	67,7
1995	73,9
2000	78,1
2010	85,0
2015	91,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie N.S.P z 2011 r.

Ludność z Kresów, licząca w 1950 r. 180 192 osoby, stanowiła 22,2% mieszkańców Opolszczyzny. Socjologiczne i demograficzne konsekwencje tej przymusowej migracji ludności kresowej do dzisiaj są ogromne i niepowtarzalne z punktu widzenia losów społeczeństwa opolskiego. Przyrost naturalny wśród ludności Kresów Wschodnich przekraczał po 1945 r. 30% rocznie.

Odrębność ludności pochodzącej z Kresów (repatriantów) wyrażała się w odmiennym przyroście naturalnym, rozmiarach i strukturze rodzin, procesach migracyjnych (wewnętrznych i zewnętrznych), poziomie wykształcenia i źródłach utrzymania. Ważne są tradycje historyczne. Stan naszej aktualnej wiedzy demograficznej o roli ludności przesiedlonej z Kresów Wschodnich po 1945 r. jest bardzo skromny i niedostateczny. Kresowiaci mieli istotne i niepowtarzalne znaczenie w zasiedleniu, odbudowie biologicznej i odbudowie społeczno-gospodarczej Śląska Opolskiego. Wysoki przyrost naturalny tej ludności, duże aspiracje młodzieży w zakresie kształcenia wyższego i średniego, szybka adaptacja do nowych warunków środowiska przyrodniczego i pracy, głębokie zmiany w strukturze zawodowej i społecznej były głównymi czynnikami umacniania kapitału ludzkiego i społecznego Opolszczyzny. Ludność Kresów przyczyniła się też do umocnienia procesów integracyjnych, czego wyrazem były małżeństwa mieszane.

Wśród społeczności Śląska Opolskiego zachodziły w latach powojennych skomplikowane procesy demograficzne. Obecnie jest to społeczeństwo o różnym pochodzeniu etnicznym i regionalnym, doświadczeniach historycznych, tożsamości, aspiracjach i postawach. Tworzenie się nowych więzi społecznych pomiędzy grupami ludności, różnymi pod względem pochodzenia regionalnego, przebiegało powoli i było zakłócanie przez liczne czynniki kryzysogenne, co stworzyło niepowtarzalną społeczność regionalną. Trzeba pamiętać, że po drugiej wojnie światowej na ziemi opolskiej wymieszało się kilka zwartych grup ludności o zróżnicowanym pochodzeniu terytorialnym, tradycjach, postawach i poglądach; zetknęły się tu kultury o niejednolitych szczeblach rozwoju. Procesy integracyjne wśród ludności regionu opolskiego przebiegały na kilku płaszczyznach i przechodziły przez wiele faz.

Zanikająca odrębność procesów i struktur demograficznych świadczy o daleko zaawansowanej integracji demograficznej społeczeństwa opolskiego.

Tabela 2.2. Odsetek ludności z Kresów Wschodnich (przesiedleńcy z ZSRR) w miastach Śląska Opolskiego (stan z grudnia 1948 r.)

Lp.	Miasta	Odsetek przesiedleńców (repatriantów) do ogółu ludności miast	Lp.	Miasta	Odsetek przesiedleńców (repatriantów) do ogółu ludności miast
	Miasta ogółem	25,5			
1	Kietrz	49,2	15	Otmuchów	18,2
2	Wołczyn	47,5	16	Głuchołazy	18,1
3	Kluczbork	46,6	17	Paczków	17,9
4	Opole	45,9	18	Dobrodzień	16,8
5	Baborów	44,7	19	Biała	16,5
6	Głubczyce	42,1	20	Koźle	14,6
7	Lewin Brzeski	40,1	21	Nysa	11,4
8	Brzeg	32,6	22	Głogówek	9,1
9	Prudnik	29,6	23	Gorzów śląski	8,8
10	Niemodlin	28,8	24	Krapkowice	8,5
11	Namysłów	28,6	25	Olesno	7,2
12	Byczyna	24,9	26	Ujazd	6,2
13	Grodków	23,5	27	Racibórz	4,2
14	Strzelce Opolskie	18,9	28	Leśnica	4,2

Źródło: opracowanie własne R. Rauziński na podstawie: *Polska Ludowa. Materiały i studia*, S. Arnold i in. (red.), t. 6, Warszawa 1967, s. 207–211

Tabela 2.3. Odsetek ludności z Kresów Wschodnich (przesiedleńcy z ZSRR) w gminach Śląska Opolskiego (stan z grudnia 1948 r.)

Lp.	Gminy powiatu	Odsetek przesiedleńców (repatriantów) do ogółu ludności wsi
	Ogółem	18,8
1	brzeskiego	65,2
2	głubczyckiego	60,0
3	niemodlińskiego	50,2
4	namysłowskiego	41,9
5	kluczborskiego	39,6
6	grodkowskiego	34,5
7	nyskiego	33,0

Tabela 2.3. Odsetek ludności z Kresów Wschodnich (przesiedleńcy z ZSRR) w gminach Śląska Opolskiego (stan z grudnia 1948 r.) (dok.)

Lp.	Gminy powiatu	Odsetek przesiedleńców (repatriantów) do ogółu ludności wsi
	Ogółem	18,8
8	prudnickiego	20,1
9	kozielskiego	6,7
10	oleskiego	6,7
11	dobrodzińskiego	5,9
12	strzeleckiego	4,1
13	opolskiego	3,5
14	raciborskiego	1,3

Źródło: opracowanie własne R. Rauziński na podstawie: *Polska Ludowa. Materiały i studia*, S. Arnold i in. (red.), t. 6, Warszawa 1967, s. 207–211.

Badania nad procesami demograficznymi Śląska Opolskiego są szczególnie istotne ze względu na niepowtarzalność i odrębność sytuacji demograficznej i etnicznej tych ziem. W kwestiach demograficznych Opolszczyzny wypowiedzieli się liczni badacze – R. Bułakowski, K. Dobrowolski, S. Golachowski, A. Grodek, M. Kielczewska, J. Kokot, L. Kosiński, M. Latuch, S. Nowakowski, M. Okólski, S. Ossakowski, A. Rajkiewicz, E. Strzelecki, M. Suboczowa, A. Targ, i wielu innych. Procesy integracyjne wśród ludności Śląska Opolskiego przebiegały na wielu płaszczyznach (kościół, szkoła, wspólna praca, małżeństwo) i przechodziły przez różne fazy. Dla demografii szczególnie interesujący był proces odbudowy biologicznej ludności, migracji zagranicznych, zaburzeń w ruchu naturalnym oraz rozmieszczenia przestrzennej ludności kresowej (repatriantów).¹

Tabela 2.4. Pochodzenie regionalne ludności województwa opolskiego w 1950 r. według miejsca zamieszkania w sierpniu 1939 r.

Miejsce zamieszkania w 1939 r.	Ludność*	
	(w tys. osób)	w odsetkach
Warszawa	5,1	0,6
Łódź	0,8	0,0
Białostockie	1,5	0,2
Bydgoskie	2,3	0,3
Gdańskie	0,6	0,0
Katowickie	45,0	6,0
Kieleckie	12,5	1,5
Krakowskie**	48,1	5,7
Lubelskie	5,8	0,7

¹ R. Rauziński, K. Szczygielski, *Współczesna sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego*, Opole 2014.

Tabela 2.4. Pochodzenie regionalne ludności województwa opolskiego w 1950 r. według miejsca zamieszkania w sierpniu 1939 r. (dok.)

Miejsce zamieszkania w 1939 r.	Ludność*	
	(w tys. osób)	w odsetkach
Łódzkie	13,8	1,7
Olsztyńskie	0,3	0,0
Opolskie	436,9	54,1
Poznańskie **	6,9	0,9
Rzeszowskie	17,3	2,1
Szczecińskie	0,1	0,0
Warszawskie	4,4	0,5
Wrocławskie **	4,4	0,1
Zielonogórskie	0,1	0,0
Razem na terenie Polski w obecnych granicach	605,9	74,4
Poza granicami Polski	201,7	24,9
Nie ustalono	5,5	0,7
Ogółem	813,1	100,0

Źródło: *Spis Powszechny w 1950 r.*

* Osoby urodzone po 31 sierpnia 1939 r. zaliczono według miejsca zamieszkania matki w sierpniu 1939 r.

** Łącznie z miastem wydzielonym stanowiącym województwo.

Badania demograficzne i urzędowe statystyki ze spisów powszechnych z lat 1950, 1960, 1978, 1988, 2002 i 2011 pozwalają jednak z dużą dokładnością ustalić stan liczebny ludności, która od kilku pokoleń zamieszkuje wybrane miasta i gminy Śląska Opolskiego. Przeprowadzone w Instytucie Śląskim w Opolu szczegółowe badania demograficzne oraz sporządzony bilans ruchu naturalnego i migracji zagranicznych tej grupy ludności dla lat 1950–2011 ukazały stan ludności rodzimej, której pochodzenie regionalne jest związane z miejscem zamieszkania na Śląsku Opolskim przed 1939 r. Stan ludności miejscowej w poszczególnych latach przedstawia tabela 2.5.

Tabela 2.5. Liczba ludności miejscowej (autochtonicznej) w poszczególnych latach okresu 1950–2015

Lata	Liczba ludności (w tys.)
1950	436,9
1955	433,8
1960	417,5
1970	454,4
1975*	372,2

Tabela 2.5. Liczba ludności miejscowej (autochtonicznej) w poszczególnych latach okresu 1950–2015 (dok.)

Lata	Liczba ludności (w tys.)
1980	354,2
1990	374,2
1993	350,0
1988**	330,0
2002***	270,0
2011	250,0

* Zmiana granic administracyjnych województwa – ponad 80,0 tys. osób w granicach administracyjnych innych województw; w 2015 r. ok. 210,0 osób.

** W tym, 77,0 tys. osób przebywa w RFN powyżej 2 miesięcy.

*** W tym 105,3 tys. osób przebywa w RFN powyżej 2 miesięcy. Wśród ludności autochtonicznej (270,0 tys. osób) ludność o narodowości niemieckiej stanowi 106,8 tys. osób, śląskiej 24,2 tys. osób i o nieustalonej narodowości aż 63,5 tys. osób.

Specjalna sytuacja demograficzna ludności województwa opolskiego na tle Polski wynika z jej struktury etnicznej i pochodzenia regionalnego. Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa badanej populacji ludności miejscowej (autochtonicznej) charakteryzuje się istotną odmiennością od pozostałych grup ludności. Różnice te wyrażają się w różnych zjawiskach społeczno-demograficznych:

- niskim przyroście naturalnym w latach 1945–2015;
- dużej przewadze kobiet w rocznikach urodzonych w latach 1910–1920 (straty biologiczne z czasów drugiej wojny światowej sięgającej ok. 30% liczebności mężczyzn);
- masowej migracji do RFN w latach 1950–2015, która objęła cały przyrost naturalny ludności;
- dużym udziale rodzin niepełnych (podzielonych) na skutek masowych migracji;
- znacznym udziale ludności wiejskiej utrzymującej się ze źródeł pozarolniczych;
- daleko zaawansowanym procesie starzenia się i feminizacji oraz wyludnianiu się wsi;

Ukształtowana w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej struktura wieku i płci ludności województwa opolskiego wyraźnie wpływała na wysokość przyrostu naturalnego. Na obszarach zamieszkałych w przewadze przez ludność napływową przyrost ten był znaczny i wahał się rocznie w granicach 22%–35%, na obszarach ludności śląskiej 6%–12%. Istniejące różnice

w przyroście naturalnym i strukturze wieku i płci mają miejsce jeszcze w 2017 r. pomimo upływu 70 lat i kilku pokoleń.

Procesy demograficzne w województwie opolskim przebiegały inaczej w przypadku ludności rodzimej (śląskiej), inaczej w przypadku napływowej. W rezultacie ukształtowały się różne typy struktur narodowościowo-demograficznych i społecznych w układach przestrzennych, zależne od pochodzenia regionalnego. Zatem po 1945 r. prawie połowa substancji ludnościowej Opolszczyzny uległa wymianie. Socjologiczne konsekwencje, rozpatrywane w kontekście migracji zewnętrznych, są ogromne. Powstało społeczeństwo o zróżnicowanej tożsamości, odmiennych doświadczeniach historycznych, aspiracjach, postawach, poglądach. Odrębność demograficzna wyraża się w różnicach przyrostu naturalnego, rozmiarów i struktury rodzin, poziomu wykształcenia, procesów migracyjnych, powiązań rodzinnych z Niemcami i skłonności do migracji zagranicznych.

Jak wynika z przedstawionych danych ponad 18,4% Śląska Opolskiego stanowi ludność o narodowości niepolskiej lub nieustalonej, która charakteryzuje się odmienną strukturą demograficzną i społeczną. Łącznie narodowość niemiecką zadeklarowało 10% ludności, śląską 2,3% i nieustaloną 6,0%. Ludność o nieustalonej narodowości zamieszkuje głównie obszary o przewadze ludności śląskiej.

Tabela 2.6. Ludność województwa opolskiego według deklarowanej narodowości w 2002 r.

Ludność	Deklarowana narodowość						
	polska	niemiecka	śląska	romska	ukraińska	rosyjska	nie ustalona
1 065 043	869 258	106 855	24 199	861	275	128	63 467
100,0	81,6	10,0	2,3	0,1	0,0	0,0	6,0

Źródło: Narodowy Spis Powszechny z 2002 roku. Województwo opolskie.

Różnice w ruchu naturalnym i rzeczywistym na tle pochodzenia narodowościowego występują wyraźnie w układach przestrzennych miast i wsi.

Tabela 2.7. Struktura narodowościowa i obywatelstwo ludności niepolskiej w 2011 r.

Lp.	Wyszczególnienie	(w tys.)
1.	Obywatelstwo niemieckie i inne	121,6
2.	Narodowość inna niż polska	164,8
3.	Narodowość wyłącznie niemiecka	51,4
4.	Narodowość wyłącznie śląska	52,8
5.	Narodowość niemiecka i polska	78,6

Tabela 2.7. Struktura narodowościowa i obywatelstwo ludności niepolskiej w 2011 r. (dok.)

Lp.	Wyszczególnienie	(w tys.)
6.	Narodowość śląska i inna	106,4
7.	Język ojczysty niemiecki	34,2
8.	Język ojczysty śląski	14,1
9.	Głosy oddane na Komitet Wyborczy „Mniejszość Niemiecka”	27,5

Źródło: NSP z 2011 r.

Emigracje zagraniczne a specyficzna sytuacja demograficzna województwa opolskiego

Zarysowujący się kryzys demograficzny na Śląsku Opolskim ma wyraźne źródło w masowych emigracjach zagranicznych ludności (stałych i czasowych) już od lat 50. XX wieku. Obserwując nasilenie emigracji ludności za granicę, należy stwierdzić, że najwyższy poziom miernika odpływu ludności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (4,05) wystąpił na obszarze województwa opolskiego. Udział emigracji w zmniejszeniu liczby ludności był bardzo wysoki. Ponad 80% przyrostu naturalnego w latach 2002–2015 to emigranci stali. Konsekwencją tej masowej emigracji jest bardzo niski wskaźnik przyrostu rzeczywistego, naturalnego, urodzeń i małżeństw w województwie opolskim, który odbija się niekorzystnie w świetle pozostałych województw w kraju i świadczy o regresie demograficznym województwa opolskiego.

Tabela 2.8. w sposób syntetyczny wskazuje na specyficzne cechy demograficzne społeczeństwa Śląska Opolskiego na tle pozostałych województw w latach 1955–2015.

Tabela 2.8. Sytuacja demograficzna województwa opolskiego na tle pozostałych województw w latach 1955–2015

Województwa	Przyrost i ubytek rzeczywisty ludności na 1000 mieszkańców w okresie 1995-2015	Liczba małżeństw zawartych na 1000 mieszkańców	Liczba urodzeń żywych na 1000 mieszkańców	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	Saldo migracji zagranicznych na 1000 mieszkańców	Wskaźnik zatrudnienia w 2015 r.
		Średnioroczne w okresie 1995–2015				
Polska	-4,5	5,5	10,1	0,3	-0,4	51,9
Opolskie	-97,6	5,0	8,7	-0,5	-2,5	50,8
Dolnośląskie	-28,9	5,3	9,3	-0,7	-0,4	51,4
Kujawsko-pomorskie	-3,2	5,6	10,4	0,8	-0,3	50,7
Lubelskie	-49,0	5,7	10,2	-0,4	-0,1	50,8
Lubuskie	3,4	5,3	10,3	1,1	-0,3	51,1

Tabela 2.8. Sytuacja demograficzna województwa opolskiego na tle pozostałych województw w latach 1995–2015 (dok.)

Województwa	Przyrost i ubytek rzeczywisty ludności na 1000 mieszkańców w okresie 1995–2015	Liczba małżeństw zawartych na 1000 mieszkańców	Liczba urodzeń żywych na 1000 mieszkańców	Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	Saldo migracji zagranicznych na 1000 mieszkańców	Wskaźnik zatrudnienia w 2015 r.
Łódzkie	-77,9	5,3	9,3	-3,0	-0,1	52,9
Małopolskie	54,1	5,6	10,7	1,7	-0,1	51,5
Mazowieckie	54,0	5,4	10,2	-0,1	0,1	57,3
Podkarpackie	10,4	5,7	10,5	1,8	-0,2	48,0
Podlaskie	-27,8	5,4	9,8	-0,1	-0,2	52,1
Pomorskie	61,5	5,6	11,1	2,5	-0,5	53,7
Śląskie	-73,7	5,4	9,2	-0,8	-1,3	49,3
Świętokrzyskie	-59,1	5,6	9,5	-1,2	-0,1	50,4
Warmińsko-mazurskie	-8,9	5,5	10,7	2,0	-0,4	47,2
Wielkopolskie	41,3	5,7	10,9	1,6	-0,1	54,2
Zachodniopomorskie	-6,0	5,2	9,9	0,7	-0,2	48,0

Źródło: *Sytuacja demograficzna Polski*, Rządowa Rada Ludnościowa; *Raport 2010-2011*, Warszawa 2011. Raport z wyników NSP Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Warszawa 2012.

Jak wskazuje powyższa tabela – wśród pozostałych województw – najgorsze wskaźniki przyrostu rzeczywistego ($-97,6^{0/00}$), urodzeń ($8,70^{0/00}$) i małżeństwa ($5,0^{0/00}$) wystąpiły w latach 1995–2015 na Śląsku Opolskim. Analiza 10 wskaźników demograficznych dla badanych lat wskazuje na odrębność demograficzną Opolszczyzny od pozostałych województw.

Do głównych negatywnych procesów demograficzno-społecznych okresu transformacji, które będą rzutowały na XXI wiek, należy zaliczyć:

- masowe wyludnianie się obszarów emigracyjnych (miast i wsi);
- brak zastępowalności pokoleń;
- zaburzenia w ruchu naturalnym;
- proces starzenia się ludności;
- spadek zasobów pracy;
- zarysowujący się kryzys rodziny, wynikający z: gwałtownego spadku urodzeń, niskiej dzietności, wzrostu liczby rozwodów, obniżenia skłonności do zawierania małżeństw oraz wzrostu liczby rodzin niepełnych;
- zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej rodzin województwa opolskiego według pochodzenia etnicznego, co może wywołać napięcia społeczne;

- trwałości bezrobocia jawnego i agrarnego oraz ograniczonych możliwości migracji młodzieży ze wsi do miast;
- wzrost tendencji do masowych, czasowych migracji zarobkowych do Niemiec i UE, związany z tym procesem drenaż wysoko kwalifikowanych kadr z wyższym wykształceniem;
- sieroctwo migracyjne;
- niski poziom wykształcenia wyższego;

Głównymi czynnikami zaburzeń w ruchu naturalnym ludności pogłębiającym kryzys demograficzny są emigracje zagraniczne. Emigracje zagraniczne (stałe i zarobkowe) na Śląsku Opolskim posiadają swoje specyficzne uwarunkowania, które tkwią w tradycjach historycznych związanych z pracą sezonową w Niemczech, migracjach powojennych łączących się z wysiedleniem ludności niemieckiej oraz w migracjach stałych i sezonowych. Procesy migracyjne oraz silne powiązania rodzinne tworzą czynniki sprzyjające podejmowaniu pracy sezonowej i emigracji stałej. Kryzys demograficzny ma swoje źródło w długo-trwałych stałych emigracjach zagranicznych.

Tabela 2.9. Emigranci stali w charakterystycznych fazach migracji w latach 1951–2014

Lata	Emigranci stali	
	w liczbach bezwzględnych	(w %)
1951–1960	60 578	24,4
1961–1970	25 252	10,2
1971–1980	50 914	20,5
1981–1990	37 464	15,1
1991–2000	27 327	11,0
2001–2005	20 479	8,3
2006–2010	16 201	6,5
2011–2014	9 709	3,9
OGÓLEM	247 924	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie materiałów GUS, Urzędu Statystycznego w Opolu oraz roczników statystycznych; *Wymeldowani na stałe*; zob. *Roczniki statystyczne województwa opolskiego za lata 1951–2015*.

Należy zwrócić uwagę, że okres transformacji gospodarczej (1989–2015) nie osłabił migracji stałej, a przyczynił się również do silnego wzrostu wyjazdów zarobkowych.

Nadmierne migracje do UE, a przez to wysoki ubytek kadr kwalifikowanych, należy uznać za poważny czynnik zakłócający rozwój regionu nie tylko w zakresie problemów demograficznych, ale i gospodarczych. Wpływ migracji i ruchów wahadłowych na rozwój regionalny Śląska Opolskiego możemy analizować w następujących sześciu kwestiach:

- masowym wyludnianiem się miast i wsi;

- ubytku demograficznego i odpływu kadr kwalifikowanych oraz wysokich i niezwracających się kosztów kształcenia;
- transferu pieniędzy;
- kształtowania się sytuacji na rynku pracy (tu też aspekt bezrobocia);
- inicjatyw gospodarczych emigrantów stałych i czasowych;
- dochodów rodzin emigrantów stałych i czasowych;
- dochodów rodzin emigrantów i struktury ich inwestycji;
- sytuacji gospodarczej miast i gmin o najwyższych wskaźnikach emigracji do Niemiec.

Rozmiary i struktura grupy emigrantów stałych i czasowych na lokalnych rynkach pracy podkreślają wyraźny podział województwa na dwa odrębne obszary: obszar zamieszkały przez ludność śląską i pozostałą.

Społeczno-gospodarcze skutki migracji wyrażają się w:

- masowej pracy sezonowej w Niemczech i UE wyraźnie ograniczającej bezrobocie na lokalnych rynkach pracy;
- transferze kapitału z pracy w Niemczech i UE;
- zakresie turystyki rodzinnej i odwiedzin świątecznych;
- zakresie prowadzenia własnej działalności gospodarczej, głównie w miejscu zamieszkania, na tworzeniu małych i średnich przedsiębiorstw i inwestycji we własne nieruchomości.

Specyficzną cechą demograficzną Śląska Opolskiego na tle Polski jest masowe wyludnianie miast i gmin głównie pod wpływem migracji zagranicznych.

Tabela 2.10. Saldo migracji zagranicznych i przyrost rzeczywisty w latach 1976–2014 w województwie opolskim

Lp.	Miasta	Liczba ludności		Przyrost rzeczywisty	Saldo migracji zagranicznych 1976–2014	Saldo migracji zagranicznych 1974 – 2014 do liczby ludności w 2014 (w %)
		1976	2014			
	Ogółem Miasta	463843	520618	56775	–58765	–11,3
1	Opole	108320	119574	11254	–12358	–10,3
2	Baborów	3552	3009	–543	–539	–17,9
3	Biała	3225	2496	–729	–1072	–42,9
4	Brzeg	34871	36675	1804	–1170	–3,2
5	Byczyna	2595	3678	1083	–90	–2,4

Tabela 2.10. Saldo migracji zagranicznych i przyrost rzeczywisty w latach 1976–2014 w województwie opolskim (cd.)

Lp.	Miasta	Liczba ludności		Przyrost rzeczywisty	Saldo migracji zagranicznych 1976–2014	Saldo migracji zagranicznych 1974 – 2014 do liczby ludności w 2014 (w %)
		1976	2014			
6	Dobrodzień	xx	3773	3773	–380	–10,1
7	Głogówek	6720	5702	–1018	–2671	–46,8
8	Głubczyce	12199	12911	712	–481	–3,7
9	Głuchołazy	14466	14092	–374	–830	–5,9
10	Gogolin	6350	6529	179	–1632	–25,0
11	Gorzów Śląski	xx	2508	2508	–167	–6,7
12	Grodków	6689	8816	2127	–176	–2,0
13	Kędzierzyn-Koźle	70371	62840	–7531	–12681	–20,2
14	Kietrz	6259	6167	–92	–177	–2,9
15	Kluczbork	20604	24410	3806	–2160	–8,8
16	Kolonowskie	4077	3361	–716	–1062	–31,6
17	Korfantów	x	1881	1881	–60	–3,2
18	Krapkowice	16344	16851	507	–3829	–22,7
19	Leśnica	2779	2690	–89	–725	–27,0
20	Lewin Brzeski	5470	5940	470	–160	–2,7
21	Namysłów	12503	16126	3623	–222	–1,4
22	Niemodlin	4799	6586	1787	–414	–6,3
23	Nysa	38516	44775	6259	–1397	–3,1
24	Olesno	xx	9527	9527	–637	–6,7

Tabela 2.10. Saldo migracji zagranicznych i przyrost rzeczywisty w latach 1976–2014 w województwie opolskim (dok.)

Lp.	Miasta	Liczba ludności		Przyrost rzeczywisty	Saldo migracji zagranicznych 1976–2014	Saldo migracji zagranicznych 1974 – 2014 do liczby ludności w 2014 (w %)
		1976	2014			
25	Otmuchów	4598	5038	440	–122	–2,4
26	Ozimek	7702	9119	1417	–1277	–14,0
27	Paczków	8069	7785	–284	–323	–4,1
28	Praszka	xx	7907	7907	–53	–0,7
29	Prószków*	xxx	2721	2721	–108	–4,0
30	Prudnik	22176	21676	–500	–1813	–8,4
31	Strzelce Opolskie	17233	18373	1140	–4788	–26,1
32	Ujazd	1709	1723	14	–675	–39,2
33	Wołczyn	5305	5967	662	–165	–2,8
34	Zawadzkie	8224	7493	–731	–2564	–34,2
35	Zdzieszowice	8118	11899	3781	–1787	–15,0

x –wydzielone zostało z dniem 13.08.1993

xx – włączone do województwa z dniem 01.01.1998

xxx – Z dniem 01.01.2004 wyodrębniono miasto Prószków z gminy Prószków

Źródło: R. Brzozowski, R. Rauziński – obliczenia własne na podstawie materiałów wewnętrznych Wojewódzkiej Pracowni Planów Regionalnych, roczników statystycznych województwa opolskiego i roczników demograficznych GUS.

Tabela 2.11. Saldo migracji zagranicznych i przyrost rzeczywisty w latach 1976–2014 w województwie opolskim

Lp.	Gminy	Liczba ludności		Przyrost rzeczywisty	Saldo migracji zagranicznych 1974–2014	Saldo migracji zagranicznych 1974–2014 do liczby ludności w 2014 (w %)
		1976	2014			
	Ogółem Gminy	512593	480240	–32353	–79446	–16,5
1	Baborów	4616	3161	–1455	–561	–17,7
2	Biała	11281	8297	–2984	–3845	–46,3
3	Bierawa	10077	7829	–2248	–2223	–28,4
4	Branice	9989	6799	–3190	–614	–9,0
5	Byczyna	7788	5851	–1937	–210	–3,6
6	Chrzastowice	6570	6752	182	–1368	–20,3
7	Cisek	8406	5790	–2616	–2354	–40,7
8	Dąbrowa	9822	9590	–232	–1785	–18,6
9	Dobrodzień	xx	6257	6257	–1352	–21,6
10	Dobrzeń Wielki	13619	14580	961	–3786	–26,0
11	Domaszowice	4298	3687	–611	–27	–0,7
12	Głogówek	11081	7918	–3163	–1895	–23,9
13	Głubczyce	12891	10101	–2790	–195	–1,9
14	Głuchołazy	12619	10401	–2218	–285	–2,7
15	Gogolin	6971	5913	–1058	–1347	–22,8
16	Gorzów Śląski	xx	4728	4728	–1179	–24,9
17	Grodków	11830	10804	–1026	–114	–1,1
18	Izbicko	5908	5408	–500	–1051	–19,4
19	Jemielnica	7759	7167	–592	–1120	–15,6
20	Kamiennik	4004	3611	–393	–26	–0,7
21	Kietrz	6886	5114	–1772	–101	–2,0
22	Kluczbork	14923	12195	–2728	–3220	–26,4
23	Kolonowskie	3312	2608	–704	–733	–28,1
24	Komprachcice	11139	11093	–46	–3570	–32,2
25	Korfantów	11192	7283	–3909	–1872	–25,7
26	Krapkowice	7888	6401	–1487	–1673	–26,1
27	Lasowice Wielkie	8178	6930	–1248	–1621	–23,4
28	Leśnica	6549	5276	–1273	–1479	–28,0

Tabela 2.11. Saldo migracji zagranicznych i przyrost rzeczywisty w latach 1976–2014 w województwie opolskim (cd.)

Lp.	Gminy	Liczba ludności		Przyrost rzeczywisty	Saldo migracji zagranicznych 1974–2014	Saldo migracji zagranicznych 1974–2014 do liczby ludności w 2014 (w %)
		1976	2014	1976–2014		
29	Lewin Brzeski	8720	7449	-1271	-281	-3,8
30	Lubrza	5189	4360	-829	-196	-4,5
31	Lubsza	9481	9026	-455	-115	-1,3
32	Łambinowice	8435	7734	-701	-492	-6,4
33	Łubniany	9892	9723	-169	-2257	-23,2
34	Murów	7406	5546	-1860	-2134	-38,5
35	Namysłów	11004	9646	-1358	-66	-0,7
36	Niemodlin	11304	6873	-4431	-451	-6,6
37	Nysa	12319	13221	902	-151	-1,1
38	Olesno	xx	8550	8550	-1712	-20,0
39	Olszanka	5488	4981	-507	-43	-0,9
40	Otmuchów	10433	8852	-1581	-156	-1,8
41	Ozimek	11806	10766	-1040	-1886	-17,5
42	Paczków	5530	5312	-218	-87	-1,6
43	Pakosławice	4209	3641	-568	-5	-0,1
44	Pawłowiczki	10984	7802	-3182	-3558	-45,6
45	Pokój	6148	5305	-843	-2151	-40,5
46	Polska Cerekiew	6651	4213	-2438	-2409	-57,2
47	Popielów	9881	8126	-1755	-1903	-23,4
48	Praszka	xx	5855	5855	-13	-0,2
49	Prószków*	10668	7129	-3539	-2308	-32,4
50	Prudnik	6749	6159	-590	-185	-3,0
51	Radłów	xx	4411	4411	-534	-12,1
52	Reńska Wieś	10501	8241	-2260	-2394	-29,0
53	Rudniki**	xx	8298	8298	-22	-0,3
54	Skarbimierz (Brzeg)	5762	7852	2090	-60	-0,8
55	Skoroszyce	6116	6341	225	-88	-1,4
56	Strzelce Opolskie	14044	12821	-1223	-2882	-22,5

Tabela 2.11. Saldo migracji zagranicznych i przyrost rzeczywisty w latach 1976–2014 w województwie opolskim (dok.)

Lp.	Gminy	Liczba ludności		Przyrost rzeczywisty	Saldo migracji zagranicznych 1974–2014	Saldo migracji zagranicznych 1974–2014 do liczby ludności w 2014 (w %)
		1976	2014			
57	Strzeleczyki	9259	7468	-1791	-2118	-28,4
58	Świerczów	4357	3480	-877	-89	-2,6
59	Tarnów Opolski	9349	9645	296	-2229	-23,1
60	Tułowice	x	5254	5254	-110	-2,1
61	Turawa	10176	9700	-476	-2250	-23,2
62	Ujazd	5778	4617	-1161	-1044	-22,6
63	Walce	6446	5580	-866	-1191	-21,3
64	Wilków	5000	4565	-435	-23	-0,5
65	Wołczyn	9637	7946	-1691	-753	-9,5
66	Zawadzkie	4878	4266	-612	-726	-17,0
67	Zdzieszowice	4556	4209	-347	-672	-16,0
68	Zębowice	4841	3733	-1108	-970	-26,0

- x – wydzielone zostało z dniem 13.08.1993.
- xx – włączone do województwa z dniem 01.01.1998.
- xxx – Z dniem 01.01.2004 wyodrębniono miasto Prószków z gminy Prószków.

Źródło: R. Brzozowski, R. Rauziński – obliczenia własne na podstawie materiałów wewnętrznych Wojewódzkiej Pracowni Planów Regionalnych, roczników statystycznych województwa opolskiego i roczników demograficznych GUS.

2.4. Specyficzna sytuacja demograficzna województwa opolskiego do 2050 r.

Procesy demograficzne wiążą się ściśle z wieloma dziedzinami życia społecznego i gospodarczego oraz wpływają na kształtowanie się polityki edukacyjnej, rynku pracy, zatrudnienia, bezrobocia, ubóstwa, wykluczenia społecznego, sytuacji mieszkaniowej, zdrowia, dochodów i wydatków ludności, patologii społecznej i innych problemów społecznych. Uwarunkowania demograficzne stanowią istotny czynnik rozwoju regionalnego. Odrębność procesów demograficznych województwa opolskiego na tle Polski do 2050 r. wyraża się pogłębionym kryzysem demograficznym i różnicą przestrzenną związaną z pochodzeniem etnicznym ludności i jej emigracją zagraniczną.

Zmienność struktur demograficznych wymaga prowadzenia zróżnicowanej lokalnej polityki społeczno-gospodarczej. Śląsk Opolski jest przykładem dra-

matycznej sytuacji demograficznej i kryzysu demograficznego o głębokich konsekwencjach.

Jak wynika z prognozy demograficznej do 2050 r., podstawową cechą przyszłego rozwoju województwa opolskiego będą głębokie zmiany w strukturze wieku w czasie (2016–2050) i układach przestrzennych. Starzenie się ludności stanie się kluczową kwestią polityki społecznej, stanowiąc główne wyzwanie społeczności regionalnej i lokalnej.

Z analizy prognozy demograficznej do 2050 r. wynikają pozytywne i negatywne procesy i tendencje demograficzne o charakterze doraźnym i długofalowym.

Do pozytywnych tendencji demograficznych należy zaliczyć:

- wzrost przeciętnego trwania życia;
- wzrost poziomu wykształcenia ludności;
- spadek śmiertelności noworodków i ludzi młodych;
- zmniejszenie się emigracji zagranicznych;
- wzrost współczynników dzietności;
- stabilizacja instytucji małżeńskich i rodzin zawieranych w większości jako związki wyznaniowe;
- wzrost semi-urbanizacji wsi;
- wzrost kapitału ludzkiego i społecznego (Opolszczyzna ośrodkiem kształcenia wyższego).

Do negatywnych tendencji należy zaliczyć:

- depopulację ludności (spadek urodzeń i przyrostu naturalnego i brak zastępowalności pokoleń);
- ubytek mieszkańców miast;
- proces starzenia się ludności i rodzin;
- proces starzenia się zasobów pracy;
- malejącą skłonność do zawierania małżeństw;
- wzrost liczby rozwodów;
- wzrost liczby osób niepełnosprawnych i niesamodzielnych (40% osób 80+ stanowią osoby niesamodzielne).

**Tabela 2.12. Prognoza demograficzna województwa opolskiego
na lata 2014–2020–2025–2050**

Treść	Lata			
	2013	2020	2025	2050
Ludność (Prognoza GUS z 2014) ²	1004,4	966,6	935,9	744,6
Ludność miast	523,4	498,1	478,0	359,9
Ludność wsi	481,0	468,5	457,9	384,6
Współczynnik dzietności	1,07	1,01	1,17	1,35
Średni wiek rodzenia	28,56	29,52	29,95	31,4
Oczekiwana długość życia				
Mężczyzn	75,5	75,3	76,6	82,5
Kobiet	80,9	82,1	83,3	87,4
Saldo migracji				
wewnętrznych	-892	-557	-515	-466
zagranicznych	-2439	-1800	-1697	-1491
Urodzenia	8227	7092	6382	4560
Zgony	10267	10542	10569	10683
Przyrost naturalny	-2040	-3450	-4187	-6123
Wiek 0–7 w %	16,3	15,3	14,8	12,2
Wiek 18–55/60 w %	65,2	64,2	62,5	55,3
Wiek 60+ w %	18,8	20,5	22,7	32,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie *Prognozy ludności na lata 2014–2050*, GUS 2014.

Prognoza dla województwa opolskiego do 2050 r. jako punkt wyjścia przyjmuje stan rzeczywisty ludności (1004,4 tys. osób) w dniu 31 grudnia 2013 r. Prognoza dla powiatów jest spójna z obowiązującą od dnia 1 października 2014 r. prognozą dla Polski i województw do 2050 r. Niewielkie różnice wynikają z zaokrągleń. Wyjaśniamy, że spis ludności (NSP z 2011 r.) podaje podstawowe kategorie ludności:

- Ludność faktycznie zamieszkała (1016,2 tys. osób).
- Rezydenci (ludność rezydująca – 908,0 tys. osób).

Różnice między ludnością faktycznie zamieszkałą (1016,2 tys. osób) a rezydującą (908,0 tys. osób) wynoszą aż 10,6%. Różnice te w ocenie uwarunkowań demograficznych rozwoju województwa w układach przestrzennych są znaczne i muszą być brane pod uwagę.

Przedstawiona prognoza demograficzna dla Śląska Opolskiego do 2050 r. zawiera analizę i ocenę prognozy ludności województwa na lata 2014–2050 oraz prognozę dla powiatów i miast na prawach powiatu (dane opracowane przez GUS). Prognoza powiatowa jest spójna z obowiązującą od 1 października 2014 r. sumą stanów ludności w poszczególnych powiatach województwa,

² Źródło: *Prognoza GUS 2014. Prognoza ludności na lata 2014–2050*, s. 168 i dalsze.

a niewielkie różnice wynikają z zaokrągleń. Analiza prognozy dla województwa opolskiego została przedstawiona w 9 grupach wieku (0–2, 3–6, 7–12, 13–15, 16–18, 19–24, wiek przedprodukcyjny, wiek produkcyjny, wiek poprodukcyjny).

Myśl przewodnia dokonanej analizy i oceny zmian w strukturze demograficznej wieku i płci ludności jest powiązana z badanymi zmianami dotyczącymi regionalnej i lokalnej polityki społecznej. Szczegółowe założenie prognozy dotyczące płodności, umieralności i migracji dla Polski zostały opisane i wyjaśnione w publikacji *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS 2014 r.

Prognoza stanowi strategiczne znaczenie dla dalszego rozwoju Opolszczyzny i jest prognozą ostrzegawczą, o dużym prawdopodobieństwie realizacji, z uwagi na brak zastępowalności pokoleń i niską płodność oraz wzrost znaczenia migracji zagranicznych.

Niekorzystna sytuacja demograficzna powoduje też zwiększenie dysproporcji terytorialnych w zakresie edukacji, napięcie na rynku pracy oraz zrównoważonego rozwoju.

Szczególną uwagę należy zwrócić na lata 2016–2020, charakteryzujące się spadkiem ludności o 27,9 tys. osób, spadkiem zasobów pracy o –25,9 tys. osób i starzeniem się społeczeństwa o + 8,2 tys. osób.

Zmiany demograficzne wymagają opracowania doraźnej (do 2020 r.) i długofalowej (do 2050 r.) polityki rozwoju regionalnego i lokalnego uwzględniającego specyficzne cechy demograficzne Śląska Opolskiego.

Prognoza demograficzna ludności województwa opolskiego do 2020 r. i do 2050 r. jest niekorzystna, gdyż charakteryzuje się ubytkiem liczby ludności o 259,9 tys. osób, czyli o 25,9%. Poniższa tabela 2.13. ukazuje spadek liczby ludności w poszczególnych 5-leciach 2016–2050.

Tabela 2.13. Prognoza spadku ludności województwa opolskiego w latach 2016–2050

Lata	Osoby
2016–2020	–27881
2021–2025	–30771
2026–2030	–33824
2031–2035	–36880
2036–2040	–39322
2041–2045	–40576
2046–2050	–40663
Razem 2016–2050	–49917

Źródło: obliczenia własne na podstawie *Prognozy ludności na lata 2014–2050*, GUS 2014.

Ubytek liczby ludności będzie związany z głębokimi zmianami struktury ludności. Gwałtowny spadek liczby urodzeń od 1984 r. (19,5 tys. osób) do 2010 (9,2 tys. osób) spowodował spadek liczebności roczników wchodzących w wiek prokreacji i zawierania małżeństw. Jest to tendencja trwała, powodująca systematyczne zmniejszanie się liczby ludności województwa opolskiego do 2050 r. Współczynniki dzietności nie zapewniają prostej zastępowalności pokoleń. W 2020 r. liczba ludności województwa opolskiego wyniesie 966,6 tys. osób, w 2030 r. 902,0 tys. osób, w 2040 r. 825,8 tys. osób, w 2050 r. 744,6 tys. osób. Do 2050 r. spadnie udział ludności w wieku przedprodukcyjnym z 16,3% w 2013 r. do 12,2% w 2050r., w wieku produkcyjnym z 65,1% do 55,3%, a w wieku poprodukcyjnym wzrośnie z 18,6% do 32,5%.

W województwie opolskim i we wszystkich powiatach jest przewidywany od 2013 r. do 2050 r. systematyczny spadek ludności o 25,9%, w powiecie brzeskim o 21,5%, głubczyckim o 32,4%, kędzierzyńsko-kozielskim o 31,2%, kluczborskim o 28,4%, krapkowickim o 28,7%, namysłowskim o 19,9%, nyskim o 31,1%, oleskim o 27,0%, opolskim o 14,5%, prudnickim o 30,5%, strzeleckim o 26,7%, w m. Opolu o 24,6%. We wszystkich powiatach zmniejsza się populacja. Ubytek ludności miejskiej przekracza 30% (województwo opolskie i świętokrzyskie). Wyludnianie się oraz proces dezurbanizacji staje się trwałym elementem sytuacji demograficznej województwa, a w powiązaniu z wyludnianiem się obszarów wiejskich i przygranicznych stanowi czynnik ograniczający rozwój regionu.

W latach 2013–2050 we wszystkich powiatach nastąpi ujemny przyrost naturalny (urodzenia minus zgony) i rzeczywisty (saldo migracji). Przyrost naturalny zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich będzie się pogłębiał. Wyłania się zatem problem jakości społeczeństwa, a więc jego szeroko rozumianych warunków życia i pracy oraz edukacji, zdrowia, zatrudnienia, warunków mieszkaniowych, dochodów, patologii społecznej. Jakość kapitału ludzkiego i społecznego (wykształcenie i zatrudnienie absolwentów szkół wyższych wyłania się na czoło polityki społecznej).

Prognoza demograficzna województwa opolskiego do 2050 r. wskazuje, że współczynnik dzietności wzrośnie z 1,04% w 2015r. do 1,17% w 2025 r. i 1,35% w 2050 r.

Pomimo pozytywnego wzrostu współczynników dzietności, liczba urodzeń będzie miała tendencje spadku, co stanowi rezultat spadku liczby kobiet w wieku prokreacji. Równocześnie średni wiek rodzenia kobiet zwiększy się z 28,91 lat w 2015 r. do 31,14 lat w 2050 r., zaś długość życia mężczyzn z 74,2 lat do 82,5, kobiet z 81,2 do 87,4 lat.

Procesy migracyjne specyficzną cechą demograficzną województwa opolskiego do 2050 r.

Migracje zagraniczne stworzą istotny czynnik wzrostu lub spadku rzeczywistego ludności. Wyczerpanie się potencjału demograficznego województwa (spadek liczebności roczników 19–24 lat aż o 56,7%, poprawa sytuacji na rynku pracy, wzrost gospodarczy może być czynnikiem ograniczającym emigracje zagraniczne. W sumie jednak prognozowane saldo migracji zagranicznych będzie ujemne.

Występujące tendencje w procesach migracyjnych to:

- przekształcenie części emigrantów (105,0 tys. osób) w emigrację stałą;
- dalsza emigracja czasowa jednak o tendencji malejącej;
- wzrost sieci powiązań migracyjnych;
- ograniczone powroty;
- zróżnicowanie przestrzenne emigracji powiązanej z przyrostem zasobów pracy i wielkością podaży pracy;
- odpływ mobilnej młodzieży z obszarów o wysokim bezrobociu i charakterze rolniczym.

Utrzymanie zatem więzi z emigrantami to główny cel regionalnej polityki społecznej.

Procesy edukacyjne w świetle specyficznej sytuacji demograficznej

Procesy zmian w strukturze demograficznej w grupach wieku edukacyjnych i ekonomicznych wystąpią z różnym nasileniem w poszczególnych powiatach, miastach i gminach. Procesy te charakteryzują się:

- pogorszeniem relacji demograficznych między pokoleniami (dziadkowie, rodzice, dzieci, wnukowie);
- wchodzeniem społeczności wiejskiej w fazę starości demograficznej (60+, 80+ lat). Wystąpią głębokie deformacje demograficzne;
- głęboki niż demograficzny w grupach wieku edukacyjnych (0–17 lat) i grupie wieku produkcyjnego (18–59/65 lat);
- wzrost udziału seniorów w grupie wieku 80 lat i więcej, i częściowo osób niesamodzielnych i niepełnosprawnych;
- spadek udziału młodzieży w wieku szkoły wyższej (19–24 lat) i spadek zasobów pracy;
- głębokie deformacje demograficzne związane z emigracją zagraniczną i wewnętrzną (wyludnianie się licznych gmin i powiatów, deformacje wieku i płci).

Polityka edukacyjna rynku pracy w świetle prognozy demograficznej do 2050 r. musi być doraźna (2015–2020) i długofalowa (2020–2050) oraz związana z rynkiem pracy.

Jakość kształcenia i polityki edukacyjnej tworzy niepowtarzalną szansę podniesienia jakości edukacji, podniesienia profilaktyki zdrowotnej i zdrowia młodzieży powiązanej z powrotem pielęgniarek do szkolnictwa oraz wykreowania szansy uporządkowania infrastruktury edukacyjnej. Rozwój i dostosowanie kształcenia i edukacji do rynku pracy to węzłowy cel regionalnej polityki zatrudnienia. Polityka rynku pracy i polityka edukacyjna wiąże się z gwałtownym spadkiem zasobów pracy w latach 2016 – 2050 o 37,0 tys. osób i spadkiem podaży pracy. W latach 2013–2025 wejdzie na rynek pracy 114,3 tys. młodzieży w wieku 18 lat, bardzo dobrze przygotowanej do pracy. Saldo podaży pracy (napływ – odpływ) wyniesie 51,8 tys. osób. Analogiczny spadek zasobów pracy do 2050 r. wyniesie 234,1 tys. osób. Nastąpią systematyczne zmiany na rynku pracy charakteryzujące się przejściem od rynku pracodawcy (2013–2020) do zrównoważonego rynku pracy (2020–2025) i rynku pracy pracownika.

Procesy na rynku pracy w świetle specyficznej sytuacji demograficznej

Rynek pracy w latach 2016–2020 scharakteryzuje się dużym marnotrawstwem kwalifikacji (różnice między zawodem wyuczonym i wykonywanym), zmianami kierunków kształcenia, spadkiem ilościowych wskaźników edukacji w szkolnictwie wyższym i średnim.

Rynek pracy pracodawcy (nasycony rynek pracy), już po 2020 r., wejdzie w fazę zrównoważonego rynku pracy, a po 2020 r. w fazę charakteryzującą się niedoborem pracowników (rynek pracy pracownika). Zakończenie aktywności zawodowej (50+ i 60+) przeniesie się o dalsze lata. Problem wieku emerytalnego i dłuższej aktywności zawodowej, przy aktualnie bardzo niskich wskaźnikach aktywności i zatrudnienia, będzie czynnikiem łagodzenia bilansu zasobów pracy i zatrudnienia. Na regionalnym rynku wystąpią liczne dysproporcje w zakresie podaży i popytu. Rysują się wyraźne obszary wyludniania się o strukturalnym bezrobociu.

Migracje zagraniczne i wewnętrzne staną się trwałym elementem sytuacji demograficznej i rynku pracy. Otwarty europejski rynek pracy, przy spadku zasobów pracy w U.E., będzie czynnikiem wypychającym nowe pokolenie Opolan do emigracji. Niedobór zasobów pracy w U.E i Polsce się powiększy, zaś Opolszczyzna będzie regionem dalszej emigracji o zarysowujących się niedoborach pracy. Wyłoni się problem imigracji zasobów pracy po 2020 r. Migracje stanowią niebezpieczny obszar napięć społecznych. Wymagają trwałych działań i regionalnej polityki migracyjnej.

Wiek szkoły wyższej (19–24 lat), charakteryzuje się wysokim i trwałym spadkiem liczebności do 2050 r. z 72,2 tys. osób w 2015 r. do 34,6 tys. osób w 2050 r. Lata 2025–2030 przynoszą jedynie nieznaczny przyrost liczebności młodzieży w wieku szkoły wyższej z 50,1 tys. osób w 2025 r. do 53,8 tys. osób.

W 2030 r. i w następnych latach (2030–2050) nastąpi duży spadek tej grupy wieku. Regionalne szkolnictwo wyższe czeka głębokie zmiany w jego strukturze polegające na: łączeniu uczelni, wzmacnianiu powiązań naukowo-dydaktycznych, przekształcaniu kierunków kształcenia, likwidacji uczelni, powiązania z praktyką, podnoszenia jakości kształcenia, wzrostu konkurencyjności z ośrodkiem Wrocławia i Katowic i zagranicznymi ośrodkami.

Proces starzenia się ludności w świetle specyficznej sytuacji demograficznej

Proces starzenia się ludności (wzrost długości życia) należy traktować jako proces pozytywny, a z punktu widzenia regionalnej polityki społecznej jako potrzebę jej dostosowania do zmian demograficznych w układach lokalnych i regionalnych, które w warunkach wsi opolskiej są ściśle związane z pochodzeniem etnicznym ludności i niekorzystnymi procesami migracyjnymi.

Problematyka starzenia i starości społeczeństwa Opolszczyzny będzie związana do 2050 r. z polityką zdrowotną oraz reakcjami międzypokoleniowymi. Problem seniorów stworzy węzłową kwestię regionalnej polityki społecznej i pomocy społecznej oraz profilaktyki do warunków życia. Istotną sprawą w warunkach wsi opolskiej jest tworzenie zróżnicowanej polityki regionalnej i społecznej w układach przestrzennych, wynikającej z dużych różnic demograficznych, rozmiaru emigracji zagranicznej, falowania wyżów demograficznych, procesów urbanizacji i semi-urbanizacji, długości życia i stanu zdrowia. Wybrane aspekty regionalnej i lokalnej polityki społecznej w zakresie polityki demograficznej, edukacyjnej, rynku pracy, migracyjnej, ochrony zdrowia, mieszkaniowej w świetle zmian demograficznych pod adresem samorządu terytorialnego są niezwykle wielostronne.

Przedstawiona charakterystyka zmian demograficznych w strukturze wieku ludności województwa w czasie (2015–2020–2050) wskazuje, że uwarunkowania demograficzne będą miały istotny i często decydujący wpływ na regionalną i lokalną politykę społeczno-gospodarczą.

2.4. Podsumowanie

Procesy demograficzne w województwie opolskim przebiegały inaczej w przypadku ludności Kresowiaków, inaczej w przypadku Ślązaków. W rezultacie ukształtowały się różne typy struktur narodowościowo-demograficznych i społecznych w układach przestrzennych, zależne od pochodzenia regionalnego. Socjologiczne konsekwencje, rozpatrywane w kontekście migracji, są ogromne. Powstało społeczeństwo o zróżnicowanej tożsamości, odmiennych doświadczeniach historycznych, aspiracjach, postawach, poglądach. Odrębność demograficzna grup ludności według pochodzenia etnicznego i regionalnego wyraża się

w różnicach przyrostu naturalnego, rozmiarów i struktury rodzin, poziomu wykształcenia, procesów migracyjnych, powiązań rodzinnych z Niemcami i skłonności do migracji zagranicznych. Wiadomo, że losy mieszkańców Śląska Opolskiego były skomplikowane. Do najważniejszych obecnie problemów demograficzno-społecznych województwa opolskiego, związanych z zarysowującym się kryzysem demograficznym i zaburzeniami w ruchu naturalnym ludności należy zaliczyć:

- spadek liczby urodzeń;
- spadek przyrostu naturalnego;
- spadek liczby zawieranych małżeństw;
- wzrost rodzin niepełnych i gospodarstw jednoosobowych;
- wysokie bezrobocie, nadmierne migracje zagraniczne;
- niskie wskaźniki skolaryzacji młodzieży w wieku szkoły średniej i wyższej;
- dezaktywizację zawodową ludności;
- wzrost liczby emerytów i rencistów w efekcie procesu starzenia się;
- wzrost liczby niepełnosprawnych i inwalidów prawnych oraz biologicznych;
- wysoki odpływ kadr kwalifikowanych;
- proces polaryzacji rodzin z punktu widzenia dochodów, warunków mieszkaniowych; wyludnianie się obszarów przygranicznych.

Tak kształtująca się sytuacja demograficzna stwarza istotne zagrożenia dla dalszego rozwoju demograficznego, jak i dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Aktualnie (2016 r.) występują w dalszym ciągu istotne różnice demograficzne wśród ludności Kresowej i pozostałej. Można je sprowadzić do następujących stwierdzeń:

- ludność kresowa charakteryzuje się odmienną strukturą wieku i płci od pozostałej ludności;
- ludność kresowa charakteryzuje się odmienną strukturą społeczno-zawodową i wykształceniem;
- ludność kresowa charakteryzuje się odmienną tendencją w ruchu naturalnym;
- ludność kresowa charakteryzuje się odmiennymi tendencjami w procesach migracyjnych;
- integracja demograficzna powoduje, że istniejące różnice ulegają spłaszczeniu;
- występują istotne różnice przestrzenne w typach struktur demograficznych ludności Kresowej i pozostałej;

Udział ludności kresowej wzrastał w strukturze ludności na skutek emigracji ludności śląskiej do Niemiec.

Analiza i ocena prognoz demograficznych powiatów do 2050 r. wskazuje na duże ich zróżnicowanie przestrzenne, z punktu widzenia zmian w rozmieszczeniu ludności, zmian w strukturze wieku i płci i procesów migracyjnych. Zmiany te w sposób istotny ukształtują różne typy struktur demograficznych powiatów,

gmin, miast, lokalnych rynków pracy oraz aglomeracji opolskiej i wpłyną na politykę społeczną do 2050 r. Procesy demograficzne we wszystkich powiatach przebiegają niekorzystnie, wskazując na kryzys demograficzny i wyludnianie się.

Do pierwszej grupy 4 powiatów o najwyższym ubytku rzeczywistym ludności (powyżej 30%) zaliczamy: powiat głubczycki (32,4%), kędzierzyńsko-kozielski (31,2%), nyski (31,1%) i prudnicki (30,5%). Są to obszary wyludniające się.

Do drugiej grupy 6 powiatów o wysokim ubytku ludności (powyżej 20%) należy zaliczyć: powiat krapkowicki (28,7%), kluczborski (28,4%), oleski (27,0%), strzelecki (26,7%), miasto Opole (24,6%), brzeski (21,5%).

Do trzeciej grupy 2 powiatów o najniższym spadku ludności zaliczamy: powiat namysłowski (19,9%) i opolski (14,5%).

Głównym problemem dla polityki społeczno-gospodarczej są zmiany przestrzenne w strukturze ludności i dostosowanie ich do regionalnych zadań.

Analiza zmian w dynamice i strukturze ludności powiatów oraz m. Opola i aglomeracji opolskiej wskazuje na wzrost zróżnicowania przestrzennego sytuacji demograficznej powiatów województwa do 2050 r.

W grupie przedprodukcyjnej (0–17 lat) najwyższy spadek liczby ludności (powyżej 50 %) nastąpi w powiatach nyskim i głubczyckim. Najniższy spadek ludności wystąpi w powiecie opolskim i aglomeracji opolskiej (poniżej 40%). Spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym (18–59/64 lat) powyżej 40% wystąpi w powiatach nyskim, prudnickim, kędzierzyńsko-kozielskim i głubczyckim. Jest to spadek, który w istotny sposób zmieni sytuację na lokalnych rynkach pracy. Proces starzenia się ludności (60+/65+ lat) obliczony przyrostem liczby ludności powyżej 50% wystąpi w powiecie opolskim i aglomeracji opolskiej. Proces zmian w strukturze wieku ludności województwa będzie w latach 2013–2050 charakteryzował się spadkiem udziału wieku przedprodukcyjnego z 16,3% do 12,2%, produkcyjnego z 65,1% do 55,3% oraz wzrostem poprodukcyjnego z 18,6% do 32,5%.

Szczegółowa analiza zmian w stanie i strukturze wieku ludności do 2050 r. pozwala na sformułowanie następujących ustaleń:

- Zmiany demograficzne do 2025 i 2050 r. wymagają wypracowania lokalnych programów polityki społecznej, ponieważ sytuacja demograficzna jest przestrzennie ogromnie zróżnicowana.
- Lokalne zadania społeczne powinny zawierać programy doraźne (2015–2020) i długofalowe (2021–2050).
- Programy doraźne wymagają dobrej znajomości sytuacji demograficznej w układach regionalnych w zakresie stanu i struktury ludności w grupach edukacyjnych i ekonomicznych.

- Z punktu widzenia sytuacji demograficznej nastąpią niekorzystne przestrzenne zmiany pogłębiające istniejące dysproporcje demograficzne i zaburzenia w ruchu naturalnym. W latach 1995–2011 ludność miast spadła o 7,5%, a na wsi o 7,0%. W 95% miast i wsi nastąpił spadek ludności, a saldo migracji zagranicznych (77,1 tys. osób) było wyższe od przyrostu naturalnego (68,8 tys. osób) na wsi. Tendencje te mają trwałe charakter.
- Spadek przyrostu rzeczywistego i naturalnego do 2035 r. wystąpi w ponad 90% miast i gmin.
- Głównymi problemami dla polityki regionalnej do 2035 r. będzie proces starzenia się ludności i polityka rynku pracy (bezrobocie, zatrudnienie).

Bibliografia

- Berlińska D. (1999), *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*, Opole.
- Deportacje i przemieszczenia ludności polskiej w głąb ZSRR 1939–1945* (1989), T. Walichnowski (red.), Warszawa.
- Kosiński L. (1960), *Pochodzenie terytorialne ludności Ziem Zachodnich w 1950 r.*, Dokumentacja Geograficzna, z. 2, PAN Instytut Geografii, Warszawa.
- Lis M. (2015), *Mniejszości niemiecka Śląsku Opolskim 1989–2014*, Stowarzyszenie Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Polska Ludowa, Materiały i Studia* (1967), t. VI, Instytut Historii PAN, PWN, Warszawa.
- Polska 1939–1945. Straty osobowe i ofiary represji pod dwiema okupacjami* (2009), T. Szarota, W. Materski (red.), Warszawa, s. 353.
- Rauziński R., Szczygielski I.C. (2008), *Śląska ludność rodzima w strukturze demograficznej i społecznej Śląska Opolskiego wczoraj i dziś*, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu, Opole.
- Rauziński R., Szczygielski I.C. (2013), *Współczesne problemy demograficzne Śląska Opolskiego*, IPN Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Rosset E. (1973), *Demografia polska w służbie postępu współczesnego 1946–1971*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa.
- Sula D. (2002), *Działalność przesiedleńczo-repatriacyjna Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w latach 1944–1951*, Redakcja Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Wokół ludzi i zdarzeń, Przesiedleńcy z dawnych Kresów Rzeczypospolitej w strukturze demograficznej i społecznej Śląska Opolskiego w sześćdziesięcioleciu 1945–2005* (2011), R. Rauziński, T. Słodra-Gwiżdż (red.), PJN Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Ziemie odzyskane 1945–2005* (2006), A. Sakson (red.), Ziemia Zachodnie, Studia i Materiały, nr 23, Poznań.
- Z Kresów na Kresy, Wielkie przesiedlenie Polaków*, Polityka Pomnik Historyczny, nr 4/2016.

Prof. dr hab. Agata ZAGÓROWSKA

Uniwersytet Opolski

Wydział Ekonomiczny

Zakład Studiów Strategicznych

i Polityki Społeczno-Ekonomicznej

3. Proces starzenia się ludności województwa opolskiego

3.1. Wstęp

Obserwowane tendencje w przebiegu podstawowych procesów demograficznych w skali globalnej, kontynentalnej, krajowej i regionalnej wskazują jednoznacznie na postępujące starzenie się ludności, która stanowi rezultat zmian w ruchu naturalnym, wędrownym oraz wydłużania się życia, przekształcając ową grupę wieku ludności w strukturę, w której udział osób starszych zamieszkujących dany obszar systematycznie i znacząco wzrasta. Głębokie przemiany demograficzne z coraz większym nasileniem występują w Polsce, a terytorium szczególnie ze względu na tempo depopulacji oraz starzenia się ludności jest województwo opolskie. Wiele czynników przyczyniło się do przeobrażeń ludnościowych w Polsce i we wszystkich jej regionach, prowadząc do międzyregionalnych różnic w profilach demograficznych. Województwo opolskie odznacza się wyjątkowym przebiegiem procesów ludnościowych, ponieważ w tym regionie wystąpiły czynniki stanowiące o jego fenomenie demograficznym, które generują długotrwałe skutki demograficzne, społeczne i ekonomiczne. Celem opracowania jest ukazanie specyfiki regionu, który swego czasu został nazwany swoistym laboratorium demograficznym ze względu na czynniki kształtujące jego obecną i przyszłą sytuację demograficzną z uwypukleniem zmian świadczących o wyższej niż w innych regionach kraju dynamice starzenia się ludności. Punktem odniesienia dla wykorzystanych miar ilustrujących ten proces w opisywanym regionie są miary obliczone dla kraju. Heterogeniczność postępowania starości w różnych skalach, jej różna dynamika i wielowymiarowe skutki nadają odpowiednią rangę analizie przestrzennej. W regionie migracyjnym, do jakich zaliczane jest województwo opolskie, istotne znaczenie ma zaprezentowanie intraregionalnej dywersyfikacji starzenia się ludności wynikającej zarówno ze zmian w ruchu naturalnym ludności, jak i zróżnicowanego natężenia migracji, będącej akceleratorem tego procesu. Dla zobrazowania

konsekwencji procesu starzenia w kontekście migracji zagranicznych posłużyło się wycinkiem badań prezentujących sytuację starszych osób w warunkach dystansu geograficznego, czyli osób w wieku 65 lat i powyżej, których dorosłe dzieci wyjechały za granicę.¹

3.2. Czynniki kształtujące sytuację demograficzną województwa opolskiego

Każdy obszar Polski ma swoją specyfikę, która została ukształtowana przez szereg czynników natury historycznej, kulturowej, politycznej i gospodarczej. Zróżnicowanie procesów demograficznych w Polsce w całym okresie powojennym doprowadziło do międzyregionalnej dywersyfikacji sytuacji demograficznej kraju. Na szczególną uwagę zasługuje województwo opolskie, które zostało utworzone w wyniku podziału administracyjnego w 1950 r. Opolszczyzna weszła w skład tzw. Ziemi Odzyskanych, które stały się areną największych ruchów wędrowniczych w Europie tuż po zakończeniu drugiej wojny światowej. Na Ziemiach Odzyskanych zachodziły zjawiska niezwykle i niepowtarzalne w fenomenologii demograficznej, na kształt której wpłynęły trzy fakty historyczne: destrukcja wywołana wojną, zmiana granic oraz zmiana ustroju społeczno-gospodarczego². Po zakończeniu drugiej wojny światowej przebieg procesów demograficznych na terenach Śląska Opolskiego był burzliwy i różnił się pod wieloma względami od kształtu tych procesów na pozostałych terytoriach kraju. O ich złożoności i odmienności świadczy między innymi odsetek ludności napływowej, który w województwie opolskim stanowił w 1950 r. 46% z czego 20,3% osób pochodziło z Polski Centralnej, 23,8% stanowiła ludność przesiedlona z byłego ZSRR, 1,1% osoby reemigrujące z Francji, Niemiec i innych krajów, zaś pozostały odsetek to osoby o nie ustalonym miejscu zamieszkania w 1939 r.³. Spowodowało to dychotomię przestrzenną województwa między częścią wschodnią i centralną zamieszkałą przez ludność rodzimą i południowo-zachodnią zamieszkałą przez ludność napływową (dla porównania w ówczesnym województwie wrocławskim udział ludności napływowej wynosił 95%). Mieszkańcy województwa opolskiego tworzyli „mieszankę”

¹ Badanie przeprowadzono w 2014 r. na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Opolu, wyniki opublikowano w raporcie: M. Rostropowicz-Miśko, A. Zagórska, *Wybrane problemy starszych mieszkańców województwa opolskiego w kontekście zagranicznych migracji zarobkowych ich dzieci*, [w:] *Społeczne skutki zagranicznych migracji mieszkańców województwa opolskiego – wybrane problemy dzieci i osób starszych*, Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Opolu, Opole 2014.

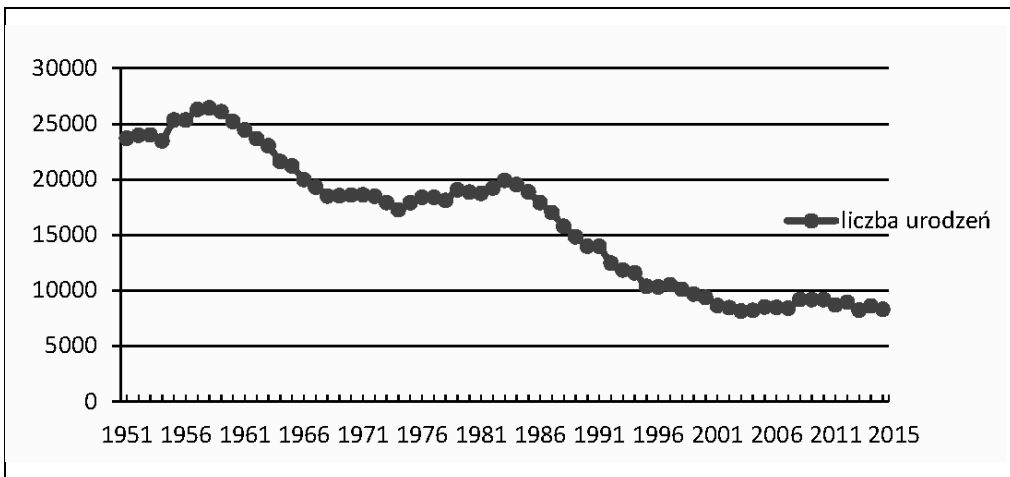
² E. Rosset, *Bilans reprodukcji ludności na ziemiach zachodnich i północnych. Studia nad zagadnieniami gospodarczymi i społecznymi ziem zachodnich*, Instytut Zachodni, Poznań 1970.

³ J. Balaryn, *Sytuacja demograficzna Opolszczyzny po II wojnie światowej*, Instytut Śląski w Opolu, Opole 1975, s. 34.

etniczną i regionalną, co miało znaczący wpływ na przebieg procesów demograficznych.

Zasiedlanie tych ziem głównie przez ludzi młodych oraz kompensata biologiczna jako konsekwencja działania prawa wojny spowodowały, że nie tylko zostały odrobione straty wojenne w zasobie ludności, ale też pojawiła się dywidenda demograficzna w postaci młodej struktury wieku ludności i wysokiego przyrostu naturalnego sięgającego 30%⁴. W najmniejszym stopniu dotyczyła ona jednak województwa opolskiego, gdzie przyrost ludności w porównaniu z innymi obszarami tych ziem był najniższy i w latach 1950–2010 osiągnął 27%. W tym samym czasie w sąsiednim województwie dolnośląskim liczba ludności wzrosła prawie o 70%⁵. Szczyt urodzeń przypadł na lata 50. XX wieku (wyk. 3.1.). Najwięcej dzieci urodziło się w 1958 r. – 26 426. Kolejne lata uwiarydociły charakterystyczne dla cyklu demograficznego „falowanie” z malejącą amplitudą wahań oznaczającą coraz słabsze echo wyżu. Na aktualną sytuację demograficzną województwa opolskiego należy patrzeć zatem przez pryzmat zjawiska histerezy uzasadniającego retrospektywne ujęcie zmian ludnościowych i ich generacyjny charakter.

Wykres 3.1. Liczba urodzeń w województwie opolskim w latach 1951–2015

Źródło: R. Rauziński, *Spółczesność Śląska Opolskiego w latach 1989–2020 (Aspekty demograficzne i społeczne)*, Wydawnictwo Instytut Śląski Sp.z o.o, Opole 2002; Roczniki statystyczne województwa opolskiego za lata 1961–2015.

⁴ P. Eberhardt, *Przemieszczenia ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową*, „Dokumentacja Geograficzna”, nr 15, IGI PAN, Warszawa 2000.

⁵ A. Zagórska (red.), *Ludność Nadodrza 1946–2035. Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczne*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2012.

Specyficzne dla opisywanego obszaru czynniki występujące w całym kraju, jak: prawidłowości demograficzne, przekształcenia ustrojowe w 1990 r., zmiany podziału administracyjno-terytorialnego (1975 r. i 1999 r.), liczne wstrząsy/szoki: edukacyjne, informatyczne, związane z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. doprowadziły do zmiany zachowań demograficznych, które zaskutkowały spadkiem dzietności i w rezultacie zmniejszającą się prawie nieustannie liczbą urodzeń.

Niekorzystny trend spadku urodzeń charakteryzuje wszystkie regiony Polski i wiąże się z niekorzystnymi zmianami we wzorcu płodności oraz w strukturze wieku kobiet w okresie prokreacyjnym, które odraczają decyzje o urodzenia dziecka na późniejszy wiek⁶, a w województwie opolskim przybrał najostrzejszą postać wyrażoną najniższą wartością współczynnika dzietności w kraju. Malejącej liczbie urodzeń, która w 2015 r. stanowiła 1/3 liczby urodzeń z 1958 r. towarzyszył wzrost liczby zgonów. W 2015 r. był on wyższy w stosunku do 1970 r. o 49% (tab. 3.1.). Biorąc pod uwagę pięcioletnie okresy, najwyższą dynamikę zgonów zanotowano w latach 1975–1980. Zwiększenie liczby zgonów nad liczbą urodzeń nastąpiło w 2001 r., kiedy liczba urodzeń wyniosła 8 927, a liczba zgonów –9134, w wyniku czego przyrost naturalny zmienił znak na ujemny.⁷

Tabela 3.1. Dynamika zgonów w województwie opolskim w latach 1970–2015

Okresy 5-letnie	Dynamika zgonów [%]
1970–1975	107,1
1975–1980	118,6
1980–1985	105,8
1985–1990	97,0
1990–1995	98,1
1995–2000	101,7
2000–2005	100,9
2005–2010	104,3
2010–2015	105,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Analiza umieralności w województwie opolskim w latach 1970–1985*, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole, listopad 1986, *Roczniki demograficzne 1991–1998*, BDL stat.gov.pl

⁶ J. Hryniewicz, *Aktualna sytuacja demograficzna Polski*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hryniewicz (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2016, s. 16.

⁷ A. Zagórska, *Oblicze demograficzne Śląska Opolskiego*, [w:] *Kapitał ludzki na Śląsku Opolskim. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, A. Zagórska (red.), Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2010.

Czynnikiem silnie oddziałującym na kształtowanie się sytuacji demograficznej województwa opolskiego są migracje. Województwo opolskie uznawano za region migracyjny z uwagi na przynależność do głównych obszarów inicjowania migracji zewnętrznych w Polsce. Począwszy od dekady lat 50. XX wieku znaczna część regionalnej populacji wyemigrowała na stałe do Niemiec, a w wyjazdach uczestniczyła przede wszystkim ludność rodzima zamieszkująca w większości tereny wiejskie środkowo-wschodniej części województwa. W latach 1950–1990 wyjazdy za granicę na pobyt stały w tej grupie mieszkańców regionu wyniosły ponad 200 tys⁸.

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej intensywne ruchy migracyjne poszerzone o migracje czasowe i wahadłowe nakierowane na kraje, które otworzyły swoje rynki pracy, objęły całe terytorium województwa opolskiego. Zaznaczyły się również migracje wewnętrzne poza region, istotnie przyczyniając się do permanentnie ujemnego ogólnego salda migracji netto, które w przeliczenie na 1000 mieszkańców osiągało najwyższą wartość wśród wszystkich regionów, a w stosunku do kraju było kilkakrotnie wyższe. W 2005 r. wynosiło – 3,04, a w kraju – 0,34. W 2010 r. nastąpił jego spadek (Polska – 0,05, województwo opolskie – 1,76). W 2015 r. odnotowano ponowny wzrost dla Polski – 0,41 i w województwie opolskim – 2,38. Według danych spisu powszechnego z 2011 r. za granicą przebywało powyżej 3 miesięcy 107,9 tys. mieszkańców województwa opolskiego, co dawało najwyższy wskaźnik natężenia migracji w Polsce (106 migrantów na 1000 ludności)⁹. W sytuacji demograficznej województwa ma to kardynalne znaczenie ze względu na fakt, iż w grupie tej dominowały osoby w wieku matrymonialnym i prokreacyjnym 20–49 lat (77,4 tys.), przyczyniając się do pogorszenia struktury wiekowej, zmniejszenia liczby urodzeń, obniżenia potencjału demograficznego regionu. Świadczą o tym wartość współczynnika dzietności, który w województwie opolskim wyniósł w 2015 r. – 1,19 (w Polsce 1,29) i jest dramatycznie niski, wydłużania się życia mężczyzn do 73,8 lat i kobiet do 81,4 lat (w Polsce odpowiednio 73,6 i 81,6 lat), utrzymywania się ujemnego ogólnego salda migracji netto, co przejawia się w postępującym z coraz większą dynamiką procesie starzenia się ludności tego regionu.

⁸ K. Heffner, *Region migracyjny – migracje zagraniczne jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego*, [w:] *Perspektywy demograficzne Śląska do 2030 r.*, A. Zagórska (red.), Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2008

⁹ *Migracje zagraniczne ludności*, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań, GUS, Warszawa 2013

3.3. Obraz starzenia się ludności województwa opolskiego na tle kraju. Przestrzenne zróżnicowanie procesu starzenia w województwie opolskim

Przekształcenia demograficzne w postaci dokonującego się z różnym nasileniem w czasie i przestrzeni spadku tempa przyrostu naturalnego, wydłużanie trwania życia i intensywne ruchy migracyjne o ujemnym saldzie powodują w długiej perspektywie ubytek ludności oraz głębokie przeobrażenia jej struktury wieku. Województwo opolskie jako region silnie zdeterminowany demograficznie doświadcza szybszego starzenia się ludności niż pozostałe regiony kraju. Potwierdzają to miary stosowane do prezentowania starzenia, jego natężenia i zmiany proporcji międzygeneracyjnych, wskazujących na wyzwania z tym procesem związane. Najczęściej wykorzystywany do ilustrowania zaawansowania starości jest odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w ogóle populacji. Jego wartość w porównaniu do odsetka krajowego była wyraźnie wyższa w 2016 r. (tab. 3.2.), a oczekiwana miara w docelowym roku prognozy wskazuje na pogłębienie się tej różnicy na niekorzyść województwa opolskiego. Ta sama tendencja dotyczy pozostałych miar: mediany wieku, która aktualnie przewyższa o 1,8 medianę dla całego kraju.

Tabela 3.2. Obraz procesu starzenia się w Polsce i województwie opolskim

Wyszczególnienie	2016		2050	
	Polska	woj. opolskie	Polska	woj. opolskie
Odsetek osób w wieku 65 i więcej	14,1	17,1	32,7	36,1
Mediana wieku	40,2	42	52,5	56,1
Indeks starości: liczba osób w wieku 65 lat i więcej na 1000 osób w wieku 0–14 lat	107,4	129,8	115,4	359,9
Współczynnik obciążenia demograficznego: liczba dzieci (0–14 lat) i osób w wieku 65 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 15–64 lat	45,1	43,3	81	87
Współczynnik potencjalnego wsparcia: liczba osób w wieku 15–64 lat na 1000 osób w wieku 65 lat i więcej	420	408	169	149
Współczynnik opieki nad rodzicami: liczba osób w wieku 85 lat i więcej na 100 osób w wieku 50–64 lata	9	7	30	33

Źródło: opracowanie na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Opolu.

Trzykrotnie wyższa prognozowana wartość indeksu starości w 2050 r., prawie dwukrotny wzrost współczynnika obciążenia demograficznego – podobnie

jak w kraju – oczekiwane pogorszenie się współczynnika opieki nad rodzicami i ogromny spadek współczynnika potencjalnego wsparcia pokazuje, że skala wyzwań, przed jakimi stoi województwo w związku z przyspieszającym procesem starzenia się jego mieszkańców jest znacznie większa niż odnosząca się do całego kraju. Dezagregacja tych samych miar na poziom lokalny ujawnia polaryzację przestrzenną dynamiki starzenia się ludności w zależności od siły działania czynników sprawczych, które identyfikowano powyżej (tab. 3.3.).

Tablica 3.3. Przestrzenne zróżnicowanie miar procesu starzenia się ludności w województwie opolskim w 2016 r.

Wyszczególnienie	Indeks starości	Współczynnik obciążenia	Współczynnik potencjalnego wsparcia	Współczynnik opieki nad rodzicami
Opole	149,5	47,8	348,7	10
brzeski	112,2	44,4	425,9	8
głubczycki	134,8	44,5	391	9
kędzierzyńsko-kozielski	146,3	44,8	375,9	8
kluczborski	133,4	41,7	424,5	8
krapkowicki	127,6	41,4	431	7
namysłowski	109	43,2	442,9	8
nyski	135,8	43,1	402,8	9
oleski	128,8	42,6	417,2	9
opolski	119,2	40,2	457,9	6
prudnicki	129,9	44,6	396,3	9
strzelecki	126,2	41,3	434,2	8

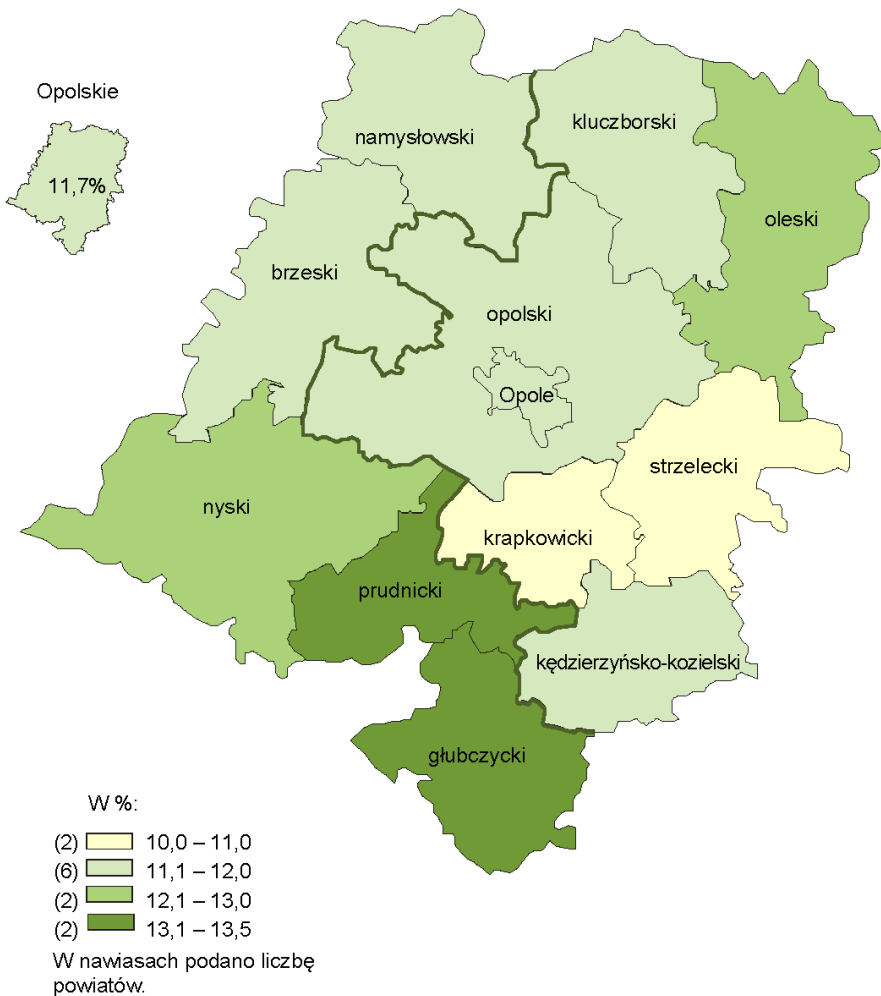
Źródło: jak wyżej.

Wartości opisujące zaawansowanie procesu starzenia się i jego implikacje najmniej korzystnie kształtowały się w mieście Opolu, gdzie indeks starości i współczynniki obciążenia i opieki nad rodzicami osiągnęły w 2016 r. najwyższy poziom, a najniższy współczynnik potencjalnego wsparcia. Podobnie w powiecie kędzierzyńsko-kozielskim. Najbardziej korzystna sytuacja w zakresie powyższych miar wystąpiła w powiecie opolskim, co miało niewątpliwie związek z tendencją do podejmowaniem pracy w Opolu i przenoszeniem miejsca zamieszkania poza jego granice administracyjne. W pozostałych powiatach zauważa się różnice w strukturach wieku, a zwłaszcza w proporcjach pomiędzy grupami wieku, na co w wskazują odmienne wartości omawianych współczynników. Relacja między dziadkami a wnukami najlepiej kształtuje się w powiecie namysłowskim, a najgorzej w Opolu. Największe obciążenie demograficzne cechuje Opole. Nieco mniejsze i zbliżone do siebie wartości notuje się w powiatach: kędzierzyńsko-kozielskim, brzeskim, prudnickim i głubczyckim. Pozostałe współ-

czynniki: potencjalnego wsparcia i opieki nad rodzicami nie wykazywały różnic, które świadczyłyby o zdecydowanie korzystniejszym czy wyraźnie mniej korzystnym kształtowaniu się tych miar w danej jednostce terytorialnej.

Na rycinach 3.1., 3.2., 3.3. zaprezentowano odsetek osób w wieku 65 lat i powyżej w powiatach na tle całego województwa w latach 2000, 2015 i 2050 w celu zilustrowania zachodzących w czasie zmian w zakresie udziału osób starszych w ludności ogółem oraz zobrazowania niejednakowej intensywności starzenia się na poziomie lokalnym (powiaty)

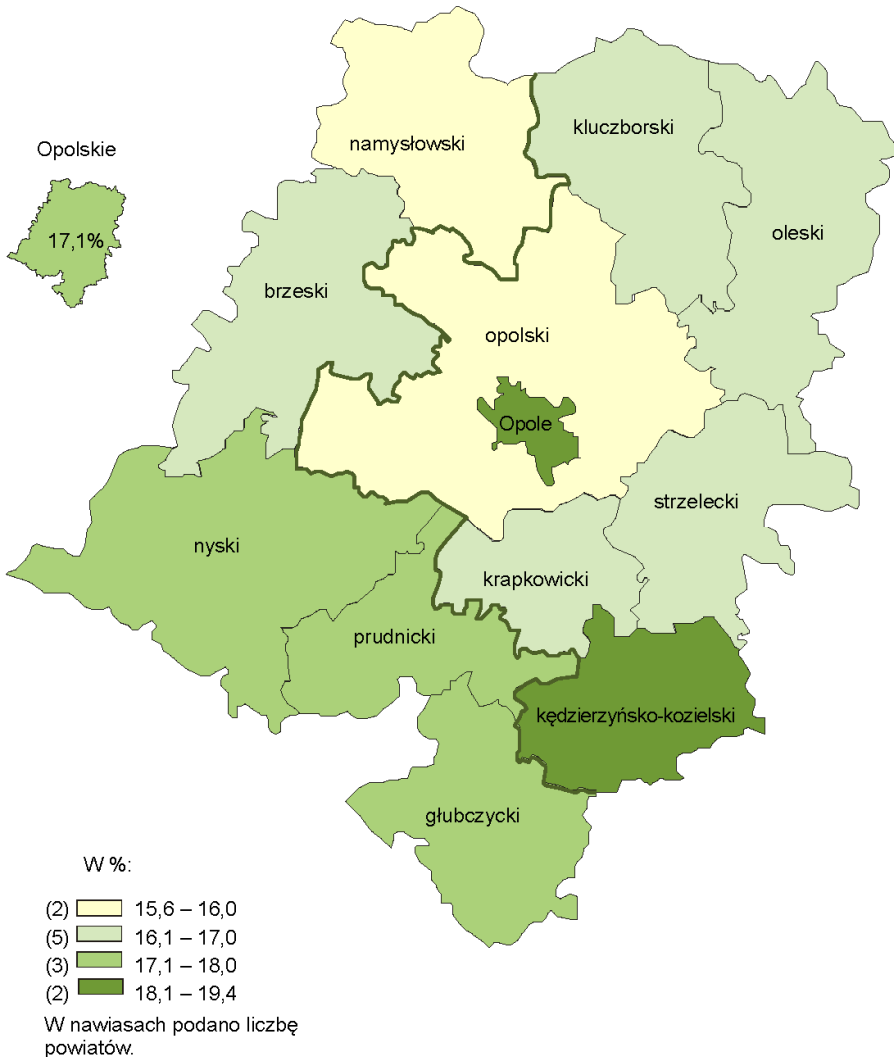
Rycina 3.1. Odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej w 2000 r.

Źródło: opracowanie Urząd Statystyczny w Opolu.

W 2000 r. powyżej poziomu odsetka dla całego regionu znalazły się 4 powiaty, w tym dwa powiaty: głubczycki i prudnicki (ryc. 3.1.) o najwyraźniejszych oznakach starzenia. W 2016 r. w tempie starzenia się ludności przewodziło miasto Opole i powiat kędzierzyńsko-kozielski. Do powiatów: głubczyckiego, prudnickiego, które osiągnęły poziom odsetka osób w wieku 65 lat i więcej wyższy niż ten dla całego województwa, dołączył powiat nyski.

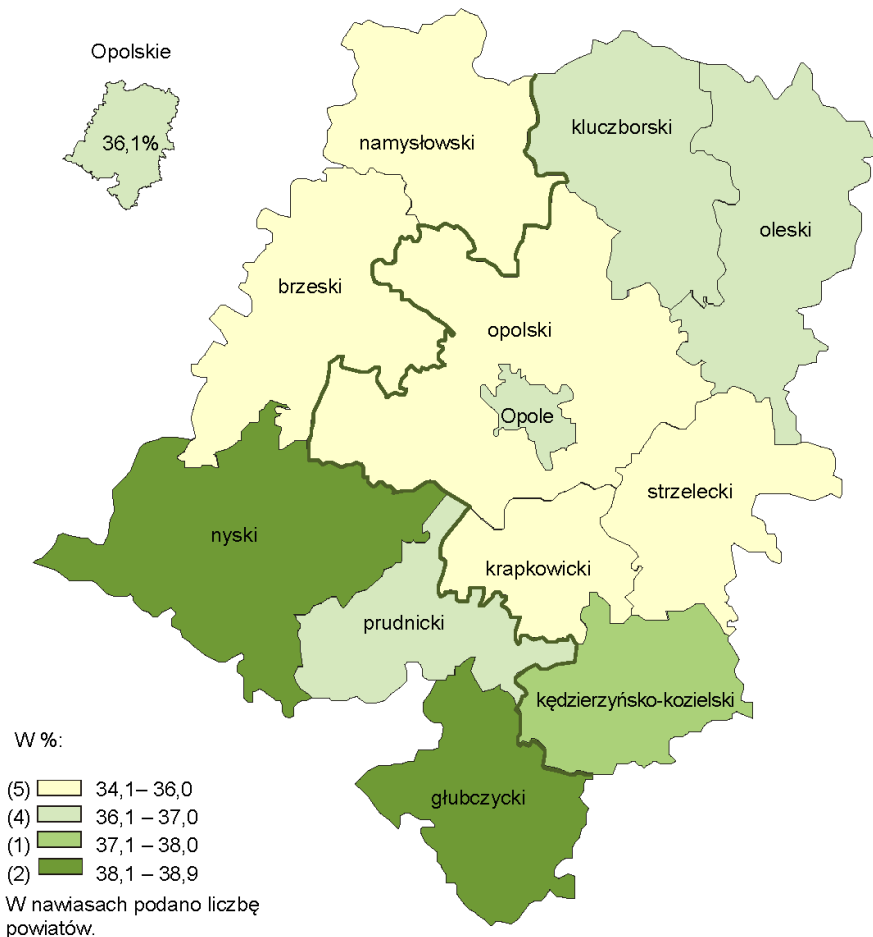
Rycina 3.2. Odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej w 2016 r.

Źródło: opracowanie Urząd Statystyczny w Opolu.

W ciągu 16 lat liczba powiatów o wartości równej lub wyższej od tej dla całego województwa zwiększyła się do pięciu powiatów, a najwyższy progres w kształtowaniu się odsetka osób starszych (65+) nastąpił w powiatach kędzierzyńsko-kozielskim i m. Opole. Jednostki te w najwyższym stopniu doświadczały – przez lata odpływu migracyjnego prowadzącego, wraz ze zmianami w ruchu naturalnym i w konsekwencji utrzymywaniu się ujemnego przyrostu naturalnego – do przeobrażeń struktury ludności polegającej na zmniejszaniu się udziału dzieci i młodzieży w ludności ogółem przy jednoczesnym wydłużaniu się trwania życia. Wypadkowa tych procesów i zmian przekłada się w tych jednostkach terytorialnych na najsilniejszą dynamikę starzenia się ich mieszkańców.

Rycina 3.3. Odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej w 2050 r.

Źródło: opracowanie Urząd Statystyczny w Opolu.

W prognozie demograficznej do 2050 r. przewiduje się, że 7 powiatów osiągnie równy bądź wyższy odsetek osób w wieku 65 lat i powyżej, zaś w dwóch oczekuje się, iż będzie bliski 40%. Cały obszar województwa opolskiego znajduje się w sytuacji intensywnego starzenia się w stosunku do całego kraju. Świadczą o tym prognozowane wartości odsetka dla wszystkich powiatów, które przekroczą ten dla kraju (32,7% w 2050 r.).

3.4. Sytuacja osób starszych, których dzieci wyjechały za granicę

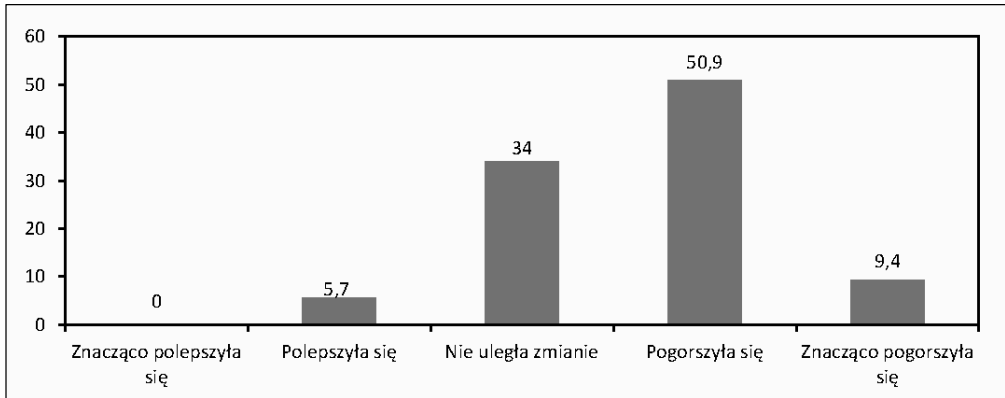
Starzenie się ludności jako biologiczny proces ma charakter naturalny, gdyż dotyczy radykalnych przeobrażeń struktury wiekowej ludności zamieszkującej dany obszar i zmieniających zasadniczo relacje międzypokoleniowe, stanowiąc wyzwanie w kontekście wielostronnych implikacji, jakie ten proces wywołuje. Proces demograficznego starzenia charakteryzuje się ważnymi z punktu widzenia polityki społecznej cechami, jak: feminizacja starości, singularyzacja starości, podwójne starzenie się, wewnętrzne zróżnicowanie starości według kryterium przestrzennego, stanu zdrowia, poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania, sytuacji rodzinnej¹⁰. Próbę zasygnalizowania sytuacji starszych osób podjęto w badaniu przeprowadzonym w województwie opolskim. Jak pokazano wyżej, jest to region, w którym proces starzenia w horyzoncie prognozy, jaki wyznacza 2050 r. intensyfikuje się najbardziej, a spodziewany odsetek osób w wieku 65 lat i więcej osiągnie najwyższą wartość w kraju. Jego migracyjny charakter skłonił do objęcia badaniem grupy osób (891) w wieku 65 lat i powyżej żyjących w warunkach dystansu geograficznego, wynikającego z wyjazdu ich dorosłych dzieci za granicę. Osoby te zostały objęte wsparciem Ośrodków Pomocy Społecznej, Domów Pomocy Społecznej i NGO-sów (*non government organisation*) zamieszkujących południowo-wschodnią część województwa opolskiego¹¹. W badaniu uwzględniono takie cechy, jak: płeć, samotność, niesamodzielność lub częściowo niesamodzielność, korzystanie z pomocy sąsiedzkiej, które pozwoliły na stworzenie profilu umożliwiającego właściwe adresowanie wsparcia. Proces starzenia pociąga za sobą zmianę hierarchii potrzeb. Priorytetem staje się zdrowie. Pogarszanie się kondycji zdrowotnej często pociąga za sobą pogorszenie się sytuacji finansowej. Przy postępującej niepełno-

¹⁰ P. Błędowski, *Społeczne aspekty problemu starzenia się. Sytuacja materialna osób starszych. Problem wykluczenia społecznego*, [w:] *Zdrowe starzenie się*, B. Samoliński, F. Raciborski (red.), Biała Księga, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013.

¹¹ M. Rostropowicz-Miśko, A. Zagórska, *Wybrane problemy starszych mieszkańców województwa opolskiego w kontekście zagranicznych migracji zarobkowych ich dzieci*, [w:] *Społeczne skutki zagranicznych migracji mieszkańców województwa opolskiego-wybrane problemy dzieci i osób starszych*, Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Opolu, Opole 2014.

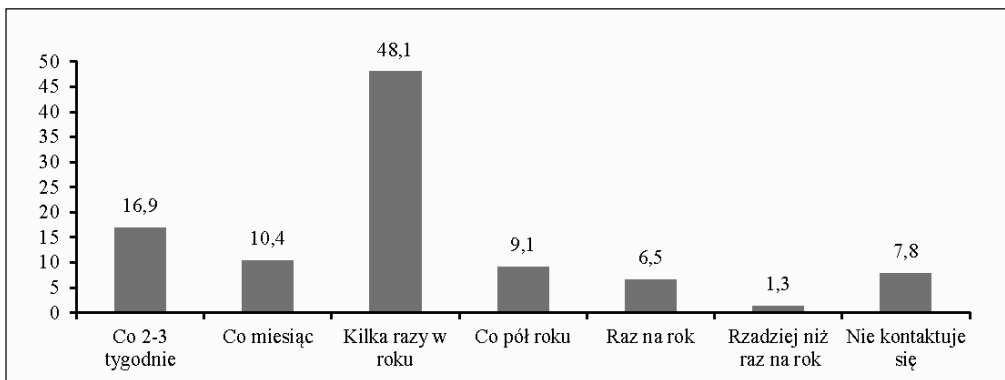
sprawności pojawiają się problemy z organizacją życia codziennego i samotnością. W przypadku wyjazdu dzieci za granicę pojawia się problem dystansu geograficznego, który zasadniczo zmienia sytuację osób starszych. 60,3% badanych osób w wieku 65 lat i powyżej, których dorosłe dzieci wyjechały za granicę, stwierdziło, że ich sytuacja pogorszyła się (50,9 %) bądź znacząco się pogorszyła (9,4%). Na polepszenie wskazało zaledwie 5,7% (wyk. 3.2.).

Wykres 3.2. Ocena sytuacji życiowej seniorów po wyjeździe dorosłych dzieci za granicę

Źródło: M. Rostopowicz-Miśko, A. Zagórska (2014, s. 83).

Wykres 3.3. Częstotliwość kontaktu dzieci przebywających za granicą z ich rodzicami

Źródło: M. Rostopowicz-Miśko, A. Zagórska (2014, s. 83).

Starość kojarzona z samotnością w warunkach dystansu geograficznego nadaje inny wydźwięk kontaktom z dziećmi. Jak wynika z badań, te kontakty nie należą do częstych (wyk. 3.3.). 48,1% osób spotyka się z dziećmi kilka

razy w roku, 16,9% osób ma częstszy kontakt co dwa, trzy tygodnie, zaś 7,8% respondentów przyznaje się do braku kontaktów z dziećmi, które wyjechały za granicę. O ile przy rozwiązywaniu problemów zdrowotnych, finansowych czy związanych z organizacją życia codziennego mogą liczyć na instytucje, sąsiadów, to w przypadku sporadycznych kontaktów z dziećmi pojawiają się deficyty, które wpływają degradująco na stan zdrowia i poczucie przynależności.

3.5. Podsumowanie

Proces starzenia się ludności w każdej skali: globalnej, kontynentalnej czy regionalnej cechuje różna intensywność jego przebiegu, zmienność w czasie i przestrzeni. Polska doświadcza przyspieszenia starzenia demograficznego z perspektywą stania się krajem o najstarszej populacji w Europie. Heterogeniczność przestrzenna tego procesu jest zdeterminowana wieloma czynnikami, które wpływały na jego przebieg w całym kraju, jak i w danym regionie. Obszarem, w którym splot specyficznych czynników silnie oddziaływał na kształtowanie się sytuacji demograficznej jest województwo opolskie. Migracyjny charakter, dychotomia przestrzenna ludności, głębokie zmiany w ruchu naturalnym spowodowane utrzymującą się od czasu powojennego wyżu demograficznego spadkową tendencją poza nieznacznymi zwyczajami będącymi słabnącym echem szczytowych urodzeń (których rezultatem jest najniższy współczynnik dzietności w kraju) wraz z wydłużaniem się trwania życia zmieniły radykalnie strukturę wieku ludności. Najwyższa dynamika starzenia się wyrażająca się rosnącym udziałem osób w wieku 65 lat i powyżej w ogóle mieszkańców – jak i inne miary tego procesu – stały się wyróżniającymi cechami województwa opolskiego na tle całego kraju i pozostałych regionów. Zróżnicowany przebieg procesu starzenia wewnątrz regionu wskazuje na jego niejednakową intensywność wynikającą z różnej siły oddziaływania czynników endogenicznych i egzogenicznych. Charakterystyczną cechą dla rosnącej grupy seniorów w regionie jest wzrost wolumenu starszych osób (w wieku 65 lat i powyżej), których dzieci wyjechały za granicę, co w szczególności dotyczy wschodniej i środkowej części województwa, którą od powojnia cechuje duży odpływ ludności (rodzimej) za granicę. Dla osób pozbawionych rodziny głównym problemem jest – poza samotnością, pogorszeniem stanu zdrowia, sytuacją finansową i kłopotami z organizacją codziennego życia – brak kontaktów z dziećmi. Szczególna rola w tym zakresie przypada władzom lokalnym: gminom i powiatom. W kontekście głębokich przeobrażeń ludności istotnego znaczenia nabiera zatem znajomość sytuacji demograficznej na danym obszarze i czynników wpływających na aktualny i przewidywany jej obraz.

Bibliografia

- Analiza umieralności w województwie opolskim w latach 1970–1985* (1986), Wojewódzki Urząd Statystyczny w Opolu, Opole.
- Balaryn J. (1975), *Sytuacja demograficzna Opolszczyzny po II wojnie światowej*, Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Błędowski P. (2013), *Społeczne aspekty problemu starzenia się, Sytuacja materialna osób starszych, Problem wykluczenia społecznego*, [w:] *Zdrowe starzenie się*, B. Samoliński, F. Raciborski (red.), Biała Księga, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Eberhardt P. (2000), *Przemieszczenia ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową*, Warszawa, PAN IGiPZ „Dokumentacja Geograficzna” 2000, nr 15.
- Heffner K. (2008), *Region migracyjny – migracje zagraniczne jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego*, [w:] *Perspektywy demograficzne Śląska do 2030 r.* A. Zagórska (red.), OW Politechnika Opolska, Opole 2008.
- Hrynkiewicz J. (2016), *Aktualna sytuacja demograficzna Polski*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hrynkiewicz (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.
- Migracje zagraniczne ludności* (2013) Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań, GUS Warszawa.
- Rauziński R., *Społeczeństwo Śląska Opolskiego w latach 1989–2020* (Aspekty demograficzne i społeczne), Wydawnictwo Instytut Śląski Sp. z o.o., Opole 2002.
- Rostropowicz-Miśko M., A. Zagórska (2014), *Wybrane problemy starszych mieszkańców województwa opolskiego w kontekście zagranicznych migracji zarobkowych ich dzieci*, [w:] *Społeczne skutki zagranicznych migracji mieszkańców województwa opolskiego – wybrane problemy dzieci i osób starszych*, Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Opolu, czerwiec, Opole.
- Rosset E. (1970), *Bilans reprodukcji ludności na ziemiach zachodnich i północnych. Studia nad zagadnieniami gospodarczymi i społecznymi ziem zachodnich*, Instytut Zachodni, Poznań.
- Zagórska A. (red.) (2012), *Ludność Nadodrza 1946–2035, Uwarunkowania demograficzne rozwoju społecznego*, Oficyna Wydawnicza Politechnika Opolska, Opole.
- Zagórska A. (2010), *Oblicze demograficzne Śląska Opolskiego*, [w:] *Kapitał ludzki na Śląsku Opolskim. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość* A. Zagórska (red.), Oficyna Wydawnicza Politechnika Opolska.

4. Depopulacja jako wyzwanie dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opolskiego

Tezy

4.1. Specyfika współczesnej depopulacji.

Depopulacja nie jest zjawiskiem krótkotrwałym, czymś co będzie występowało przez kilka lat. Dzisiaj trzeba mówić o depopulacji, jako o długookresowym trendzie, a więc czymś, co jest przed nami na długie dekady, z pewnością do połowy obecnego wieku, a jak pokazują projekcje nawet do roku 2100. W tym horyzoncie czasowym spodziewamy się kurczenia demograficznego w wielu krajach europejskich. To, co dzieje się obecnie oraz to, co będzie się dziać w przyszłości jest efektem procesów, które miały miejsce w drugiej połowie XX w. – problemu braku zastępowalności pokoleń oraz obniżenia dzietności rodzin. To ostatnie zjawisko rozpoczęło się już na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. Można mówić o swego rodzaju paradoksie – gdy opanowujemy zgony nadzwyczajne i żyjemy coraz dłużej to populacja kurczy się ze względu na spadek płodności, którą demografowie już teraz nazywają skrajnie niską.

4.2. Konsekwencje depopulacji

Konsekwencje depopulacji zależą od:

- czasu trwania;
- wielkości obszaru występowania;
- głębokości zmian.

4.3. Pułapka niskiej dzietności

Europa jest jedynym kontynentem, na którym depopulacja będzie postępowała. Oczywiście wśród krajów europejskich występuje pod tym względem zróżnicowanie. Konsekwencje depopulacji zależą od czasu trwania, wielkości obszaru oraz głębokości zmian. Mówi się, że Europa znalazła się w pułapce ni-

skiej dzietności. Przyczyny tego stanu rzeczy możemy podzielić na trzy grupy: **demograficzne**, czyli starość demograficzna populacji, (wzrastająca liczba zgonów przy jednoczesnym spadku liczby urodzeń), **społeczne**, czyli utrwalony w dzisiejszych czasach wzorzec małodziejnej rodziny oraz zaakceptowanie sytuacji bezpłodności, i **ekonomiczne**, czyli wysoki koszt wychowania dziecka.

Obniżenie płodności, które trwało przez ponad pokolenie sprawiło, że populacje znalazły się w sytuacji, z której trudno wyjść – stąd nazwa pułapka. Spowodowało to zmiany w strukturze wieku ludności – udział osób starszych jest coraz większy, co wpływa oczywiście na ruch naturalny. Występuje tendencja wzrostu zgonów, a przy mniejszej liczbie ludzi młodych spadek liczby urodzeń. Skutkiem jest ujemny przyrost naturalny. Ważne są również czynniki społeczne, tj. utrwalenie się wzorca małodziejnej rodziny i akceptacja bezdzietności jako pewnego stylu życia. Równie istotne są czynniki ekonomiczne – koszty wychowania dziecka, rosnący koszt alternatywny macierzyństwa, który przede wszystkim dotyczy coraz lepiej wykształconych kobiet. Jest to kwestia decyzji o wyłączeniu się z pracy oraz rezygnacji z coraz wyższych dochodów, które kobiety osiągnęły na rynku pracy.

Proces ten w nowym reżimie demograficznym Europy jest w dużym stopniu nie rozpoznany. Dopiero będziemy analizować, jakie efekty powoduje. Na pewno skutki tego procesu będą zależały od czasu trwania, a wiemy, że jest to bardzo długi horyzont czasowy, ponad dwa pokolenia. Zależą one też od wielkości obszarów na których zjawisko to będzie występować – czy będzie zebrane punktowo, czy też rozleje się na dużych obszarach. Są to konkretne wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej. Wreszcie głębokość zmian – jak głębokie ubytki ludności będą miały miejsce.

4.4. Terminologia stosowana dla obszarów depopulacyjnych

Dziś stawiamy sobie pytanie, czy w sferze społecznej i gospodarczej będą to zmiany pozytywne czy też negatywne. Skłaniam się ku ocenom pesymistycznym. Z tego, co wiemy do tej pory, jeśli dotychczas, przy nie tak drastycznie obniżonej płodności, mieliśmy do czynienia z regionami depopulacyjnymi, głównie z powodu migracyjnego odpływu ludności, to jednak w analizach rozwoju regionalnego używamy dla tych regionów terminów *pasywne*, *depresyjne*, *regresywne*, *peryferyjne*. Nie są to terminy wskazujące na rozwój, na przyciąganie ludzi młodych przez dane miejsce.

4.5. Depopulacja a wyludnianie

Warto zwrócić uwagę na rozróżnienie pomiędzy procesem depopulacji a wyludnieniem. **Depopulacja** to po prostu zmniejszanie liczby ludności. Nie byłby to problem, gdyby było to zjawisko przejściowe. Wiemy, że obecnie nie ma szans na odbudowanie populacji w najbliższej perspektywie. **Wyludnianie** to proces głębszy – nie tylko kurczy się populacja, ale następują niekorzystne zmiany w zakresie: regresu infrastruktury, degradacji społeczno-politycznej populacji i zanikania jednostek osadniczych.

4.6. Opolszczyzna – lider „zwijania się” demograficznego

Województwo opolskie jest obecnie liderem tego „zwijania się” demograficznego. Jest to proces, który trwa od wielu lat. Można powiedzieć, że w obecnych granicach województwa trzeci z kolei spis (1988, 2002, 2011) wykazał nam, że liczba ludności w województwie opolskim kurczy się. Depopulacja rozpoczęła się, zanim pojawił się ujemny przyrost naturalny. Od 2000 r. ujemny przyrost naturalny i ujemne saldo migracji pomniejszają liczbę ludności. Do 2050 r. prognozowany największy ubytek mieszkańców – ponad 25% (w województwach łódzkim, śląskim, lubelskim i świętokrzyskim – ponad 20%). Zanim rozpoczął się drastyczny spadek poziomu urodzeń, czyli to przejście w fazę niżu czy depresji demograficznej, miał miejsce duży odływ migracyjny.

4.7. Opolszczyzna region odpływu migracyjnego

Straty emigracyjne, zwłaszcza w migracjach zagranicznych, były tak wielkie, że powodowały kurczenie się populacji. Proces trwa od ok. połowy lat 80. XX wieku. Od 2000 r. oba elementy ruchu naturalnego ludności, czyli przewaga zgonów nad urodzeniami oraz ujemne saldo w migracjach wewnętrznych i zagranicznych działają w kierunku systematycznego pomniejszania liczby ludności. W prognozach przewiduje się największy ubytek liczby ludności, ponad 25%. Województwo opolskie obok województwa łódzkiego, śląskiego, lubelskiego i świętokrzyskiego znajdzie się w grupie województw, w których ubytek przekroczy 20%. Problem depopulacji w dużym stopniu związany jest z odpływem migracyjnym. Województwo opolskie uznawane jest za region odpływu migracyjnego. Badający te procesy stwierdzają, że **województwo jest narażone na wypłukiwanie w ramach migracji wewnętrznych** ponieważ położone jest między dwoma dużymi ośrodkami – Wrocławiem i Katowicami (re obszar między metropolitalny). Mamy też wieloletnie, sięgające XIX wieku, tradycje wyjazdów do Niemiec w poszukiwaniu pracy. Tradycje te przechodzą z poko-

lenia na pokolenie. Prognozy dla województwa są niekorzystne. Jakkolwiek zakłada się zmianę statusu migracyjnego Polski, tzn. ok. 2030 r. Polska powinna stać się krajem imigracji, tak dla województwa opolskiego założenia prognozy są takie, że negatywne saldo będzie się utrzymywać.

4.8. Peryferyzacja Opolszczyzny?

Można postawić pytanie czy grozi nam peryferyzacja Opolszczyzny jako regionu. Obecnie znane cechy regionu peryferyjnego to:

1. Niska gęstość zaludnienia;
2. Wysoki odpływ migracyjny;
3. Zaawansowane starzenie demograficzne;
4. Niska jakość kapitału ludzkiego wyrażana m.in. poziomem wykształcenia ludności;

4.9. Wyzwania demograficzne do 2050 r.

Największy ubytek ludności w skali kraju będzie dotyczył zarówno miast, jak i wsi. Spodziewamy się, że w Polsce na obszarach wiejskich jest szansa utrzymania stanu ludności. Depopulacją będą dotknięte miasta. W województwie opolskim, które jest słabo zurbanizowane, problem będzie dotyczył i miast, i wsi, choć oczywiście, czym innym jest kurczenie się dużego miasta, a czym innym małej osady. Zmniejszenie liczby ludności to także ubytek zasobów pracy. Należy podkreślić, że z obecnych 650 tys. osób, które są w wieku zdolności do pracy może pozostać 354 tys., czyli prawie 45,5% mniej. Będzie wzrastała liczba seniorów – ze 190 tys. obecnie do 300 tys. Te osoby będą stanowić 40% populacji ogółu województwa. Liczba osób w wieku zaawansowanym (powyżej 80 lat) wzrośnie dynamicznie do 91 tys. osób (12,2% ogółu ludzkości) – prawie trzykrotny wzrost. Większym problemem niż zmniejszanie się ogólnej liczby ludności są zasadnicze zmiany, które zajdą pomiędzy ważnymi grupami ludności – w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym (3,42). Wskaźnik wsparcia obecny – ponad 3 osoby przypadające na osobę w wieku poprodukcyjnym – w przyszłości zejdziemy niemal do wskaźnika 1,18. Pojawia się pytanie, jaki będzie poziom aktywności zawodowej. Jeśli w dalszym ciągu będzie ona niewysoka, to dla wydolności finansowej systemu zabezpieczenia społecznego może być to problem.

4.10. Szanse na przyszłość

Szanse na przyszłość, jakie pomimo tych zmian demograficznych – dostrzegam w świadomości władz regionalnych i lokalnych. Odniesienia do wielkości populacji pojawiają się w dokumentach opisujących przyszły rozwój regionu. Działania zdecydowane zostały podjęte i znalazło to finał w postaci przyjęcia programu Specjalnej Strefy Demograficznej. Niestety idea strefy, moim zdaniem, nie jest realizowana, pozostał z niej wyłącznie program. Trzeba też zauważyć zmiany w otoczeniu makroekonomicznym i politycznym, jaka się dokonała – jest to zmiana polityki prowadzonej przez władze centralne, szczególnie wprowadzenie programu Rodzina 500+. Widać również zmianę filozofii myślenia o gospodarce – przejście do aktywnej polityki gospodarczej, w której aktywnie pobudza się czynniki wzrostu.

4.11. Podsumowanie

Konieczne jest pilne wypracowanie modelu pomocy dla seniorów i opieki nad ludźmi starymi dającego możliwość wyboru między pomocą, którą mogłaby świadczyć rodzina a opieką instytucjonalną. Podobne działania powinny być skierowane do najmłodszych – wspieranie rodzin w wychowywaniu dzieci, co mogłoby przełożyć się na wzrost dzietności. Zauważam, że problem depopulacji, który będzie dotyczyć małych społeczności, może postawić je w sytuacji, w której same sobie nie poradzą. Dlatego ważne jest wsparcie dla małych społeczności lokalnych (gmina-powiat). Będą wymagały pomocy w ramach gminy lub powiatu. Pojawia się też problem miast, które będą się kurczyły, w tym wykorzystanie przestrzeni i infrastruktury w kurczących się demograficznie miastach. Z wyludnianiem się miast związany jest zatem również problem planowania przestrzennego.

Prof. dr hab. Kazimierz SZCZYGIELSKI

PIN Instytut Śląski Opola

Politechnika Opolska

5. Opolska Specjalna Strefa Demograficzna

5.1. Wstęp

Liczba, struktura i jakość (kapitał ludzki, kapitał społeczny) populacji na danym obszarze jest kardynalną składową dowolnie definiowanej strategii rozwoju. Przez znaczny okres zagadnienia demograficzne dostrzegano (w perspektywie ekonomicznej) jako zagadnienie nadmiaru: rozumianego w formule konieczności zaspokojenia potrzeb pojawiających się kolejnych, licznych roczników.

W 2012 r. wieloletnie wcześniej głoszone uwagi i postulaty (o)polskiego środowiska naukowego (zwłaszcza planistów regionalnych, polityków społecznych i demografów) dotyczące zmian ludnościowych zostały uznane przez władze regionu za niepokojąco trafne, i konsekwentnie, za problem wymagający rozwiązania. Można nawet uznać, iż decyzje i działania władz regionu związane z problematyką społeczno-demograficzną, będącą konsekwencją wniosków płynących z regionalnych badań naukowych, mają charakter prewencyjny, (wyprzedzający), a jednocześnie pionierski w odniesieniu do możliwych sytuacji w przeszłości.

Według wstępnego rozpoznania program SSD w województwie opolskim jest nie tylko jedynym takim kompleksowym projektem w Polsce, ale także obrazem mariażu nauki z ośrodkiem operacyjnego zarządzania regionem.

W żadnym innym ośrodku akademickim nie powstała koncepcja zarządzania regionem w warunkach depopulacji. W tej sytuacji wydaje się zasadne zarysowanie tła procesów demograficznych w kilku wymiarach jako przesłanki (przesłanek) do zaproponowania projektu SSD.

W perspektywie kilkudziesięciu najbliższych lat na obszarze Europy (w tym Polski i jej poszczególnych regionów) wystąpią negatywne zjawiska o demograficznym charakterze: spadek dzietności, starzenie się społeczeństwa i wielokierunkowa migracja.

W wymiarze globalnym można bowiem stwierdzić, że Europa jest jedynym zaludnionym kontynentem, gdzie obserwujemy zmniejszanie się populacji, przy

jednoczesnym starzeniu się społeczeństwa (oczywiście te procesy są zróżnicowane przestrzennie).

Tabela 5.1. Liczba ludności świata według kontynentów w 2000 i 2050 r. (według prognozy ONZ) (w milionach osób)

Kontynent	2000	2050	Zmiana – odsetek (2000=100)	Zmiana – liczba (2000–2050)
Afryka	795,7	1 803,3	226,6	1007,6
Ameryka Łacińska	520,2	767,7	147,6	247,5
Ameryka Północna	315,9	447,9	141,8	132,0
Azja	3 679,7	5 222,1	141,9	1542,4
Europa	728,0	631,9	86,8	–96,1
Oceania	31,0	45,8	147,7	14,8
Świat	6070,5	8918,7	146,9	2848,2

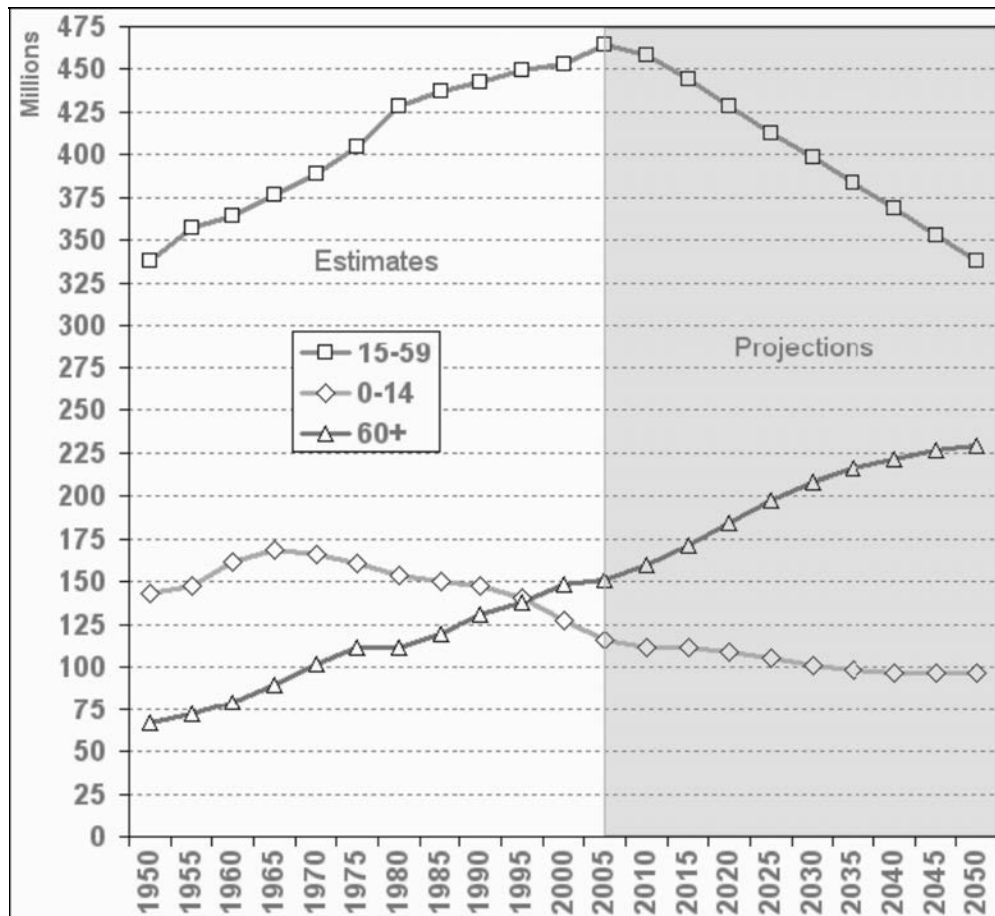
Źródło: D. Węgrzyn, *Stan, struktura i dynamika ludności kontynentów świata w latach 2000–2050 w świetle prognoz GUS*, Sekcja Analiz Demograficznych Komitet Nauk Demograficznych PAN, z. nr.9 Sekcji Analiz Demograficznych, Warszawa 2004, opracowanie własne.

Interesujące jest tu wskazanie tendencji zmian zaludnienia Europy, bowiem należy zwrócić uwagę, że prognoza liczby ludności zawiera zarówno komponent przyrostu naturalnego, jak i salda migracji. Oznaczać to może, że nawet podniesienie kwot imigracyjnych nie zrównoważy ujemnego bilansu ruchu naturalnego Europy.

Równie niepokojąca jest zmiana struktury wieku (w układzie grup ekonomicznych).

Od obecnej dekady (2010–2020) rozpoczyna się spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym. Powoli następuje reorientacja rynku pracy – od rynku pracodawcy – do rynku pracobiorcy. Pracownik staje się pożądanym towarem.

Wykres 5.1. Liczba ludności Europy według ekonomicznych grup wieku w latach 1950–2050

Źródło: *Population Prospects: The 2006 Revision, Highlights*, United Nations Population Division, Department of the Economic and Social Affairs, New York 2007.

W Europie istotnie rośnie liczba osób w wieku poprodukcyjnym, co wywołuje zmianę relacji pracujący – niepracujący. Coraz mniejsza grupa ludzi w wieku produkcyjnym będzie obciążona rosnącą (i dłużej żyjącą) grupą poprodukcyjną, przy spadającej liczbie osób w wieku przedprodukcyjnym, także zależnej od grupy produkcyjnej.

5.2. Dzietność

Polska to kraj o istotnej pozycji w Europie pod względem powierzchni i liczby ludności, który jest ważnym udziałowcem niekorzystnych tendencji zmian demograficznych na naszym kontynencie. Dotyczy to zwłaszcza dwóch zjawisk: niskiej dzietności i wysokiej emigracji.

Suma niekorzystnych zjawisk w obu tych sferach wywołuje coraz bardziej widoczny ubytek liczby ludności Polski.

Spis z roku 2011 przyniósł statystyczną informację o stabilności poziomu zaludnienia naszego kraju. Jest to obraz o tyle nieprecyzyjny, iż porównywane zbiory dotyczą ludności faktycznie zamieszkałej. Wydaje się, iż warto ustalić rzeczywisty poziom zaludnienia Polski mierzony, zalecaną przez Eurostat, kategorią ludności rezydującej.

Nie widać przy tym powodu, aby wyeliminować z rozważań scenariusz skrajny (pesymistyczny), wedle którego liczba ludności Polski do ok. 2050 r. zmniejszy się o ponad 7 mln ludzi. Jeżeli można uznać, iż taki scenariusz jest nawet minimalnie prawdopodobny, to na drodze rozwoju społeczno-demograficznego powoli wyrasta ogromna bariera, zwłaszcza w sferze podaży zasobów pracy.

Tabela 5.2. Państwa (15) o największych ubytkach ludności w okresie 2007–2050

POZYCJA	PAŃSTWO	LUDNOŚĆ W 2007	LUDNOŚĆ W 2050	RÓŻNICA ABSOLUTNA (TYS.)	ODSETEK ZMIAN
1	BUŁGARIA	7639	4949	-2690	-35,2
2	UKRAINA	46205	30937	-15268	-33,0
3	GRUZJA	4395	3134	-1261	-28,7
4	BIAŁORUŚ	9689	6960	-2729	-28,2
5	RUMUNIA	21438	15928	-5509	-25,7
6	ROSJA	142499	107832	-34667	-24,3
7	MOŁDAWIA	3794	2883	-910	-24,0
8	ŁOTWA	2277	1768	-509	-22,4
9	LITWA	3390	2654	-736	-21,7
10	POLSKA	38082	30260	-7822	-20,5
11	JAPONIA	127967	102511	-25455	-19,9
12	BOŚNIA I HERCEGOWINA	3935	3160	-775	-19,7
13	CHORWACJA	4555	3692	-864	-19,0

Źródło: *World Population Prospects: The 2006 Revision, Highlights*, United Nations Population Division, Department of the Economic and Social Affairs, New York 2007.

Zastanawiająca jest tu projekcja radykalnego spadku poziomu zaludnienia w układzie przestrzennym. Za przyszły negatywny obraz demograficzny Europy odpowiedzialność spada na kraje Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie położone są państwa o prognozowanych największych rozmiarach depresji demograficznej, w tym Polska, o prognozowanym poziomie obniżenia się liczby ludności o 20,5 % stanu populacji z 2007 r¹.

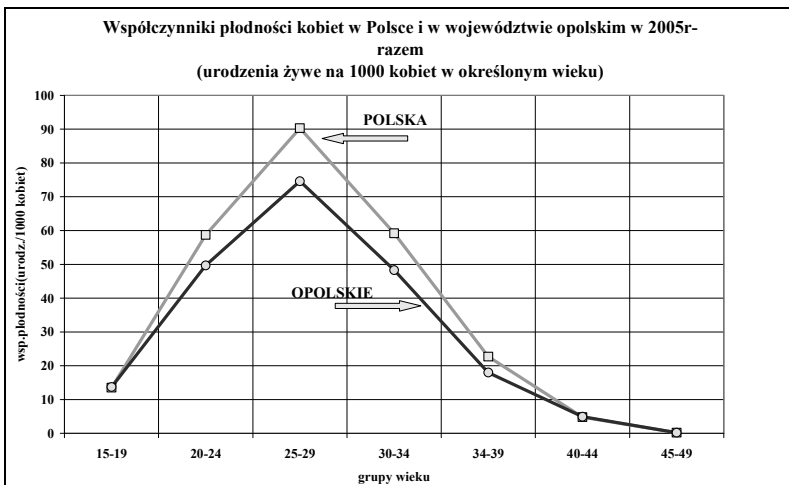
Nie wklajając się w spór o prognozowany rozmiar depresji demograficznej w Polsce, należy zwrócić uwagę na wyżej sygnalizowane zjawiska: dzietność i migracje. akceptując pogląd, iż w obu tych sferach Polska zajmuje niekorzystne miejsce.

Pozycja Polski (2006 r.) wśród państw – członków UE r. w zakresie poziomu dzietności² wykazuje, iż nasz kraj wykazujący współczynnik dzietności (TFR) na poziomie 1,27 lokuje się na 26 (przed rozszerzeniem o Chorwację) przedostatnim miejscu wśród krajów UE 27, przed Słowacją z dzietnością na poziomie 1,24.

Na tle pozycji Polski w UE pozycja województwa opolskiego (w zakresie procesów demograficznych) jest bardzo niekorzystna i najgorsza w całym kraju.

Wskazana niżej różnica w poziomie płodności (współczynniki cząstkowe) ilustruje problem wskazanej niskiej dzietności we wszystkich grupach wieku rodzycznego kobiet (15–49 lat), w tym w najbardziej aktywnej biologicznie grupie 25–29 lat.

Wykres 5.2. Płodność w Polsce i w województwie opolskim w 2005 r.

Źródło: dane GUS, opracowanie własne.

¹ To bardzo interesujący przykład zmiany doktryny (linia Hajnala).

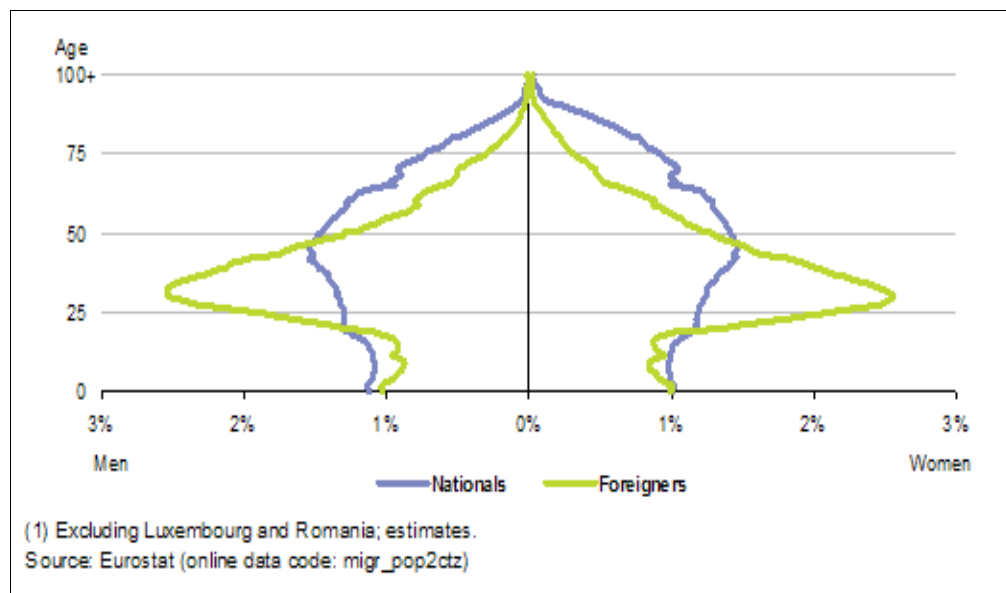
² G. Lanzieri, *Long-term population projections at regional level, Statistics in focus, Population and social condition*, European Communities 2007.

Oznacza to, iż w Polsce, na niektórych obszarach (tu m.in. województwo opolskie), poziom dzietności jest tak katastrofalnie niski, iż sumując efekty tego zjawiska z drugim, także negatywnym dla przyrostu rzeczywistego, i także selektywnym przestrzennie, czyli poziomem emigracji (w regionie opolskim ekstremalnie wysokim, najwyższym w Polsce), to oczywistym stała się konieczność rozważenia regionalnych narzędzi przeciwdziałania potencjalnym skutkom tych zjawisk.

Obserwowane (i medialnie komentowane) zjawisko wysokiej dzietności emigrantów, w tym m.in. tzw. polski paradoks londyński (dzietność polskich kobiet na Wyspach sięga poziomu 2.13) wiąże się ściśle ze strukturą wieku populacji migrantów.

Struktura wieku migrantów to struktura młodej, płodnej populacji mobilnej, aktywnej zawodowo, aktywnej biologicznie, otwartej na świat, odważnej, a jednocześnie ufnej w stabilność systemu, w którym się znaleźli.

Wykres 5.3. Struktura wieku migrantów i stałych mieszkańców w UE (2007 r.)

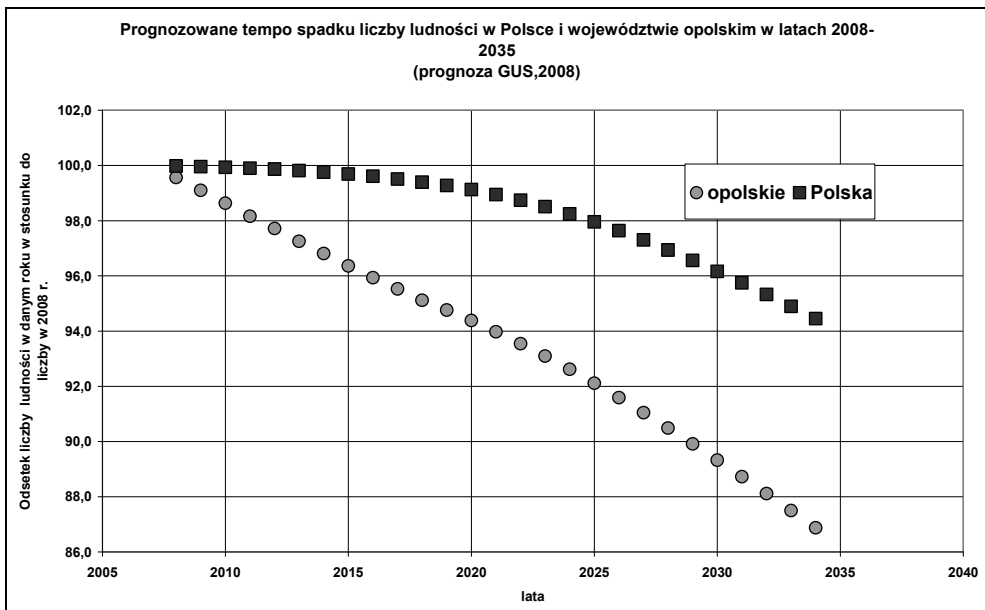
Źródło: Eurostat (online data code:migr_pop2ciz).

5.3. Opolskie–region zagrożony

Udział migrantów w ludności ogółem województwa opolskiego wynoszący ok. dwukrotnie więcej aniżeli w kolejnym województwie (podlaskie) skłania do sformułowania dwóch pytań badawczych:

- czy jest możliwe, aby największy w Polsce (względnie) i najdłużej trwający wpływ migracyjny nie spowodował żadnych, chociażby niewielkich, zmian w samej populacji lub najbliższym otoczeniu?
- czy jest możliwe, aby zakres owych ewentualnych zmian demograficznych był na tyle specyficzny, iż teza o wyjątkowości regionu w aspekcie zdarzeń ludnościowych może zostać potwierdzona?

Wykres 5.4. Zmiany liczby ludności w Polsce i w województwie opolskim (według prognozy GUS z 2008 r.)

Źródło: prognoza GUS 2008; opracowanie własne.

Rysujące się tendencje zmian liczby ludności (wyk. 5.4.) w perspektywie do 2035 r.³ potwierdzają jednoznacznie wyjątkowo niekorzystną sytuację demograficzną województwa opolskiego, tym bardziej, iż akcesja do UE w 2004 r. uruchomiła wcześniej mało aktywną migracyjnie zachodnią część regionu zamieszkałą przez ludność napływową.

³ Najnowsza prognoza GUS do 2050 r. potwierdza dotychczasowe trendy.

Mimo że akcesja Polski do UE zmieniła proporcje i wielkości obszarów migracyjnych w Polsce, to nie jest to jednak zjawisko przekreślające czołową (niekorzystnie) pozycję regionu opolskiego w zakresie skali wyjazdów⁴.

Trudno zgodzić się przy tym z prognozowaną przez GUS perspektywą przemian w charakterystyce ruchów migracyjnych (krzywa gasnąca), bowiem nie znamy żadnych istotniejszych przejawów mających potwierdzić przyjęte założenia odnoszące się do wskazanych cech migracji w nadchodzących latach⁵.

Podtrzymać należy natomiast pogląd o względnej stałości zjawiska migracji z obszaru województwa opolskiego (z określonymi wahaniami poziomu tego zjawiska), co potwierdza m.in. prognoza demograficzna opracowana dla krajów UE na poziomie poszczególnych regionów (por. tab. 5.3.).

Tabela 5.3. Prognoza wskaźników przyrostu naturalnego, salda migracji i przyrostu rzeczywistego w latach 2004–2031 (na 1000 osób)

Prognozowane surowe wskaźniki w okresie 2004–2031 (na 1000 osób)	Przyrost naturalny	Saldo migracji	Przyrost rzeczywisty
Łódzkie	-4,0	-0,4	-4,4
Mazowieckie	-1,4	2,2	0,8
Małopolskie	0,5	2,7	3,3
Śląskie	-3,3	-2,4	-5,6
Lubelskie	-1,4	-1,7	-3,1
Podkarpackie	0,0	-3,3	-3,3
Świętokrzyskie	-2,3	-0,7	-3,0
Podlaskie	-1,3	-1,3	-2,6
Wielkopolskie	0,0	0,5	0,5
Zachodnio-pomorskie	-1,4	-1,4	-2,8
Lubuskie	-0,6	0,0	-0,7
Dolnośląskie	-2,7	-0,9	-3,7
Opolskie	-3,4	-4,3	-7,7
Kujawsko-pomorskie	-0,7	-0,7	-1,3
Warmińsko-mazurskie	0,4	-1,7	-1,3
Pomorskie	0,6	0,0	0,6
Polska	-1,3	-0,4	-1,7

Źródło: G. Lanzieri, *Long-term population projections at regional level, Statistics in focus, Population and social conditions*, European Commission 2007, opracowanie własne.

⁴ Gdyby przyjąć wielkość migracji z województwa opolskiego (ustaloną w czasie spisu 2002) jako punkt odniesienia, to z obszaru naszego kraju musiałyby wyjechać ok. 3,6 mln obywateli.

⁵ Według ustaleń US Opole saldo migracji zagranicznej w województwie opolskim wyniosło w 2007 r. – 3317 osób (napływ 1068, odpływ –4385).

Pewne zmiany może przynieść określona polityka imigracyjna niezbędna do wypracowania w regionie opolskim, z oczywistą rolą polityki krajowej.

Problemem podstawowym w tej sferze jest odpowiedź na pytanie dotyczące społecznej zgody na zwiększoną imigrację obcokrajowców na obszar Polski, w tym w szczególności na obszar Śląska Opolskiego. Współcześnie taki scenariusz jest mało realistyczny, nie tyle z uwagi na brak takiej koncepcji w polityce ludnościowej państwa, ale przede ze względu na aktualne tendencje imigracyjne w krajach UE.

Na podstawie danych Eurostatu⁶ można stwierdzić, iż liczba imigrantów (zarówno powracających do swojego poprzedniego kraju, jak i nowych, z innych państw) w przeliczeniu na 1000 mieszkańców była w Polsce w 2006 r. najniższa ze wszystkich 27 krajów UE.

Przyjmując nawet podwyższone liczby powrotów byłych mieszkańców regionu opolskiego w stosunku do innych województw w Polsce, trudno oczekiwać na radykalną zmianę proporcji (mniej wyjazdów, więcej powrotów), tym bardziej, iż województwo traci także ludność z powodu ujemnego salda migracji krajowych.

Specyfika regionu opolskiego obejmująca cały strumień migracyjny polega na atypowej charakterystyce obszaru wysyłającego.

Zwracamy tu uwagę zwłaszcza na dwa aspekty:

- przewagę strumienia migracji ze wsi;
- wrażliwość na polityczno-ekonomiczne sytuacje w otoczeniu.

Wspomniana atypowość regionu wynika z faktu zamieszkiwania na obszarze województwa największej w Polsce mniejszości niemieckiej, zasiedlającej dokładnie to terytorium w kontekście migracji długookresowej⁷. Szczególnie niepokojące są szacunki wskazujące, iż efektem depopulacji z tytułu małej dzietności i wysokiej migracji będzie poziom zaludnienia.

Szacuje się (badania własne) iż w 2020 r.:

- w prawie 50% miejscowości województwa opolskiego (w 477 jednostkach osadniczych na 1034 ustalonych sołectw, tj. w 46,1 w %) liczba ludności ma obniżyć się w badanym okresie o ponad 10%,
- w 33 miejscowościach (tj. w 3,2%) liczba ludności ma wzrosnąć o ponad 10 %;

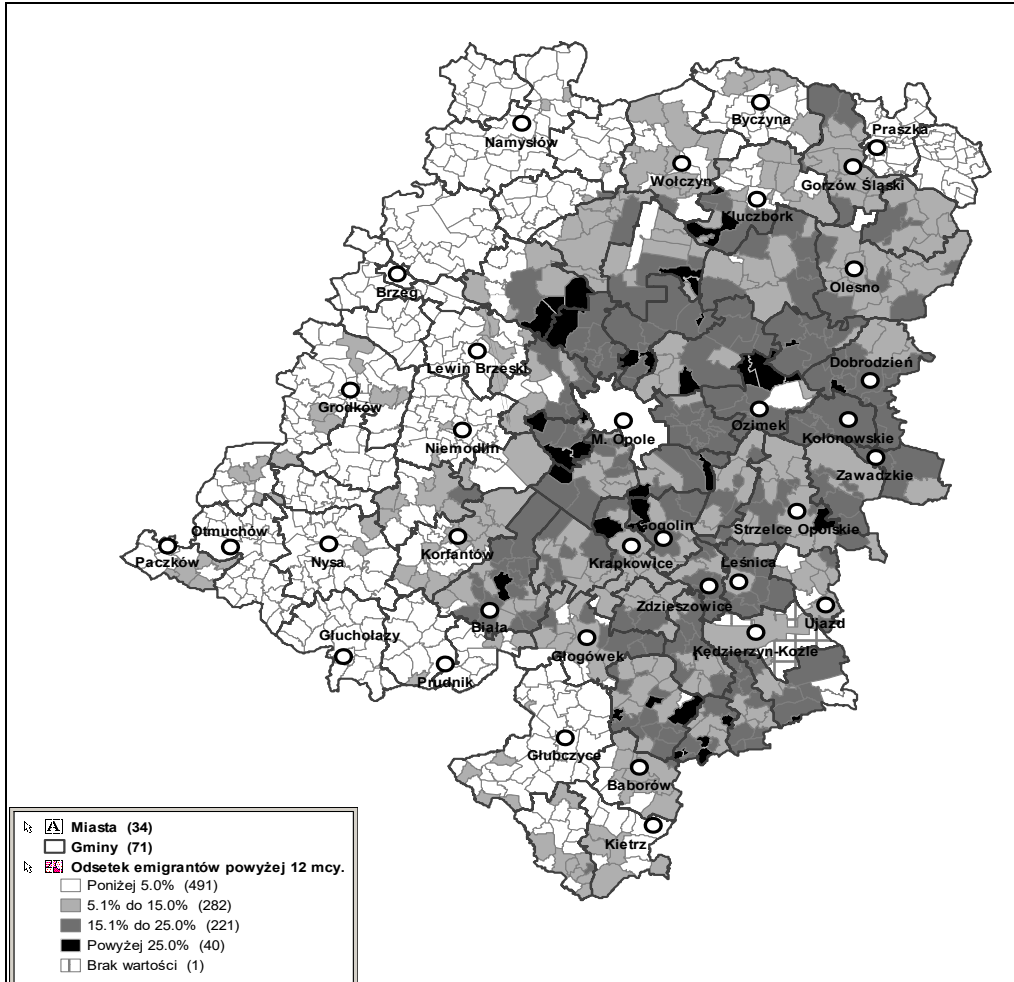
⁶ A. Herm, *Recent migration trends: citizens of EU-27 Member States become ever more mobile while EU remains attractive to non-EU-citizens*, *Population and social conditions*, Eurostat, Statistics in focus, 98/2008.

⁷ Nie ma żadnej możliwości weryfikacji ustaleń wykazanych na wyk. 5.5., bowiem nie są dostępne dane ze spisu 2011. Z tych względów posiłkujemy się wcześniejszymi danymi.

– liczba ludności w pozostałych 524 jednostkach osadniczych (tj. w 50,7%) ma mieć charakter oscylacyjny, co oznacza wahania poziomu zaludnienia w przedziale w przedziale 90–110 % wielkości wyjściowej w 2002 r.⁸

Realizacja takiego scenariusza to zmniejszający się popyt konsumencki (a także mniejsze wpływy z podatku PIT) i wyraźne opóźnienia w procesach rozwoju tej części Polski.

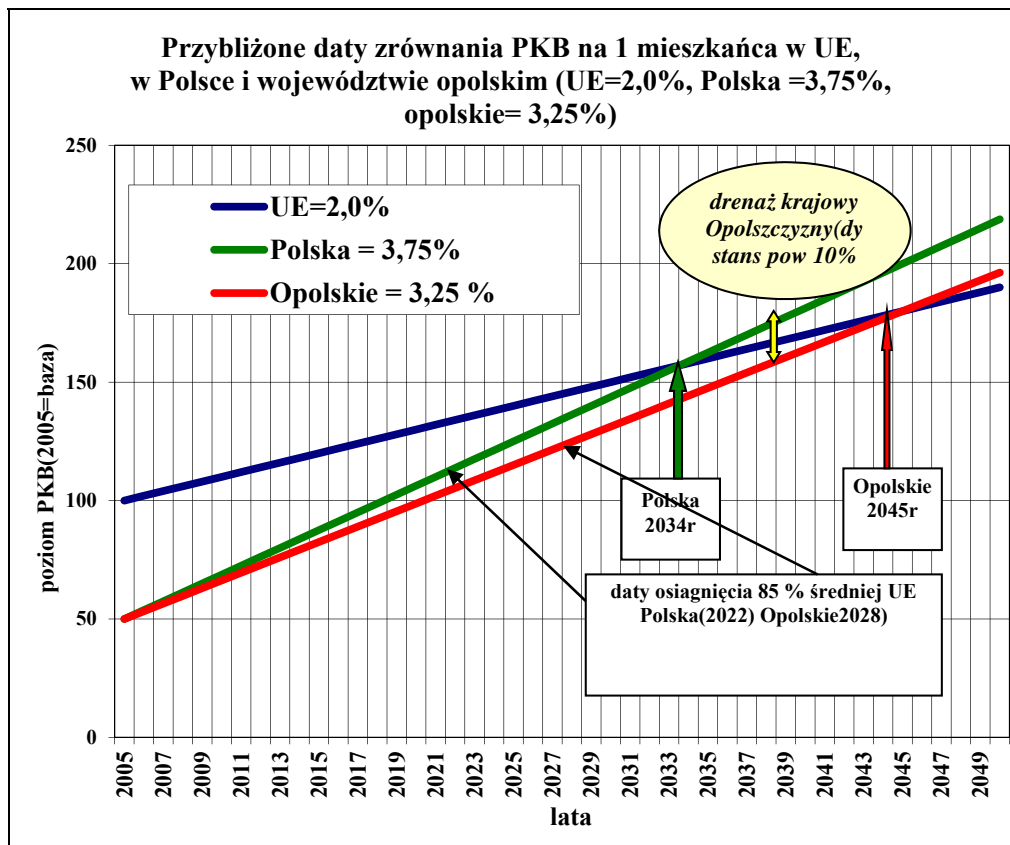
Wykres 5.5. Migracje długookresowe – odsetek migrantów (2002 r.)

Źródło: niepublikowane dane GUS ze spisu 2002 r., opracowanie własne.

⁸ Podana projekcja zmian liczby ludności jest realna: w 2002 r region zamieszkiwało 1064,5 tys. mieszkańców, w 2007–1037,1 tys., tj. 27,4 tys. mniej, co oznacza spadek zaludnienia w ciągu 6 lat o 2.6%.

Wykres 5.6. Wirtualny scenariusz zmian rozwojowych Polski i województwa opolskiego

Źródło: opracowanie własne.

5.4. Specjalna Strefa Demograficzna (SSD)

Zarysowane wyżej istniejące i potencjalne procesy depopulacyjne skutkujące w całym obszarze społeczno-gospodarczym Śląska Opolskiego stały się inspiracją do opracowania przez Urząd Marszałkowski wyraźnie dedykowanego programu w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego.

SSD jest, w skali całej Polski, projektem pionierskim, koncepcją zarządzania regionem w sytuacji permanentnej straty zasobów ludzkich, projektem budowanym przez Urząd Marszałkowski od marca 2012 r. Jest to jednocześnie swoisty pilotaż, eksperyment z oczywistym wykorzystaniem opracowań naukowych ze sfery polityki społecznej i polityki regionalnej, ale także projekt wspierany przez środowiska biznesowe, organizacje społeczne i religijne oraz innych interesariuszy.

W Programie przyjęto swoisty aksjomat, iż nie można skupić się na wybranych segmentach dotyczących danej populacji. Przyjęto zatem podejście holistyczne. Dla większej przejrzystości prac zbudowano (przyjęto) podział Programu na cztery pakiety działań, przy czym kluczowym jest pakiet związany z pracą i rodziną.

Według intencji PT Autorów programu: „realizacja Programu odbywać się będzie poprzez wdrożenie określonych działań – wybranych kierunków interwencji dla każdego z czterech pakietów oraz inicjatyw wspierających. W ramach Programu zdefiniowano 14 działań oraz 2 inicjatywy wspierające, każde z nich zrealizowane zostanie poprzez określone typy projektów/projekty/zadania stanowiące narzędzia realizacji Programu.

Wprowadzenie do opisu działań stanowi charakterystyka pakietu wraz ze wskazaniem partnerów kluczowych, źródeł finansowania oraz oczekiwanych rezultatów. Opisy przedstawiono w jednolitym układzie, dla każdego z nich wskazano uzasadnienie i proponowane narzędzia”⁹.

Tabela 5.4. Pakiety, działania, inicjatywy oraz typy projektów i projekty w ramach Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r.

PAKIET/ /INICJATYWY	DZIAŁANIA/INICJATYWY	TYPY PROJEKTÓW
PAKIET I. PRACA TO BEZPIECZNA RODZINA	1.1. MIEJSCA PRACY	<ul style="list-style-type: none"> • WSPARCIE NA STARCIE • STREFA INWESTORA • OBJĘCIE UDZIAŁÓW W WAŁBRZYSKIEJ SPECJALNEJ STREFIE EKONOMICZNEJ • PROFESJONALIZACJA USŁUG PUBLICZNYCH SŁUŻB ZATRUDNIENIA • WIEDZA TWORZY PRACĘ
	1.2. OPOLSKI MODEL ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA PRACOWNIKÓW	<ul style="list-style-type: none"> • PARTNERSTWO NA RZECZ SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BIZNESU • PRORODZINNA ORGANIZACJA ZATRUDNIENIA I PRACY
	1.3. OPOLSKIE FORUM DIALOGU GOSPODARCZEGO	<ul style="list-style-type: none"> • SIECIOWANIE DLA DIALOGU GOSPODARCZEGO • TRANSFER WIEDZY • MEDIACJE DLA BIZNESU
PAKIET II. EDUKACJA A RYNEK PRACY	2.1. OPOLSKI SYSTEM ROZWOJU OSOBOWEGO UCZNIĄ	<ul style="list-style-type: none"> • FASCYNUJĄCY ŚWIAT NAUKI I TECHNOLOGII • WYBIERAM ŚCIEŻKĘ ROZWOJU ZAWODOWEGO • AKADEMIA TALENTÓW • NAUCZYCIEL XXI WIEKU • WSPIERAMY NAJLEPSZYCH • CYFROWA SZKOŁA • SZKOŁA DLA SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

⁹ Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r., Działania, typy projektów (narzędzia), rozdz. 3, Opole 12 maja 2014.

Tabela 5.4. Pakiety, działania, inicjatywy oraz typy projektów i projekty w ramach Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (cd.)

PAKIET/ /INICJATYWY	DZIAŁANIA/INICJATYWY	TYPY PROJEKTÓW
	2.2. ZAWODOWO PRZYGOTOWANI	<ul style="list-style-type: none"> • NOWOCZESNA BAZA KSZTAŁCENIA PRAKTYCZNEGO • WSPÓLPRACA SZKÓŁ ZAWODOWYCH Z PRZEDSIĘBIORSTWAMI • DOSKONAŁA KADRA ZAWODOWA • ZINTEGROWANE KSZTAŁCENIE ZAWODOWE • OPOLSKA GALA MŁODYCH ZAWODOWCÓW • KSZTAŁCENIE DUALNE W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM
	2.3. OPOLSKA SZKOŁA PRZEDSIĘBIORCZOŚCI	<ul style="list-style-type: none"> • SYSTEMOWY CYKL ZAJĘĆ WSPIERAJĄCYCH EDUKACJĘ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI • WSPIERANIE KADRY REALIZUJĄCEJ EDUKACJĘ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI • SYSTEM WSPARCIA STYPENDIALNO-GRANTOWEGO • PROMOCJA PRZEDSIĘBIORCZEJ EDUKACJI
	2.4. PRZYJAZNA SZKOŁA	<ul style="list-style-type: none"> • WSPIERANIE NAUCZYCIELI W ZAKRESIE PRACY Z UCZNIAMI Z RODZIN MIGRANTÓW • SYSTEM WSPARCIA EDUKACYJNEGO DLA UCZNIÓW Z RODZIN MIGRANTÓW
	2.5. USTAWICZNY ROZWÓJ	<ul style="list-style-type: none"> • KLUCZOWE KWALIFIKACJE • NAUKA JUTRA
	2.6. EDU-NAWIGATOR	<ul style="list-style-type: none"> • SYSTEM IDENTYFIKACJI I PROGNOZOWANIA POTRZEB KWALIFIKACYJNO-ZAWODOWYCH NA RYNKU PRACY
PAKIET III. OPIEKA ŻŁOBKOWO-PRZEDSZKOLNA	3.1. JUŻ JESTEM – BEZPIECZNA CIĄŻA I PORÓD	<ul style="list-style-type: none"> • KOMPLEKSOWA OPIEKA OKOŁOPORODOWA • BEZPIECZNY I KOMFORTOWY PORÓD ORAZ OPIEKA POPORODOWA • JESTEM WCZEŚNIEJ • WCZESNE WYKRYWANIE WAD ROZWOJOWYCH U NIEMOWLĄT I DZIECI • PROFILAKTYKA ZAKAŻEŃ WŚRÓD DZIECI • PRZYJAZNE POWITANIE
	3.2. GODZENIE ŻYCIA RODZINNEGO I ZAWODOWEGO	<ul style="list-style-type: none"> • OPIEKUN DZIENNY • OD ŚREDNIAKA DO STARSZAKA • OPIEKA NAD DZIECKIEM DO LAT 6 PRZY ZAKŁADACH PRACY • BON PRZEDSZKOLNY
	3.3. STREFA MAŁYCH STÓP	<ul style="list-style-type: none"> • PRZYJAZNA PRZESTRZEŃ PUBLICZNA • INSTYTUCJE PRZYJAZNE RODZICOM Z DZIECKIEM

Tabela 5.4. Pakiety, działania, inicjatywy oraz typy projektów i projekty w ramach Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (dok.)

PAKIET/ /INICJATYWY	DZIAŁANIA/INICJATYWY	TYPY PROJEKTÓW
PAKIET IV. ŻŁOTA JESIEŃ	4.1. OPOLSKI KLASTER 4.1. USŁUG SENIORALNYCH	<ul style="list-style-type: none"> • KLASTER USŁUG SENIORALNYCH • NOWOCZESNE PLACÓWKI OPIEKUŃCZE • KRÓTKOTERMINOWE PLACÓWKI OPIEKUŃCZE • OPIEKA MOBILNA • DOSKONALENIE KOMPETENCJI OSÓB ŚWIADCZĄCYCH USŁUGI DLA SENIORÓW • OPOLSKI BON DLA SENIORA
	4.2. AKTYWNY SENIOR	<ul style="list-style-type: none"> • ANIMATORZY, WOŁONTARIUSZE DS. SENIORÓW • INTEGRACJA WEWNĄTRZ I MIĘDZYPOKOLENIOWA
INICJATYWY WSPIERAJĄCE	1. INWESTUJEMY W RODZINĘ	<ul style="list-style-type: none"> • WSPIERANIE RODZIN ORAZ DZIECI I MŁODZIEŻY UMIESZCZONEJ W PIECZY ZASTĘPCZEJ • WSPIERANIE MŁODZIEŻY USAMODZIELNIAJĄCEJ SIĘ OPUSZCZAJĄCEJ PLACÓWKI OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZE LUB INNE FORMY OPIEKI ZASTĘPCZEJ • LOKALNA SIEĆ OŚRODKÓW WSPARCIA PSYCHOEDUKACYJNEGO I TERAPEUTYCZNEGO RODZINY
	2. OPOLSKA KARTA RODZINY I SENIORA	<ul style="list-style-type: none"> • OPOLSKA KARTA RODZINY I SENIORA

Źródło: jak w przypisie 8.

5.5. Podsumowanie

Podane wyżej wybrane rozwiązania (tab. 5.4.) wypracowane w ramach programu SSD zostały doprecyzowane poprzez projekcję rezultatów (przykład).

Program SSD mający charakter aplikacyjny został wprowadzony do realizacji w Ramach Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2014–2020, z określonym zabezpieczeniem finansowym przeznaczonym na jego realizację.

Tekst prezentowany niżej zawiera zapożyczenia z licznych materiałów powstałych w trakcie prac nad Strategią SSD, w pewnej mierze z udziałem autora. Prezentowane dane o nieco historycznym wymiarze pozostawiono w celu wskazania uwarunkowań ludnościowych z fazy prac nad skonstruowaniem koncepcji Strategii.

Tabela 5.5. Oczekiwane rezultaty Pakietu I. *Praca to bezpieczna rodzina*

L.P.	WSKAŹNIK	JEDNOSTKA POMIARU WSKAŹNIKA	ROK BAZOWY	WIELKOŚĆ W ROKU BAZOWYM	WIELKOŚĆ / OCZEKIWANA ZMIANA WSKAŹNIKA W OKRESIE DO 2020	ŹRÓDŁO DANYCH
1.	WSKAŹNIK ZATRUDNIENIA OSÓB W WIEKU 20–64 LATA	%	2012	63,9	WZROST	GUS
2.	UDZIAŁ PRZEDSIĘBIORSTW, W KTÓRYCH WDROŻONO ZASADY SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BIZNESU	%	2013	BD.	WZROST	OCRG
3.	POWIERZCHNIA PRZYGOTOWANYCH TERENÓW INWESTYCYJNYCH W PROGRAMIE	HA	2013	–	1 009	UMWO
4.	LICZBA OSÓB, KTÓRE OTRZYMAŁY DOTACJE NA PODJĘCIE DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ W PROGRAMIE	OS.	2013	–	1 151	UMWO
5.	LICZBA OSÓB, KTÓRE SKORZYSTAŁY Z INSTRUMENTÓW ZWROTNYCH NA PODJĘCIE DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ W PROGRAMIE	OS.	2013	–	490	UMWO

Źródło: jak wyżej.

Bibliografia

- An Development Report 2001, Making new technologies work for human development, Published for the United Nations Development Programme (UNDP), New York Oxford University Press.*
- Eurostat (online data code:migr_pop2ciz).
- Herm A. (2008), *Recent migration trends: citizens of EU-27 Member States become ever more mobile while EU remains attractive to non-EU-citizens, Population and social conditions, Eurostat, Statistics in focus 98/2008.*
- Lanzieri G. (2007), *Long-term population projections at regional level, Statistics in focus, Niepublikowane dane GUS ze spisu 2002 (poziom –poszczególne miejscowości). Population and social conditions, European Commission28/2007.*

Population Prospects: The 2006 Revision, Highlights, United Nations Population Division, Department of the Economic and Social Affairs (2007), New York .

Prognoza GUS (2008).

Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 r. (2014), Zarząd Województwa Opolskiego, Opole.

Węgrzyn D. (2004), *Stan, struktura i dynamika ludności kontynentów świata w latach 2000–2050 w świetle prognoz GUS*, Sekcja Analiz Demograficznych Komitet Nauk Demograficznych PAN, z. 9 Sekcji Analiz Demograficznych, Warszawa.

World Population Prospects: The 2006 Revision, Highlights (2007), United Nations Population Division, Department of the Economic and Social Affairs, New York.

CZEŚĆ II

SYTUACJA NA RYNKU PRACY A WARUNKI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

6. Zagraniczna emigracja zarobkowa a rynek pracy w województwie opolskim

6.1. Wstęp

Zamiarem niniejszego tekstu jest zwięzłe przedstawienie skutków zagranicznej emigracji zarobkowej na regionalnym rynku pracy województwa opolskiego w okresie od transformacji ustrojowej.

Warunkiem właściwej lektury jest dokonanie ustaleń, co do sposobu określania dwóch ważnych, bo zasadniczo odmiennych pod względem zachowań migracyjnych (i tym samym na rynku pracy) grup ludności: śląskiej ludności autochtonicznej, posiadającej niemieckie obywatelstwo lub podstawy do jego uzyskania/potwierdzenia dzięki pochodzeniu z obszaru państwa niemieckiego w granicach z 1937 r.¹; oraz reszty ludności nieposiadającej niemieckiego pochodzenia. W stosunku do pierwszej z tych grup w pracy będą używane określenia: autochtoni, ludność autochtoniczna, ludność poniemiecka², śląska ludność rodzima, ludność pochodzenia niemieckiego i ludność z podwójnym obywatelstwem (lub prawem do niego). Druga grupa będzie nazywana: nieautochtonami, Polakami pochodzenia napływowego lub osobami posiadającymi jedynie polskie obywatelstwo³.

¹ Na temat warunków zachowania, potwierdzania i uzyskiwania niemieckiego obywatelstwa zob. między innymi B. Solga, *Miejsce i znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym*, Opole 2013, s. 141–142.

² Być może to określenie tzn. ludność poniemiecka jest najlepiej odpowiadającym stosowanemu przez autora podziałowi, szczególnie istotnemu w okresie 1988–2004. Na podkreślenie zasługuje bowiem, że swobodę migracji posiadały w tym okresie nie tyle osoby narodowości niemieckiej, ile osoby mogące wykazać przynależność (państwową nie narodową) do państwa niemieckiego przed 1937 r. Z potwierdzeniem obywatelstwa niemieckiego nie miały zatem problemu osoby o polskiej (czy raczej polskiej) orientacji narodowej zamieszkałe w 1937 r. w granicach Niemiec. Z kolei trudniej było to obywatelstwo uzyskać osobom (bądź potomkom osób) o ewidentnie niemieckiej narodowości zamieszkałym na terenie położonym na wschód od granicy polsko-niemieckiej z 1937 r. Jest o tyle istotne, że na obszarach wiejskich centralno-wschodniej Opolszczyzny, wchodzących w skład przedwojennych Niemiec, udział osób korzystających z języka polskiego był większy niż w niektórych miastach, które po I wojnie światowej, lub po plebiscycie, znalazły się w granicach Polski.

³ Dwa pierwsze z tych określeń – tj. nieautochtoni lub Polacy pochodzenia napływowego – należy traktować jako umowne. Nie są one w pełni poprawne, gdyż do grupy tej zaliczono również Polaków z dwóch gmin (Praszka, Rudniki) zamieszkałych przez ludność polską pochodzenia miejscowego, mającą jednakże taki sam „status migracyjny” jak zamieszkująca resztę Opolszczyzny ludność polska pochodzenia napły-

Należy zaznaczyć, że niniejszy tekst w całości oparto na treściach zawartych w innych publikacjach autora, zwłaszcza na monografii: *Ekonomiczno-społeczne skutki migracji w wymiarze regionalnym – na przykładzie regionu opolskiego*⁴. Wykorzystano jako źródła również inne opracowania zwłaszcza wymienione na końcu opracowania monograficzne czy też ekspertyzę autorską pt. *Ekonomiczno-społeczne skutki współczesnych migracji w wymiarze regionalnym – na przykładzie regionu opolskiego*⁵, sporządzoną na zamówienie Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk.

6.2. Potransformacyjna migracja zagraniczna z województwa opolskiego i jej konsekwencje – rys ogólny

Procesy migracji zagranicznych z regionu opolskiego za granicę, głównie do Niemiec, w całym okresie po II wojnie światowej wyróżniały się wyjątkowym natężeniem w porównaniu do innych regionów Polski. Wynikało to głównie z pozostania na Opolszczyźnie po 1945 r. licznej grupy autochtonicznej ludności śląskiej, która początkowo – i w czasie trwania PRL – emigrowała do Niemiec, znacznie osłabiając potencjał ludnościowy regionu. Po ostatniej kulminacji emigracji stałej ludności autochtonicznej w latach 1988–1991, w Niemczech weszły w życie przepisy umożliwiające tej ludności podejmowanie pracy w tym kraju bez konieczności opuszczania Polski na stałe. Pozostali w regionie śląscy autochtoni skwapliwie i masowo skorzystali z tej możliwości, co skutkowało ogromnym i wyjątkowym w skali Polski nasileniem zagranicznej migracji zarobkowej z Opolszczyzny w okresie przed akcesją Polski do Unii Europejskiej. Konsekwencje tej, jak i poakcesyjnej migracji (w ramach której do wyjeżdżających za granicę autochtonów dołączyli Polacy pochodzenia napływowego, nieposiadający wcześniej swobody wyjazdu), stały się bardzo widoczne i decydująco rzutowały nie tylko na sytuację demograficzną, ale i ekonomiczno-społeczną w regionie. Głównymi skutkami ekonomicznymi migracji zarobkowych były: wysoki materialny poziom życia ludności i niskie bezrobocie, zwłaszcza w najbardziej objętej migracją zarobkową (w latach 1989–2007), bo zamieszkałej przez ludność z podwójnym obywatelstwem, centralno-wschodniej części regionu. Niemniej jednak bezprzykładne, jeszcze przed akcesją do UE, zaangażowanie ludności w procesy migracji wiązało się również z ograni-

wowego. Tym samym podziału tego, dopuszczalnego w badaniach migracyjnych na terenie województwa opolskiego, nie powinno się przenosić na inne analizy i inne obszary. Konieczności i sposobowi tego rozdziału więcej uwagi poświęcono między innymi w pracy R. Jończy, *Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne*, Opole, Wrocław 2010, rozdział I.

⁴ R. Jończy, *Ekonomiczno-społeczne skutki migracji w wymiarze regionalnym – na przykładzie regionu opolskiego*, Warszawa-Opole-Wrocław 2015.

⁵ Ekspertyza ta umieszczona jest na stronie internetowej Komitetu Badań nad Migracjami Polskiej Akademii Nauk.

czoną aktywnością pracowniczą i gospodarczą w kraju, co w sumie doprowadziło do zróżnicowań rozwojowych w układzie przestrzennym regionu oraz pewnej dysharmonii rozwojowej wyrażającej się wysokimi dochodami, konsumpcją i popytem, a jednocześnie ograniczonymi: zatrudnieniem (w kraju), aktywnością gospodarczą oraz zmniejszonymi wpływami podatkowymi do budżetów samorządów lokalnych. Pozytywne skutki migracji zarobkowych, związane zwłaszcza z transferem dochodów z zagranicy i pobudzeniem popytu, ale i – w wymiarze makro – swoistym bilansem fiskalnym, były drenowane do silnych regionów i ośrodków ościennych (wydatki) i budżetu państwa (podatki pośrednie), przez co region nie wykorzystał w pełni migracji do swojego rozwoju. W sferze społeczno-demograficznej uwidoczniły lub pogłębiły się problemy, takie jak wyludnienie i starzenie się ludności, rozbitcie rodzin czy tzw. „eurosieroctwo” dzieci związane zwłaszcza z długookresową migracją zarobkową rodziców.

W okresie poakcesyjnym, wraz ze spadkiem opłacalności pracy za granicą, doszło do częściowej reemigracji zarobkowej autochtonów przy jednoczesnym nasileniu się emigracji stałej i zarobkowej wśród Polaków pochodzenia napływowego. Wpłynęło to z jednej strony na zmniejszenie zróżnicowań ekonomicznych wewnątrz regionu i stabilizację koniunktury w okresie kryzysu po 2007 r., a z drugiej jeszcze bardziej pogłębiło problem depopulacji województwa. Emigracja stała i zarobkowa objęła wtedy również obszary zachodniej, północnej i południowej części regionu, wcześniej mniej aktywne migracyjnie.

Na charakter i skutki migracji zagranicznej z województwa decydujący wpływ miały zmiany w zakresie opłacalności pracy za granicą. Opłacalność ta stopniowo spadała – jeśli w roku 1989, pracując w Niemczech, zarabiano się przeciętnie 65 razy więcej niż w Polsce, to w momencie wejścia Polski do Unii było to już jedynie 6–7 razy więcej; obecnie zaś zagraniczne wynagrodzenia stanowią jedynie nieco ponad trzykrotność wynagrodzenia krajowego. Sprawilo to, że w minionym ćwierćwieczu zmieniły się cele, forma i czynniki migracji. Na początku okresu transformacji ustrojowej praca za granicą oznaczała zmianę statusu dochodowego, a jej istotą było na ogół „dorobienie się” i transfer środków do kraju. Migranci za granicą pracowali, ale „byli” i „mieli” na obszarze pochodzenia, który korzystał w wydatny sposób w sferze popytowej oraz w zakresie odciążania i pobudzania rynku pracy. W warunkach obecnych migracja relatywnie częściej ma charakter nie przyciągany lecz wypychany, a jej opłacalność jest zbliżona do opłacalności dobrej pracy w kraju. Nie mogący się w tych warunkach „dorobić” migranci, pochodzący w dodatku z mniej rozwiniętej, także infrastrukturalnie, zachodniej części województwa, częściej rozważają trwały pobyt za granicą. Jednocześnie spadek opłacalności powoduje, że skutki popytowe migracji (zwłaszcza w ujęciu *per capita*) maleją, natomiast ciągle narastają problemy demograficzne i społeczne wywołane zarówno emigracją definitywną, jak i długotrwałą nieobecnością migrantów zarobkowych. W ostatnich latach

problem wyludnienia i starzenia się populacji regionu jest istotnie pogłębiony drenażem młodzieży masowo opuszczającej region w związku z podjęciem studiów i towarzyszącym temu zamiarem związania swojej przyszłości z wybranym ośrodkiem studiów – najczęściej aglomeracją wrocławską. Powoduje to, że coraz wyraźniej, zwłaszcza na peryferyjnych obszarach województwa, uwidacznia się problem swoistego „sieroctwa” rodziców, których dzieci definitywnie wyemigrowały za granicę bądź do większych ośrodków w Polsce.

6.3. Wpływ na rynek pracy i redukcja bezrobocia

Szczególnie ważną sferą oddziaływania migracji z Opolszczyzny w ostatnim ćwierćwieczu jest regionalny rynek pracy, na którym w całym okresie od początku transformacji ustrojowo-gospodarczej oddziaływanie migracji było bardzo silne, a w okresie 1989–2008 wręcz kluczowe. Najbardziej widocznym skutkiem emigracji na rynku pracy było obniżenie poziomu bezrobocia. Jak dowodzi analiza zależności teoretycznych⁶, powinno się to dokonywać na dwa sposoby:

- poprzez wyjazd części zasobów pracy poza kraj i tym samym zmniejszenie zasobów siły roboczej – redukcja bezpośrednia;
- poprzez oddziaływanie transferu zarobków migranckich na koniunkturę w obszarze pochodzenia, co powinno – poprzez kreację dodatkowego⁷ popytu regionalnego oraz popytu na pracę – spowodować pobudzenie koniunktury i wzrost zatrudnienia.

Kilkakrotnie ponawiane analizy wpływu migracji, a w szczególności migracji zarobkowych, na rynek pracy dowodzą, że w przypadku Opolszczyzny zauważalny – i to bardzo wyraźnie – był i jest zwłaszcza ten pierwszy skutek. Właściwe jednak jest wyróżnienie w tym zakresie dwóch okresów: przed- i poakcesyjnego.

Okres przedakcesyjny

Okres przed akcesją Polski do Unii Europejskiej, w którym emigrowała głównie ludność autochtoniczna, cechował się początkowo ogromną (lata 1989–1993), a następnie mniejszą emigracją stałą i stopniowym narastaniem emigracji zarobkowej. Dopuszczenie do wyjazdów przez państwo polskie i wspomniane wcześniej regulacje wprowadzone przez państwo niemieckie sprawiły, że ludność autochtoniczna mogła w trudnym okresie, nacechowanym wzrostem bezrobocia w Polsce, skorzystać z możliwości wyjazdu do Niemiec. Jak już

⁶ Zob. R. Jończy, *Migracje zarobkowe z regionu opolskiego do Niemiec. Aspekty ekonomiczne* podrzdział IV.1., Warszawa 1999.

⁷ Należy założyć, że rozporządzone dochody osobiste redystrybuowane przez migrantów w kraju są większe niż byłyby w przypadku pozostania ich w kraju. Prowadzone przez autora badania wskazywały, że w okresie od połowy lat 90. XX wieku do akcesji Polski do UE transferowane kwoty stanowiły kilkukrotność (najczęściej 2-4 krotność) przeciętnych wynagrodzeń w Polsce w poszczególnych latach, przy czym wielokrotność ta była większa na początku niż na końcu wymienionej dekady.

wspomniano, w pierwszych kilku latach po 1989 r. dominowały wyjazdy stałe, które jednakże zostały znacznie ograniczone po pojawieniu się możliwości bezproblemowego zatrudnienia za granicą. Duża opłacalność pracy poza Polską sprawiła, że emigracja zarobkowa stała się bardzo atrakcyjną alternatywą, niezależnie od trudności w dostępie do pracy w Polsce. Synchronizacja w czasie terapii szokowej związanej z transformacją oraz momentu udostępnienia Ślązacom autochtonom możliwości zatrudnienia za granicą sprawiła, że na zamieszkanym przez autochtonów centralnym wschodzie Opolszczyzny poziom bezrobocia w całym okresie po 1989 r. był bardzo (albo przynajmniej relatywnie) niski i nieadekwatnie pozytywny w stosunku do innych wskaźników makro- czy mezoekonomicznych, a zwłaszcza do poziomu aktywności gospodarczej. Jednocześnie ocena rzeczywistej sytuacji na rynku pracy na tym obszarze pozostawała utrudniona, gdyż podstawowe wskaźniki rynku pracy były obciążone ogromnym błędem. Błąd ten wynikał z faktu nieuwzględniania w grupie ludności w wieku produkcyjnym ogromnej skali nierejestrowanej emigracji definitywnej oraz nieuwzględniania w grupie zarówno pracujących, jak i aktywnych zawodowo ogromnej liczby zatrudnionych poza granicami kraju, generalnie niezainteresowanych wtedy (tzn. przed akcesją)⁸ pracą w regionie w oferowanych wówczas warunkach zatrudnienia⁹. Migracja zarobkowa autochtonów doprowadziła do ogromnych zróżnicowań przestrzennych w zakresie nasilenia problemu bezrobocia na obszarze regionu. Zestawienie relacji liczby zarejestrowanych bezrobotnych do liczby ludności w wieku produkcyjnym¹⁰ w poszczególnych gminach zamieszczone na rycinie 6.1. dowodzi, że na obszarze gmin zamieszkanych przez autochtonów, bezrobocie było stosunkowo niskie, często przyjmując poziom naturalnej stopy bezrobocia lub jeszcze niższy, podczas gdy na zachodzie regionu było ok. trzykrotnie wyższe, podobne jak na innych peryferyjnych obszarach kraju.

⁸ Jak dowiodły badania przeprowadzone w 2002 r., jedynie niewielka część autochtonów pracujących za granicą wskazywała brak jakiegokolwiek pracy w kraju jako przyczynę migracji. Również deklarowana przez nich wysokość minimalnej płacy, za którą byliby skłonni podjąć pracę w Polsce, znacznie przekraczała poziom przeciętnych wynagrodzeń w kraju. Szerzej: R. Jończy, *Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego. Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji*, rozdział 5, Opole 2003.

⁹ Zob. na ten temat R. Jończy, *Migracje zagraniczne z obszarów...*, op. cit.,

¹⁰ Posłużono się tym wskaźnikiem, a nie tradycyjną stopą bezrobocia ze względu na obciążenie wskaźnika tradycyjnej stopy bezrobocia większym błędem wynikającym z nieuwzględnienia pracujących za granicą w grupie ludności aktywnej zawodowo. Stosunkowo niewielka liczba pracujących w kraju wpływa bowiem na mały mianownik tradycyjnej stopy bezrobocia (tzn. liczbę osób aktywnych zawodowo), co w rezultacie może skutkować wysokimi stopami bezrobocia przy niewielkiej liczbie bezrobotnych. Jeśli np. założymy hipotetycznie, że w określonej gminie na 10 tys. osób w wieku produkcyjnym 500 osób jest bezrobotnych, 2000 pracuje w Polsce, a 3000 za granicą (nie rejestrując tego w Polsce), to tradycyjna stopa bezrobocia (nie uwzględniając zatrudnienia za granicą) wyniesie aż 20% mimo że liczba bezrobotnych stanowi jedynie 5% osób w wieku produkcyjnym. Zob. R. Jończy, *(Nie)przydatność danych statystycznych oraz opartych na nich diagnoz i prognoz społeczno-gospodarczych w kontekście występowania nierejestrowanej emigracji stałej*, [w:] *Polityka społeczna kontynuacja i zmiana*, J. Orczyk, B. Balcerzak-Paradowska, M. Szyłko-Skoczny, C. Żołędowski (red.), Warszawa 2012.

Jak widać na przedstawionym rysunku, udziały bezrobotnych na obszarze zamieszkałym przez autochtonów były 2–4-krotnie mniejsze niż na zachodzie województwa.

Przeprowadzone na początku 2004 r. analizy wskazały, że w „uprawnionej” do migracji (już przed akcesją) populacji autochtonów zjawisko bezrobocia rozumianego jako stan pozostawania bez pracy (w Polsce czy za granicą) i jednoczesnego deklarowania chęci jej podjęcia (w Polsce) w praktyce miało bardzo ograniczony wymiar. Ogromna większość ludności autochtonicznej w wieku produkcyjnym w okresie przedakcesyjnym pracowała stale lub okresowo w Polsce lub/i za granicą. Z kolei pozostający bez pracy najczęściej nie byli skłonni (lub nie byli w stanie) jej podjąć ze względu na pełnienie w gospodarstwach domowych innych funkcji, związanych z przejęciem obowiązków rodzinnych i domowych (np. wychowywanie dzieci) osób pracujących za granicą¹². W dodatku bezrobocie wśród autochtonów, oficjalnie bardzo niskie, w istocie było jeszcze niższe niż rejestrowane, gdyż część zarejestrowanych bezrobotnych stanowiły osoby nieszukające pracy, a rejestrujące się jako bezrobotne ze względu na dostęp do usług zdrowotnych. Problem ten był szerzej analizowany w cytowanych już badaniach przeprowadzonych w latach 2000–2002 i 2004–2005. Większość spośród 50–70 tys. autochtonów pracujących wtedy za granicą stanowili mężczyźni posiadający w Polsce rodziny. Potrzeba uzyskania praw do ubezpieczenia zdrowotnego przez pracujących za granicą i członków ich rodzin często „zmuszała” niepracujące małżonki migrantów do rejestrowania się jako bezrobotne, mimo że nie były one zainteresowane podjęciem pracy między innymi ze względu na przejęcie w gospodarstwach domowych całości obowiązków domowo-rodzicielskich. Stąd też dość szczególna na centralno-wschodniej Opolszczyźnie zbieżność nie tylko pomiędzy dużym nasileniem migracji i niskimi stopami bezrobocia co jest raczej zrozumiałe, ale również pomiędzy niskimi stopami bezrobocia, a dużymi udziałami bezrobotnych kobiet – patrz ryc. 6.2. – oraz osób bez prawa do zasiłku – patrz ryc. 6.3.¹³

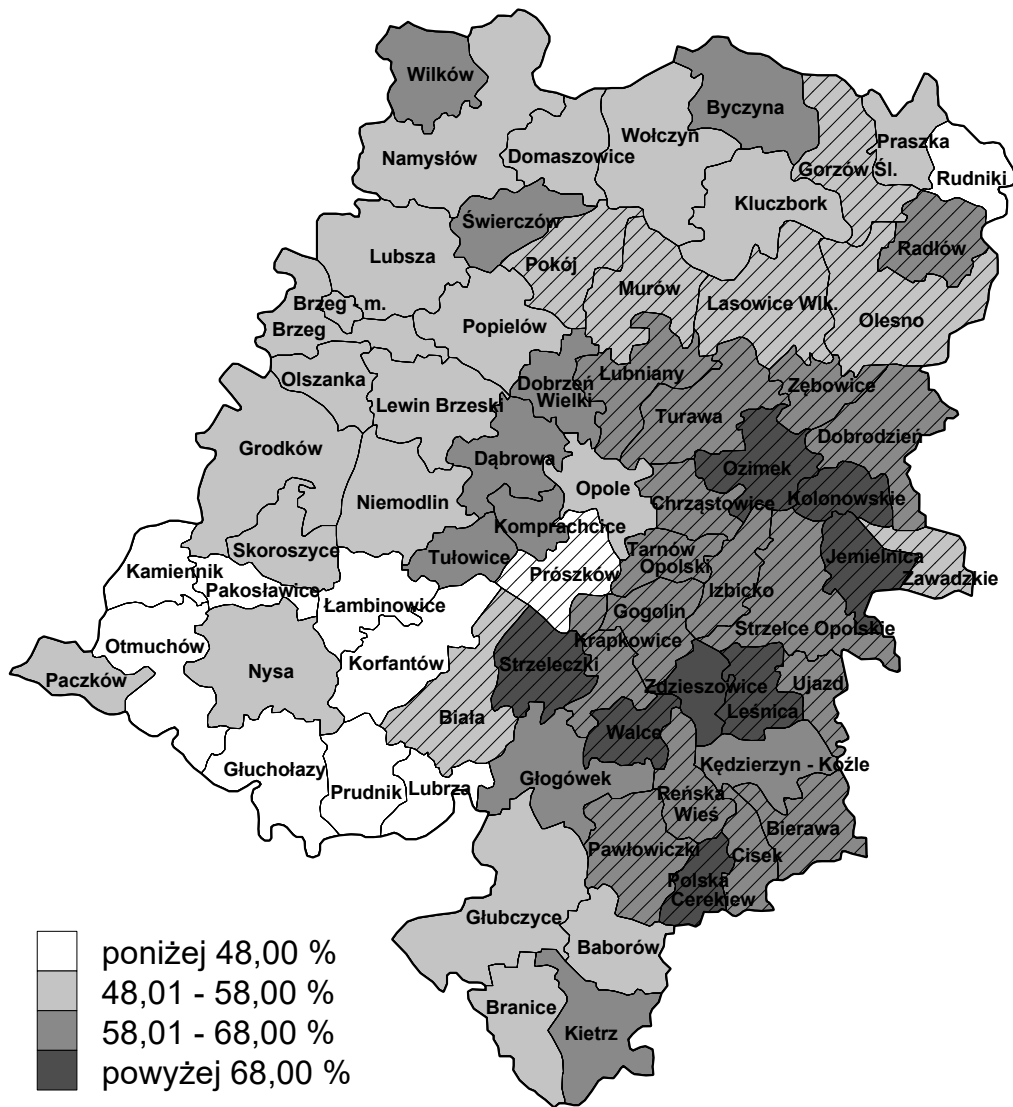
Dużo słabiej od bezpośredniej redukcji bezrobocia był widoczny efekt zatrudnieniowy migracji, który powinien wynikać z transferowanych i wydawanych przez migrantów zarobków. Efekt ten w okresie przedakcesyjnym był zauważalny, zwłaszcza w dwóch największych miastach regionu: Opolu i Kędzierzynie-Koźlu, „otoczonych” przez gminy autochtoniczne, oraz w pasie gmin od Popielowa do Ciska¹⁴, stanowiących pogranicze obszarów zamieszkałych przez ludność autochtoniczną oraz ludność pochodzenia napływowego – patrz ryc. 6.4.

¹² Szerzej: R. Jończy, *Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię...*, op. cit., rozdział IV.

¹³ Zob. R. Jończy, *Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię...*, op. cit., rys. V.1 i V.2.

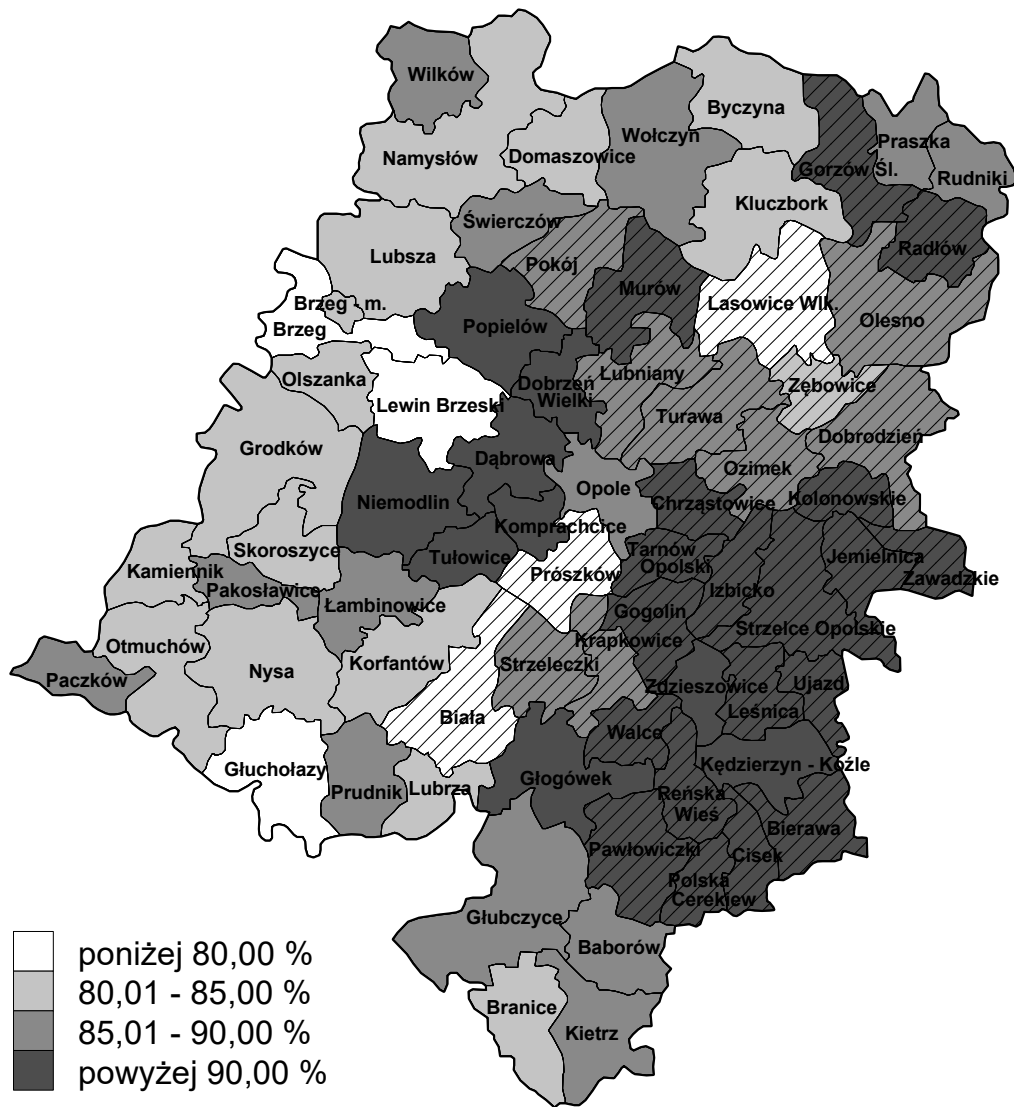
¹⁴ Zob. R. Jończy, *Migracje zarobkowe ludności...*, op. cit., s. 200, mapa 6.

Rycina 6.2. Udział kobiet wśród bezrobotnych w gminach województwa opolskiego na koniec 2004 r.

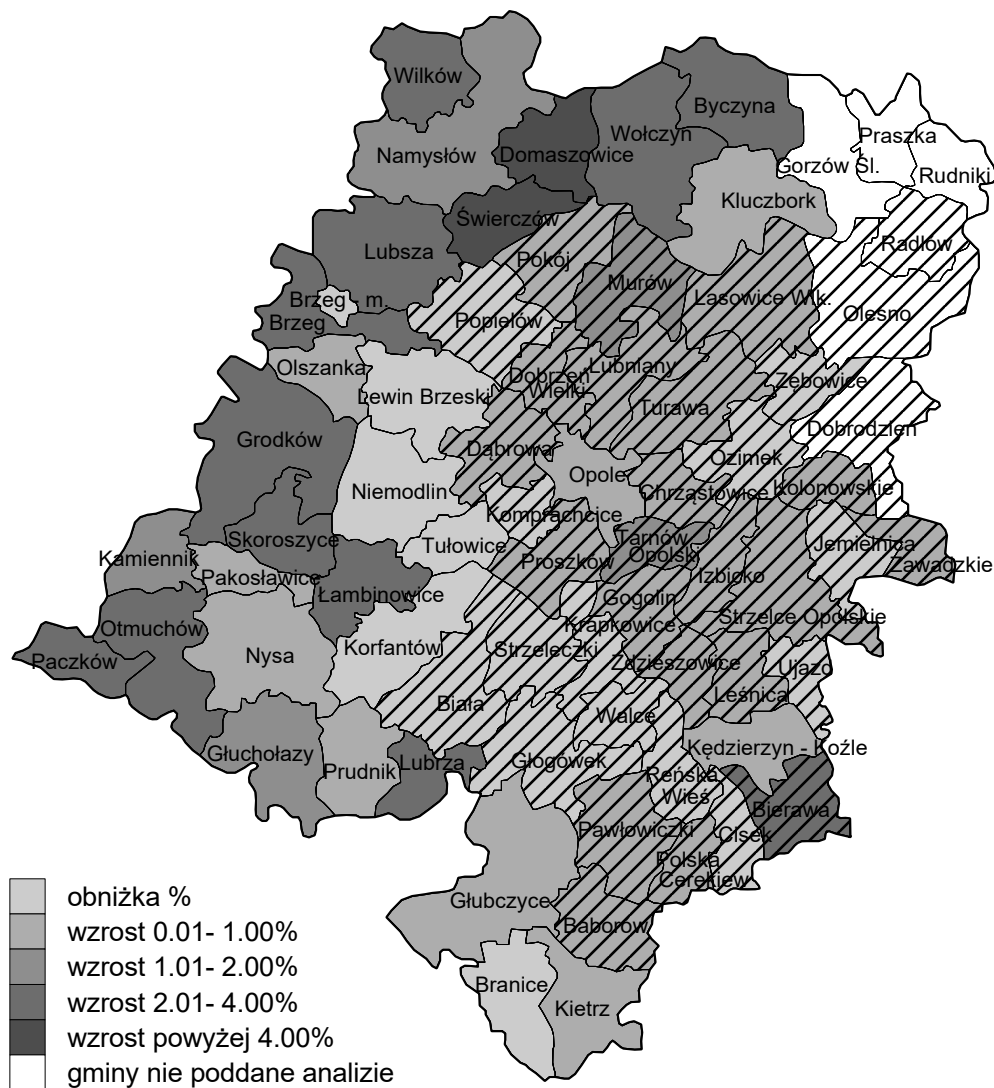
Źródło: R.Jończy, *Wpływ migracji zagranicznych na dyszarnię...*, op. cit.

Rycina 6.3. Udział bezrobotnych bez prawa do zasiłku w ogólnej liczbie bezrobotnych w gminach województwa opolskiego na koniec 2004 r.

Źródło: R. Jończy, *Wpływ migracji zagranicznych na dysharmonię...*, op. cit.

Rycina 6.4. Zmiany w zakresie wskaźników bezrobocia (liczonych liczbą bezrobotnych do liczby ludności w wieku produkcyjnym) w gminach województwa opolskiego w okresie 1994–2000r. (w punktach procentowych)

Źródło: R. Jończy, *Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej...*, op. cit.

W wyżej wymienionych dwóch największych miastach regionu za wzrost zatrudnienia ewidentnie odpowiadał popyt generowany przez migrantów. Z kolei w gminach stanowiących pogranicze obszarów zamieszkałych przez autochtonów i ludność pochodzenia napływowego wpłynęły na to korzystne

zmiany w zakresie sytuacji na rynku pracy, wynikające z możliwości zastąpienia wyjeżdżających autochtonów przez zamieszkałych w pobliżu Polaków pochodzenia napływowego. Niezależnie od tego, przy ograniczonej w tamtym okresie podaży dóbr i usług w województwie zwłaszcza w jego stolicy¹⁵, oraz ubogiej ofercie handlowej, wydatki migrantów w znacznej mierze pobudzały zatrudnienie poza województwem, gdzie w dużej mierze były realizowane¹⁶.

Przedakcesyjna migracja zarobkowa autochtonów miała charakter masowy i dobrowolny i sprawiła, że w latach poprzedzających wejście Polski do UE bezrobocie nie tylko prawie zanikło wśród autochtonów, ale również powstałe deficyty zasobów pracy mające wymiar lokalny i branżowy. Paradoksalnie, gminy o najniższym bezrobociu, bo i największej skali migracji, stały się jednocześnie gminami o najniższych wskaźnikach zatrudnienia. Zauważalne stały się niedobory na rynku pracy, zwłaszcza dotyczące niektórych zawodów, związanych między innymi z branżą budowlaną. Oprócz autora zwracał na to uwagę między innymi Robert Rauziński, który już w latach 90. ubiegłego wieku pisał: „nadmierne migracje do RFN, a przez to wysoki ubytek kadr kwalifikowanych, należy uznać za poważny czynnik zakłócający rozwój regionu nie tylko w zakresie problemów demograficznych, ale i gospodarczych”¹⁷. Podkreślił on zarówno strukturalny wymiar emigracji zarobkowej na Śląsku Opolskim, jak i lokalne rynki pracy o niedoborach kadr kwalifikowanych. Z niektórych z nich migrują całe grupy zawodowe o określonych specjalnościach¹⁸.

Należy również sądzić, że autochtoniczna migracja przedakcesyjna jedynie w niewielki bądź pośredni sposób wpłynęła na problem bezrobocia na zachodzie województwa.

Okres poakcesyjny

Również nowa migracja poakcesyjna, obejmując w znaczącym stopniu ludność polską pochodzenia napływowego, miała swój silny oddźwięk na rynku pracy, gdzie – podobnie jak na obszarze reszty kraju – doprowadziła do istotnej

¹⁵ W Opolu przez stosunkowo długi czas brakowało centrów handlowych. Obecnie istniejące centra, jak Karolinka, Turawa Park czy śródmiejskie galerie Solaris i Centrum powstały stosunkowo późno. Chcący realizować zakupy migranci autochtoni przez szereg lat byli niejako zmuszeni do korzystania z oferty regionów sąsiednich, co dzięki autostradzie A4 było szybkie i proste.

¹⁶ O dokonywaniu przez mieszkańców województwa opolskiego zakupów poza regionem, zwłaszcza w podwrocławskich czy podgliwickich centrach handlowych, przesądzał zarówno brak wtedy odpowiednich centrów w Opolu, jak i dobre, dzięki autostradzie A4, skomunikowanie obszaru zamieszkałego przez autochtonów z Wrocławiem i konurbacją górnośląską.

¹⁷ R. Rauziński, *Współczesne migracje zagraniczne na Śląsku Opolskim, Aspekty demograficzne i społeczne*, Opole 1999, s. 30.

¹⁸ R. Rauziński, *Śląsk Opolski regionem kryzysu demograficznego*, Opole 2013.

obniżki stóp bezrobocia w okresie 2004–2008. Oddziaływanie to, silne zwłaszcza w latach 2004–2007, osłabło później z kilku powodów. Po pierwsze, część migrantów poakcesyjnych, na początku praktykujących wahadłową emigrację zarobkową, zdecydowało się na definitywny wyjazd za granicę. Po drugie, zmiana relacji kursowych w 2008 r. zmniejszyła siłę nabywczą transferowanych do kraju środków, mocno ograniczając możliwości inwestycyjne migrujących. Po trzecie, znaczna część wcześniej pracujących za granicą autochtonów zdecydowała się na powrót do kraju w latach 2006–2008, co wprawdzie spowodowało ożywienie w sferze gospodarki, niemniej jednak doprowadziło też do pewnego „zatłoczenia” na rynku pracy, skutkującego wraz z kryzysem makroekonomicznym wzrostem bezrobocia w regionie w 2008 r.

Należy dodać, że poakcesyjna redukcja bezrobocia była bardziej zauważalna w zachodniej części województwa, silniej dotkniętej poakcesyjnym wzrostem migracji i cechującej się wyjściowo (tj. w 2004 r.) znacznie wyższymi (na ogół 2–3-krotnie) wskaźnikami bezrobocia. Jednak podobnie, jak wcześniej w przypadku obszaru zamieszkanego przez autochtonów, emigracja poakcesyjna nie spowodowała istotnego wzrostu rejestrowanego zatrudnienia na obszarze pochodzenia migrantów. Pewien wzrost zatrudnienia rejestrowanego był jednakże zauważalny na obszarze wschodniej Opolszczyzny, dokąd w okresie 2007–2010 wracali reemigrujący autochtoni, stosunkowo często podejmujący pracę lub uruchamiający własną działalność gospodarczą¹⁹. Cykliczne badania dotyczące zatrudnienia i migracji na obszarach wiejskich wskazały, że w okresie 2004–2010 doszło do znaczącej reemigracji zarobkowej ludności autochtonicznej i istotnego do tego wzrostu jej zatrudnienia w kraju.

Z kolei wśród ludności posiadającej jedynie polskie obywatelstwo, zamieszkującej te same miejscowości, zmiany miały nieco inny przebieg. Zatrudnienie za granicą początkowo rosło (lata 2004–2008), a następnie ustabilizowało się. Jednak również w tej grupie wzrósł poziom zatrudnienia w kraju.

Warto również zwrócić uwagę na pewne różnice w samym podejściu do problemu bezrobocia pomiędzy ludnością autochtoniczną a ludnością pochodzenia napływowego, zaobserwowane w toku badań na temat roli czynnika etnicznego w rozwoju regionu opolskiego²⁰. W opinii ludności autochtonicznej bezrobotni częściej są postrzegani jako osoby niezaradne, a wśród Polaków pochodzenia

¹⁹ Opisujące ożywienie w sferze zatrudnienia i aktywności gospodarczej było mało zauważalne na podstawie dostępnych danych statystycznych dotyczących rynku pracy, niemniej jednak potwierdzały je badania terenowe autora. Również badanie przeprowadzone w 2008 r. przez Urząd Statystyczny w Opolu dotyczące salda dojazdów do pracy w poszczególnych gminach pokazało bardzo wyraźnie, że najwyższym saldem dojazdów do pracy cechują się, oprócz większych miast regionu, wiejskie gminy zamieszkałe przez autochtonów, położone w centralno-wschodniej części regionu.

²⁰ Badanie realizowane w latach 2012–2013 przez Romualda Jończygo w Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej, finansowane przez Fundację Rozwoju Śląska i Inicjatyw Lokalnych.

napływowego zjawisko to bardziej jest traktowane jako obiektywny los zawiąziony przez politykę państwa²¹. Niewątpliwie ma to pewien związek ze zróżnicowaną sytuacją na rynkach pracy na obszarach zamieszkałych przez te dwie grupy ludności (tzn. lepsza oferta pracy i mniejsze bezrobocie na centralnym wschodzie, a gorsza oferta i większe bezrobocie na zachodzie województwa), niemniej jednak zasadnicze znaczenie ma, jak się wydaje, rola pracy w przyjętym przez te grupy systemie wartości²². Za taką interpretacją przemawiałyby fakt obecnego zróżnicowania w nasileniu migracji na obszarach wiejskich. Mimo że obecnie zarówno posiadający niemieckie obywatelstwo autochtoni, jak i Polacy pochodzenia napływowego mają te same możliwości podejmowania pracy za granicą, to ciągle udział pracujących za granicą wśród ludności zamieszkującej obszary wiejskie jest większy w grupie ludności pochodzenia niemieckiego. Warto tu podkreślić, że sytuacja na lokalnym rynku pracy na obszarze, na którym zamieszkują osoby pochodzenia niemieckiego, jest zdecydowanie lepsza, niż na zachodniej Opolszczyźnie, gdzie jednak mimo znacznie większej skali bezrobocia, skłonność do podejmowania pracy za granicą jest mniejsza.

*

Podobnie, jak w przypadku oceny zjawiska migracji i bezrobocia najpoważniejszym mankamentem utrudniającym właściwą diagnozę sytuacji jest brak odpowiednich danych, które pomogłyby ocenić tendencje zmian w rozmiarach zatrudnienia i migracji w miastach regionu, w których w ramach jednorazowych badań przeprowadzonych w 2010 r. ustalono bardzo dużą skalę migracji zarobkowej²³. Dotyczy to nie tylko zatrudnienia i bezrobocia, ale również, o czym wspomniano już wcześniej, sytuacji ludnościowej. Trudno oceniać stany i monitorować zmiany w zakresie zatrudnienia w oparciu o dostępne dane sta-

²¹ R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, *Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego oraz organizacji mniejszości niemieckiej na regionalny rozwój społeczno-gospodarczy (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego)* [raport], cz. 7, Gliwice–Opole 2014, Podsumowanie i wnioski, s. 11.

²² Ciekawym opracowaniem traktującym o tej kwestii, ciągle, mimo upływu lat dającym się odnieść do specyfiki regionalnej Opolszczyzny wynikającej z zamieszkiwania tam śląskiej ludności autochtonicznej jest artykuł S. Jałowieckiego, *System wartości ludności Opolszczyzny z roku 1975*. Jałowiecki, który ćwierć wieku później został pierwszym marszałkiem województwa opolskiego, badał rangę kilku wartości wśród ludności polskich województw. Z badań tych wynikało, że ludność województwa opolskiego wyróżniała się szczególnie wysokimi ocenami takich wartości jak region (1 miejsce w kraju), zakład pracy i praca (2 miejsce w kraju), oraz środowisko lokalne (3 miejsce), oraz ponadprzeciętnie wysokimi ocenami takich wartości jak rodzina (5 miejsce), prawo (6 miejsce), konsumpcja (4 miejsce), obraz własnej osoby (5 miejsce). Mieszkańcy Opolszczyzny wypadli przeciętnie pod względem wartości witalnych (zdrowie, życie, bezpieczeństwo), natomiast zajęli ostatnie miejsce w kraju pod względem wartości wykształcenia. Stosunkowo niskie było również wartościowanie kultury.

²³ Zob. R. Jończy, *Migracje zarobkowe z regionu...*, op. cit., rozdział III.

tystyki publicznej ze względu na ogromne²⁴ rozbieżności pomiędzy danymi a rzeczywistością, a także ze względu na fakt pomijania w statystyce publicznej zatrudnienia w mikroprzedsiębiorstwach oraz brak szacunków odnośnie zatrudnienia w szarej strefie.

Bibliografia

WYKAZ ŹRÓDEŁ I WYBRANEJ LITERATURY

- Czapiński J., Panek T. (red.) (2007), *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Warszawa.
- Grabowska M., Jończy R. (red.) (2013), *Edukacyjny, zarobkowy i definitywny exodus młodzieży z obszarów peryferyjnych Dolnego Śląska i jego skutki dla zrównoważonego rozwoju regionalnego*, Wrocław.
- Grabowy J., Jończy R., Rokita D. (2008), *Wpływ migracji zarobkowych ludności wiejskiej na poziom cen w sferze lokalnego handlu*, [w:] *Rozwój obszarów wiejskich po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, R. Jończy (red.), Wrocław, Opole.
- Heffner K., Rauziński R. (2003), *Region migracyjny (wybrane aspekty demograficzne, społeczne i gospodarcze na przykładzie Śląska Opolskiego)*, Opole.
- Heffner K., Solga B. (1999), *Praca w RFN i migracje polsko-niemieckie a rozwój regionalny Śląska Opolskiego*, Opole.
- Jałowicki S. (1976), *System wartości ludności Opolszczyzny*, Opole.
- Jaźwińska E., Okólski M. (red.) (2000), *Ludzie na huśtawce. Migracje pomiędzy peryferiami Polski i Zachodu*, Warszawa.
- Jończy R. (red.), Rokita D. (2009), *Migracje zagraniczne i zatrudnienie na obszarach wiejskich województwa opolskiego w kontekście światowego spowolnienia gospodarczego. Stan i tendencje*, Opole.
- Jończy R. (2012), *(Nie)przydatność danych statystycznych oraz opartych na nich diagnoz i prognoz społeczno-gospodarczych w kontekście występowania nierejestrowanej emigracji stałej*, [w:] *Polityka społeczna kontynuacja i zmiana*, J. Orczyk, B. Balcerzak-Paradowska, M. Szyłko-Skoczny, C. Żołędowski (red.), Warszawa.
- Jończy R. (2000), *Ekonomiczne konsekwencje i determinanty zagranicznych migracji zarobkowych*, *Polityka Społeczna* 2000, nr 5–6.
- Jończy R. (2015), *Ekonomiczno-społeczne skutki migracji w wymiarze regionalnym – na przykładzie regionu opolskiego*, Warszawa–Opole–Wrocław.
- Jończy R. (2006), *Exodus zarobkowy ludności autochtonicznej z województwa opolskiego*, „*Polityka Społeczna* 2006, nr 1.
- Jończy R., Łukaniszyn-Domaszewska K. (2014), *Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego oraz organizacji mniejszości niemieckiej na regionalny rozwój społeczno-gospodarczy (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego)*, Gliwice–Opole.

²⁴ Patrz szerzej R. Jończy, *(Nie)przydatność danych statystycznych oraz opartych na nich diagnoz i prognoz społeczno-gospodarczych w kontekście występowania nierejestrowanej migracji stałej*, [w:] *Polityka społeczna – kontynuacja i zmiana*, Warszawa 2012.

- Jończy R. (2005), *Migracje a napływ kapitału i inwestycje w województwie opolskim*, [w:] *Kapitał zagraniczny w województwie opolskim*, Opole 2005.
- Jończy R. (2010), *Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne*, Opole, Wrocław.
- Jończy R. (2003), *Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego. Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji*, Opole.
- Jończy R. (1999), *Migracje zarobkowe z regionu opolskiego do Niemiec. Aspekty ekonomiczne*, Warszawa.
- Jończy R. (2000), *Migracje zarobkowe z regionu opolskiego do Niemiec. Aspekty ekonomiczne*, [w:] *Zewnętrzne migracje zarobkowe we współczesnej Polsce*, A. Rajkiewicz (red.), Warszawa, Włocławek.
- Jończy R. (2009), *Nowa poakcesyjna migracja – determinanty – zagrożenia – perspektywy*, [w:] *Współczesne migracje – dylematy Europy i Polski*, publikacja z okazji 15-lecia Ośrodka Badań nad Migracjami, Warszawa.
- Jończy R. (2013), *Regionalne skutki odpływu ludności Polski w okresie transformacji (wnioski z badań własnych w regionie opolskim)*, [w:] *Współczesne polskie migracje: strategie – skutki społeczne – reakcja państwa*, M. Lesińska, M. Okólski (red.), Warszawa.
- Jończy R., Rokita-Poskart D., Tanas M. (2013), *Exodus absolwentów szkół średnich województwa opolskiego do dużych ośrodków regionalnych kraju oraz za granicę (w kontekście problemu depopulacji województwa oraz wyzwań dla szkolnictwa wyższego i regionalnego rynku pracy)*, Opole.
- Jończy R., Rokita-Poskart D. (2011), *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008–2010 oraz ich wpływ na polski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych. Diagnoza i rekomendacje w kontekście rozwoju regionu*, Opole.
- Jończy R. (2006), *Wpływ migracji zagranicznych na dyszharmonię rozwoju województwa opolskiego ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy*, Opole.
- Jończy R. (2011), *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008–2010. Diagnoza i rekomendacje w kontekście zrównoważonego rozwoju regionalnego (ze szczególnym uwzględnieniem rynku pracy i sfery fiskalnej)*, Opole.
- Jończy R. (2008), *Zewnętrzne migracje ludności wiejskiej Opolszczyzny po wejściu Polski do Unii Europejskiej. (Konsekwencje w kontekście sytuacji społeczno demograficznej i regionalnego rynku pracy)*, Opole, Wrocław.
- Kałuża R. (1999), *Podjęmowanie pracy w RFN w świetle badań nad lokalnymi rynkami pracy województwa opolskiego*, Śląsk Opolski 1999, nr 2.
- Kania M. (2007), *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne na Śląsku Opolskim w latach 1990–2005*, Opole.
- Kriegsfolgenbereinigungsgesetz*, „Bundesgesetzblatt” 1992, nr 1.
- Okólski M. (2012), *Pro- i antymodernizacyjne aspekty migracji w świetle badań polskich*, [w] *Człowiek największym dobrem miasta, regionu, kraju*, Opole, s. 31–50.
- Rajkiewicz A. (red.) (2000), *Zewnętrzne migracje zarobkowe we współczesnej Polsce*, Warszawa, Włocławek.
- Rajkiewicz A. (2004), *Swoistości migracyjne województwa opolskiego*, [w:] *Rola małych regionów w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju i integracji europejskiej*, K. Heffner (red.), Warszawa.

- Rajkiewicz A. (2002), *Wokół współczesnych migracji z Polski do Polski*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju regionalnego województwa opolskiego (ze szczególnym uwzględnieniem migracji zagranicznych)*, K. Heffner (red.), Opole.
- Raport z wyników Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011* (2012), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Rauziński R. (196), *Czynnik demograficzny w pracach nad planem na lata 197–175 w województwie opolskim*, Opole 1969.
- Rauziński R. (1975), *Czynnik ludzki w gospodarce Śląska Opolskiego*, Warszawa, Wrocław.
- Rauziński R. (1989), *Emigracja zagraniczna w województwie opolskim w świetle badań nad problemami pracy*, Opole.
- Rauziński R. (2013), *Śląsk Opolski regionem kryzysu demograficznego*, Opole.
- Rauziński R. (1999), *Współczesne migracje zagraniczne na Śląsku Opolskim. Aspekty demograficzne i społeczne*, Opole.
- Rauziński R. (1980), *Zaburzenia w ruchu naturalnym i zasobach pracy pod wpływem migracji zewnętrznych w województwie opolskim w latach 1975–1980*, Opole.
- Solga B. (2013), *Miejsce i znaczenie migracji zagranicznych w rozwoju regionalnym*, Opole.
- Solga B. (2002), *Migracje polsko-niemieckie i ich konsekwencje społeczno-ekonomiczne na obszarach wiejskich Śląska Opolskiego*, Opole.
- Sytuacja demograficzna Polski* (2011), *Raport 2010–2011*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.

7. Wzory życia rodzinnego w świadomości młodego pokolenia mieszkańców Opolszczyzny a polityka społeczna

7.1. Wprowadzenie

Autorka wskazuje na coraz większą popularność alternatywnych form życia rodzinnego wśród młodego pokolenia mieszkańców Opolszczyzny. Ukazuje jednocześnie potencjalne wyzwania, z jakimi w tej sytuacji regionalna polityka społeczna będzie musiała się zmierzyć, aby zaspokoić potrzeby społeczne w sprawowaniu opieki nad osobami starszymi. W sytuacji ciągle wzrastającej popularności i atrakcyjności alternatywnych form życia rodzinnego należy podjąć rozważania: w jaki sposób zabezpieczyć zaspokojenie potrzeb społecznych w zakresie opieki nad osobami starszymi, oraz jaki udział powinna w świadczeniu usług społecznych mieć rodzina nieformalna, a jakie podmioty ze sfery publicznej (organizacje pozarządowe i państwo)?

7.2. Wstęp

Problematyka życia rodzinnego, modelu rodziny i jej przekształceń stanowiła i nadal stanowi interesujący przedmiot badań empirycznych i rozważań teoretycznych dla przedstawicieli nauk społecznych, tworząc jednocześnie intelektualne wyzwanie. Trudno opisywać rodzinę, nie popadając w banał.

Dynamika zmian modelu i wzorów życia rodzinnego w ponowoczesnym świecie skłania jednak do ponownego podjęcia szeroko rozumianej problematyki rodziny, szczególnie w kontekście wyzwań, które pojawiają się w aspekcie prowadzenia polityki społecznej w najbliższej przyszłości. W rozważaniach przedstawiam problem przekształceń świadomościowych w zakresie rozumienia rodziny wśród opolskiej młodzieży, ukazując jednocześnie potencjalne wyzwania, z jakim regionalna polityka społeczna zmierzy się w zakresie zabezpieczenia zaspokojenia potrzeb społecznych w sprawowaniu opieki nad osobami starszymi w kontekście podstawowego pytania: jaki udział w świadczeniu usług społecznych powinna mieć rodzina nieformalna, a jakie podmioty ze sfery publicznej (organizacje pozarządowe i państwo)? Jest to ważki problem, biorąc

pod uwagę dynamiczne starzenie się opolskiego społeczeństwa oraz powroty ludzi starych z emigracji. Unaocznienie owych procesów zmiany społecznej dotyczącej rodzinę może mieć również znaczenie praktyczne, utylitarne i może umożliwić opracowanie stosownych rozwiązań w zakresie usług społecznych, które być może będzie świadczyć państwo.

Przez wiele lat małżeństwo i rodzina były uznawane przez socjologów za ponadczasowe, naturalne instytucje społeczne. Przyjmowano, że na przestrzeni dziejów rodzina ewoluowała od instytucji głęboko zakorzenionej w systemie pokrewieństwa, wielopokoleniowej, stanowiącej ośrodek produkcji gospodarczej do wyspecjalizowanej instytucji, rodziny podstawowej, małej, dwupokoleniowej. Zasadniczo nie kwestionowano jednak poglądu, który wyrażał Talcott Parsons, o trwałym znaczeniu rodziny, wskazując na pełnienie przez nią ważnych funkcji w społeczeństwie takich, jak: prokreacja, wychowanie dzieci, opieka nad starszym pokoleniem oraz zapewnianie wsparcia emocjonalnego dla jej członków.

Anthony Giddens wskazał jednak, że dotychczasowe poglądy na rodzinę i jej ewolucję zostały w pewien sposób zdyskredytowane. W jego przekonaniu wzrastająca liczba rozwodów, powtórnych małżeństw, wzrost liczby osób samotnych, różnych form wspólnego życia bez zawierania małżeństwa oraz wzrost liczby rodziców przyrodnych nie potwierdza dominującego poglądu, że rodzina jest niezastąpionym źródłem emocjonalnej satysfakcji dla współczesnego człowieka. Zmiany zachodzące w instytucjonalnych formach małżeństwa i rodziny uwidaczniające się od lat 70. XX wieku w krajach zachodnich, jego zdaniem, stają się centrum głębokiej zmiany społecznej, jakkolwiek: „rodzina pozostaje przesycona wartościami pochodzącymi z utrwalonych form jej organizacji”¹.

O zmianie dyskursu dotyczącego życia rodzinnego w socjologii świadczy wydana ostatnio praca Filipa Schmidta², który kwestie rodziny we współczesnym społeczeństwie analizuje jako dynamikę związków intymnych różnego rodzaju. Krytycznie odnosząc się do tezy o postępujących procesach indywidualizacji warunkujących przemianę w życiu rodzinnym (np. w ujęciu francuskiego socjologa z Sorbony Jean-Claude’a Kaufmanna), uznaje, że ujawniają się one w wyniku procesów funkcjonalnego różnicowania się systemu społecznego, co oznacza wykorzystanie ujęcia teoretycznego Niklasa Luhmana³ w kwestii postępujących procesów zmiany społecznej. W zachodniej literaturze socjologicznej kładzenie nacisku na zróżnicowanie form związków intymnych jest

¹ A. Giddens, *Socjologia*, Poznań 1998, s. 129–149.

² F. Schmidt, *Para, mieszkanie, małżeństwo. Dynamika związków intymnych na tle przemian historycznych i współczesnych dyskusji o procesach indywidualizacji*, Wydawnictwo Naukowe UMK Toruń 2015.

³ F. Schmidt, *Para, mieszkanie, małżeństwo...*, op. cit.,

powszechnym sposobem uwidaczniania dynamicznie dokonujących się zmian w sferze życia rodzinnego w wysoko rozwiniętych społeczeństwach.

Prowadząc rozważania nad kondycją rodziny, należy podkreślić, iż taką dynamikę zmian w formach rodziny wyznaczającą obecnie naukowy dyskurs przewidywał Alwin Toffler⁴, amerykański socjolog i futurysta w latach 80. ubiegłego wieku, w pracy *Trzecia fala* (ukazała się w Polsce w 1986 r. z ingerencjami cenzury). Uznał, iż rodzina nuklearna będzie tylko jednym z wielu społecznie akceptowanych modeli rodziny, bowiem nastąpi rozwój mnogości form życia rodzinnego. Swoje przekonanie uzasadniał dokonującą się na masową skalę zmianą społeczną związaną z dynamicznym rozwojem nauki, nowych technologii, usług, wzrostem jakości życia, społecznego i jednostkowego dobrobytu oraz coraz większą wolnością wyboru idei i postępującą indywidualizacją jednostek. Twierdził, że rodzina nuklearna będzie tylko jedną z możliwych form rodziny, a w wysoko rozwiniętych społeczeństwach nastąpi popularyzacja „nie-nuklearnych stylów życia” „bezdzietnej kultury” i „gorących związków”. Polska znalazła się w kręgu oddziaływania owych zjawisk, co odzwierciedlają przemiany w rozumieniu pojęcia rodziny, w postawach wobec alternatywnych form życia rodzinnego oraz we wzorach dzietności.

Owe procesy społecznych zmian bardzo mocno przejawiają się w katastrofalnej sytuacji demograficznej regionu opolskiego warunkowanej, moim zdaniem, utrzymującymi się od lat nasilonymi zjawiskami migracyjnymi oraz „pułapką niskiej dzietności” towarzyszącą przejmowaniu wzorów życia z krajów wysoko rozwiniętych, od lat wyprzedzając procesy dokonujące na terenie kraju.

7.3. Unikatowość Opolszczyzny

Województwo opolskie należy do najmniejszych regionów w Polsce oraz Unii Europejskiej (9,5 tys. km²). Liczba mieszkańców województwa opolskiego nie przekracza 1 miliona. Region charakteryzuje się niekorzystnymi wskaźnikami demograficznymi (niski przyrost naturalny, niski wskaźnik dzietności), nasilonymi migracjami zewnętrznymi (największa liczba migrantów definitywnych i zarobkowych), ujemnym saldem migracji, co w konsekwencji decyduje o wyludnianiu regionu, powodując stan „klęski demograficznej”. Prognoza rozwoju demograficznego do 2035 r. przewiduje zmniejszenie ludności o 140 tys. osób, do 897,1, co oznacza spadek potencjału demograficznego o 13,5%. Struktura etniczna ludności (Polacy, Niemcy, Ślązacy) ze względu na nasilone migracje oraz silne związki rodzinne w Niemczech Zachodnich od lat umożliwiała przejmowanie wzorów i stylów życia tam panujących, a po otwar-

⁴ A. Toffler, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1986, s. 258–272.

ciu rynku pracy i masowych migracjach ludności napływowej ten wpływ zyskał na znaczeniu. Warto zaznaczyć, iż – w moim przekonaniu – Opolszczyznę należy traktować jako „laboratorium procesów społecznych w Polsce”, bowiem ze względu na uwarunkowania historyczne, pozostawanie regionem „świadomościowego pogranicza kulturowego i etnicznego polsko-niemieckiego” (mimo zmiany granicy państwa po II wojnie światowej), umożliwiające przenikanie wzorów życia z krajów wysokorozwiniętych oraz zróżnicowaną strukturę ludności, wiele procesów społecznych zachodzi tutaj wcześniej niż w innych regionach Polski. Mam na myśli przebieg i skutki zarówno procesów demograficznych, migracyjnych, jak i przekształceń w zakresie formowania się wzorów rodziny, co postaram się ukazać w dalszej części moich rozważań.

7.4. Podstawa metodologiczno-źródłowa rozważań

Podłoże teoretyczne, metodologiczne i źródłowe przedstawionych rozważań stanowią wyniki wieloletnich badań prowadzonych od 1995 r. oraz wyniki badań moich studentek realizowanych w ramach prowadzonego pod moimi auspicjami seminarium licencjackiego i magisterskiego dotyczącego młodzieży Opolszczyzny, ich systemu wartości, planów i dążeń życiowych. Metodologia tych badań empirycznych jest zróżnicowana, ale została wypracowana w toku wielu projektów badawczych prowadzonych w ramach socjologicznych prac Państwowego Instytutu Naukowego – Instytutu Śląskiego w Opolu oraz Uniwersytetu Opolskiego⁵. Wykorzystuję zarówno wyniki badań ilościowych (1995, 2005, 2007), prowadzone metodą sondażową, przy zastosowaniu techniki ankiety audytoryjnej wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych województwa opolskiego i miasta Opole, jak i wyniki badań jakościowych (2014, 2015) prowadzonych metodą wywiadu pogłębionego. Wyniki badań ilościowych opracowano z wykorzystaniem programu statystycznego *SPSS for Windows*, a wyniki badań jakościowych przy zastosowaniu metody analizy treści (semantycznej treści wypowiedzi). Zgodnie z zasadą triangulacji metod wykorzystałam również metodę Desk Research (*Analiza Danych Zastanych*) oraz metodę porównawczą, odnosząc wyniki sondażowych badań ogólnopolskich prowadzonych przez Centrum Badania Opinii Publicznej do wyników badań opolskich.

⁵ Por. A. Bereś, *Podstawy metodologiczno-źródłowe badań nad aspiracjami zawodowymi i edukacyjnymi młodzieży województwa opolskiego*, [w:] *Rynek pracy a aspiracje zawodowe i edukacyjne młodzieży województwa opolskiego. Stan i prognoza*, T. Sółdra-Gwiżdż, K. Szczygielski (red.), PIN-Instytut Śląski, Opole 2007, s. 113–160.

7.5. Rodzina w świecie wartości deklarowanych przez opolską młodzież

W 1995 r. przeprowadziłam pierwsze badania na reprezentatywnej próbie młodzieży szkół ponadpodstawowych (klasy trzecie LO i klasy IV technikum, czyli rok przed maturą, klasy II ZSZ) w województwie opolskim, badając plany młodzieży dotyczące dalszych zamiarów edukacyjnych oraz ich dążenia i zamierzenia życiowe. Oczekiwania uczniów związane z „dobrą przyszłością” były powiązane przede wszystkim z atrakcyjną pracą zawodową i życiem rodzinnym. Powszechnie występująca triada wartości przybrała odmienną hierarchię niż w kraju, bowiem na pierwszym miejscu sytuowała się praca, następnie z niższym wskazaniem o 5 pkt. proc. życie rodzinne i posiadanie dzieci, a na trzecim miejscu miłość i przyjaźń, co obrazuje tabela 7.1.

Tabela 7.1. Triada wartości wskazanych przez młodzież Opolszczyzny w 1997r.

L.p.	Wskazane wartości	%
1.	Ciekawa praca zgodna z Twoimi zainteresowaniami	87,31
2.	Udane życie rodzinne, dzieci	82,04
3.	Miłość i przyjaźń	81,09
4.	Życie zgodne z zasadami religijnymi	39,98
5.	Bycie użytecznym dla innych	37,13

Źródło: T. Słodra-Gwiżdż, *Młodzież w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, [w:] *Młodzież – wykształcenie – praca. Dylematy w zmieniającej się rzeczywistości społecznej*, T. Słodra-Gwiżdż (red.), PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole 1997, s. 14.

Młodzi ludzie pragnęli przede wszystkim posiadać dom lub mieszkanie oraz samochód, co właściwie nie należy do wysublimowanych form konsumpcjonizmu, niemniej jednak stwierdzili w wypowiedziach dotyczących swojego pokolenia, że generalnie młodych ludzi „cechuje kult pieniądza”, a „głównym źródłem inspiracji, z którego czerpie wzory życia, jest Zachód”. Model życia rozumiany jako służba dla innych nie zyskał dużej popularności (usytuował się na 11 pozycji w hierarchii wyborów) mimo że inne znaczenie w życiu młodzieży z regionu opolskiego niż w całej Polsce posiadały wartości religijne, bowiem grupa, która wskazała na ich znaczenie w życiu wyniosła 40,0% (usytuowały się na 12 miejscu w hierarchii wyborów), natomiast w badaniach ogólnopolskich tylko 10,0% respondentów podkreśliło ich ważność w życiu⁶.

Wyniki tych pierwszych badań potwierdziły kolejne eksploracje przeprowadzone w 2005 r., tym razem na reprezentatywnej próbie uczniów szkół ponad-

⁶ Ibidem.

gimnazjalnych miasta Opola oraz przeprowadzone 10 lat później w 2007 r. badania na reprezentatywnej próbie młodzieży szkół ponadgimnazjalnych całego województwa, co obrazują tabele 7.2. i 7.3.

Tabela 7.2. Triada wartości wskazanych przez młodzież w mieście Opole w 2005 r.

L.p.	Wskazane wartości	(w %)
1.	Ciekawa praca zgodna z Twoimi zainteresowaniami	93,4
2.	Miłość i przyjaźń	89,9
3.	Udane życie rodzinne, dzieci	82,4
4.	Bycie użytecznym dla innych	44,7
5.	Życie zgodne z zasadami religijnymi	30,9

Źródło: T. Słodra-Gwiżdż, O. Gwiżdż, *Aspiracje edukacyjne i zawodowe, plany i dążenia życiowe młodzieży szkół ponadgimnazjalnych miasta Opola, Raport z badań Rynek pracy a aspiracje zawodowe i edukacyjne młodzieży. Stan i prognoza Z/216/II/2 I 23/04*, PIN-Institut Śląski w Opolu. Opole 2005, s. 7.

Tabela 7.3. Triada wartości wskazanych przez młodzież Opolszczyzny w 2007 r.

L.p.	Wskazane wartości	(w %)
1.	Miłość i przyjaźń	89,2
2.	Ciekawa praca zgodna z Twoimi zainteresowaniami	88,4
3.	Udane życie rodzinne, dzieci	86,8
4.	Bycie użytecznym dla innych	39,6
5.	Życie zgodne z zasadami religijnymi	35,3

Źródło: T. Słodra-Gwiżdż, O. Gwiżdż, *Aspiracje zawodowe i edukacyjne, plany i dążenia życiowe młodzieży szkół ponadgimnazjalnych województwa opolskiego*, [w:] *Rynek pracy a aspiracje zawodowe i edukacyjne młodzieży województwa opolskiego. Stan i prognoza*, T. Słodra-Gwiżdż i K. Szczygielski (red.), Opole 2007, s. 127.

Ponownie uwidoczniła się zmiana w deklarowanych wartościach. Wybrane przez młodzież Opolszczyzny cele i dążenia życiowe odbiegały od pragnień młodych ludzi w kraju. Zrekonstruowany obraz świata wartości ukazał przemianę w powszechnie wskazywanym układzie wartości, chociaż naczelnie miejsce nadal zajmowały wartości afiliacyjne, czyli znana z poprzednich badań triada: praca, rodzina, miłość, z tym, że nastąpiły zmiany w jej hierarchii. Naczelnie miejsce zajęła miłość i przyjaźń, następnie atrakcyjna praca zawodowa zgodna z własnymi zainteresowaniami, a dopiero na trzecim miejscu rodzina. Badania CBOS (z 2003 r.) na pierwszym miejscu sytuowały udane życie rodzinne, następnie zaspokojenie potrzeb własnych potrzeb emocjonalnych (miłość, przyjaźń), a dopiero na trzecim miejscu ciekawą pracę. Postawiłam wówczas hipotezę, że owa zdecydowania przemiana w układzie wartości jest związana

z większym wpływem i popularnością wśród opolskiej młodzieży wzorów życia z krajów zachodnich. Uznałam także, że popularność w kręgach młodzieży form alternatywnych dla tradycyjnego życia rodzinnego, wciąż dominującego w społeczeństwie polskim, sprawiała, iż młode pokolenie nie uznawało za niezbędną konieczność zawieranie tradycyjnego związku małżeńskiego, lecz skłaniało się w kierunku innych form wspólnego życia. Usytuowanie pragnienia miłości i przyjaźni na pierwszym miejscu świadczyło, w moim przekonaniu, o ucieczce przed zobowiązaniami i ograniczeniami, jakie nakłada na małżonków życie rodzinne i skłonność do zaspokajania tych pragnień w sposób wolny od formalnych zobowiązań. Oznaczało to też tendencję do kształtowania się osobowości o orientacji egocentrycznej i hedonistycznej, skoncentrowanej na zaspokajaniu własnych potrzeb. Zmiana owego od lat istniejącego układu wartości wskazywała na procesy przenoszenia do kraju tendencji koncentrowania się młodych ludzi, przede wszystkim na wysiłku zmierzającym do uzyskania w pierwszej kolejności wysokiej pozycji zawodowej i materialnej, a dopiero po jej zdobyciu na podjęciu próby założenia rodzin⁷. Podobnie jak w 1996 r. sytuował się model życia dla innych oraz chęć uczestniczenia w życiu publicznym. Wyraźnie zaznaczyła się chęć ucieczki od pełnienia ról polityków czy decydentów w sferze gospodarczej. Jednym słowem dążenia mające znaczenie dla wspólnego dobra sytuowały się na ostatnich miejscach w hierarchii wyborów opolskiej młodzieży⁸. Zaznaczył się także spadek wyborów wartości religijnych o 5 pkt. proc., jakkolwiek znaczenie zasad religijnych dla przyszłego życia było i tak znacznie wyższe niż wśród młodzieży w kraju.

7.6. Wzory życia rodzinnego w świetle badań jakościowych

Powróciłam do przedstawionych kwestii w 2014 r., przeprowadzając pilotażowe badania jakościowe wśród opolskich uczniów (wyniki opublikowane w 2016 r.)⁹, które potwierdziły przemianę miejsca rodziny w systemie wartości młodzieży Opolszczyzny. Rodzina ponownie znalazła się na trzecim miejscu w hierarchii wyborów, podczas gdy na czele znanej triady usytuowała się praca, następnie drugie miejsce zajął dom (rozumiany w sensie materialnym

⁷ T. Sołdra-Gwiżdż, O. Gwiżdż, *Aspiracje zawodowe i edukacyjne, plany i dążenia życiowe młodzieży szkół ponadgimnazjalnych województwa opolskiego*, [w:] *Rynek pracy a aspiracje zawodowe i edukacyjne młodzieży województwa opolskiego. Stan i prognoza*, T. Sołdra-Gwiżdż i K. Szczygielski (red.), Opole 2007, s. 127.

⁸ Ibidem, s. 128.

⁹ T. Sołdra-Gwiżdż, *Aspiracje zawodowe i edukacyjne opolskiej młodzieży w świetle badań pilotażowych*, [w:] *Kształcenie i zatrudnienie kadr z wyższym wykształceniem na Śląsku do 2025 roku*, R. Rauziński, B. Solga (red.), PIN-Institut Śląski, Wojewódzki Urząd Pracy w Opolu, Sekcja Regionalnych Badań Społecznych Komitetu Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN, Opole 2016, s. 194–205.

jako budynek, dom z basenem). W planach dotyczących przyszłego życia rodzinnego rzadko ujawniała się chęć posiadania dzieci, a jeśli pragnienie to wystąpiło, to wyrażały je wyłącznie kobiety. Generalnie wartość rodziny w sensie formalno-prawnego związku spadła (o połowę mniej wyborów niż w przypadku pozostałych wartości) na rzecz związków nieformalnych, alternatywnych dla tradycyjnego życia rodzinnego. Potwierdzeniem owych tendencji wzrostu popularności alternatywnych form życia rodzinnego dla młodego pokolenia były wyniki badań przeprowadzonych w 2015 r. wśród studentów Uniwersytetu Opolskiego przez Michaelę Cich¹⁰, zamieszczone w niepublikowanej pracy licencjackiej przygotowanej w ramach prowadzonego przeze mnie w 2015 r. seminarium licencjackiego. Wśród badanej zbiorowości prawie połowa respondentów (47,5%) wyraziła przekonanie, że jakkolwiek małżeństwo jako formalno-prawny związek ciągle jeszcze ma znaczenie, to jednak jest ono coraz mniejsze. 32,2% osób stwierdziło, że małżeństwo jest instytucją przestarzałą, zatem zdecydowana większość respondentów wskazała na zmniejszającą się popularność małżeństwa. Najczęściej wymienianym powodem niezawierania związku małżeńskiego była „niechęć do małżeństwa”, w następnej kolejności „pragnienie kariery zawodowej i nauka”, zaś w dalszej kolejności „obawa przed rozwodem” i „chęć bycia niezależnym”. Z tymi poglądami korespondowały opinie dotyczące związków nieformalnych obrazujące zmieniające się rozumienie pojęcia „rodzina”. Zostały w nim uwzględnione zarówno małżeństwa z dziećmi, jak i rodzice samotnie wychowujący dzieci, małżeństwa bez dzieci, jak również związki kohabitacyjne oraz inne alternatywne formy życia rodzinnego, w tym również związki homoseksualne mimo że uzyskały niską liczbę wskazań (3,0%). Akceptacja nieformalnych związków małżeńskich w badanej zbiorowości była znacząca, ponieważ ponad połowa osób uznała je za „dobre rozwiązanie” dla przyszłego życia rodzinnego oraz atrakcyjną alternatywę dla tradycyjnego związku małżeńskiego, 46,0% optowało za związkiem „na próbę”, co oznaczało, że zamierzają myśleć o zawarciu formalnego związku małżeńskiego w przyszłości. 42,5% osób z badanej zbiorowości chciało założyć rodzinę i mieć dzieci, zaś pozostali wybierali inny styl życia rodzinnego: kohabitację, bycie singlem, małżeństwo bezdzietne z wyboru, bycie w związku albo mieszkanie osobno. Świadczy to o dokonujących się przemianach w stylu życia i skłania do podtrzymania przekonania o „pułapce niskiej dzietności”, z którą mamy już do czynienia na Opolszczyźnie. Nie będę szczegółowo podejmowała tego pro-

¹⁰ M. Cichoń, *Rodzina tradycyjna czy alternatywna? Opinie studentów Uniwersytetu Opolskiego o małżeństwie i rodzinie*, Uniwersytet Opolski, Opole 2015. Niepublikowana praca licencjacka wykonana w Zakładzie Teoretycznych Podstaw Socjologii pod kierunkiem Teresy Słodry-Gwiżdż. Opole. Egzemplarze w moim posiadaniu.

blemu, bowiem uczyniłam to w artykule złożonym do druku, który niebawem się ukaże¹¹. Pozostanę, zatem przy ogólnym stwierdzeniu, że mówimy o zjawisku pochodzącym ze sfery społecznej, polegającym na niechęci do posiadania więcej niż jednego dziecka bądź niechęci do posiadania potomstwa w ogóle, co jest uwarunkowane przemianami stylu życia. Na Opolszczyźnie to zjawisko odzwierciedla się, w moim przekonaniu, w sferze dominujących wartości i celów życiowych młodego pokolenia, które formułuje je inaczej niż ich rodzice i dziadkowie, co wyraźnie pokazują przytoczone wyniki badań.

Uwzględniając niemieckie wpływy kulturowe, które bez wątpienia mają znaczenie dla wyborów stylów życia na Opolszczyźnie, należy odnieść się do przemian w zakresie życia rodzinnego, które od lat 70. XX wieku dokonywały się w Niemczech Zachodnich. W latach 1996–2007 o 40,0% zwiększyła się liczba alternatywnych form życia rodzinnego, natomiast liczba małżeństw spadła o 10,0%. Wśród rodzin 74,0% stanowią małżeństwa z dziećmi, 18,0% samotni rodzice, a 8,0 pary z dziećmi niebędące małżeństwem. Samotni rodzice, to w 90,0% przypadków kobiety mieszkające w dużych miastach oraz na terenie Niemiec Wschodnich. Coraz popularniejszy staje się styl życia „living apart together” przybierający różne formy np. małżeństwa weekendowe, prowadzenie oddzielnych gospodarstw domowych lub związków na odległość. Wzrasta również liczba rozwodów, co powoduje, że coraz częściej powstają rodziny „patchworkowe”. Coraz częściej rodzice i dorośli w ciągu całego życia uczestniczą w zróżnicowanych formach życia rodzinnego, niejednokrotnie zmieniając społeczne środowisko życia. Zachodzą również inne przemiany demograficzne: spadający odsetek urodzeń oraz wzrastająca oczekiwana długość życia połączona z przesunięciem pierwszego wieku rodzicielstwa. Od lat 60. ubiegłego wieku wzrosła liczba kobiet bezdzietnych, a liczba dzieci zmniejszyła się o połowę. Wykształceni mężczyźni coraz częściej unikają założenia rodziny i posiadania dzieci lub odsuwają plany tego rodzaju w bliżej nieokreślonej przyszłości, podobnie jak wykształcone kobiety, które decydują się na posiadanie dzieci tylko wówczas, jeśli mają zapewniony system wsparcia umożliwiający godzenie pracy zawodowej z obowiązkami opieki nad dziećmi. To niewykształcone kobiety podejmują, przede wszystkim rolę matek i korzystają ze zróżnicowanych form wsparcia, rezygnują z dalszego kształcenia. Autorzy wskazują na paradoks związany z istnieniem, jak to określają „konserwatywnego państwa opiekuńczego”, które nie przynosi pozytywnych skutków demogra-

¹¹ T. Soldra-Gwiżdż, *Czy „pulapka niskiej dzietności” w województwie opolskim?*, Perspektywa socjologiczna, artykuł złożony do druku w „Studiach Ekonomicznych”, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice.

ficznych¹². Zarówno w społeczeństwie niemieckim, jak i w społeczeństwie polskim następują także przewidziane i opisane przez Alvina Tofflera, a potwierdzone we współczesnej literaturze przedmiotu zjawiska zanikania granic między prywatnością a życiem publicznym oraz między pracą a czasem wolnym, jakkolwiek w Polsce są one opóźnione w stosunku do wysoko rozwiniętych społeczeństw zachodnich. Niemniej jednak w obu krajach ujawniają się kierunki zmian, które oznaczają istnienie zróżnicowanych, niejednorodnych stylów życia rodzinnego i zawodowego, zmieniających się, dywersyfikujących i dynamizujących, mniej stabilnych, których doświadczają młodzi ludzie, związanych przede wszystkim z niestabilnymi drogami zawodowymi (zmiennie etapy zatrudnieniami, przerywane i zmieniające się role zawodowe¹³.

7.7. Podsumowanie

Współczesna literatura przedmiotu z zakresu nauk społecznych traktuje rodzinę jako „prywatną sieć szczególnego rodzaju, która dotyczy relacji osobistych oraz dożywotniej troski (*care*, por. Oster), między pokoleniami i płciami”¹⁴. Rodziny są nie tylko wykonawcami prywatnych usług opiekuńczych, ale koproducentami sfery publicznej, współpracując z instytucjami wychowawczymi i opiekuńczymi. Są także naturalnym zasobem dla jednostki, państwa i społeczeństwa. Z kolei problemy społeczne dotyczące rodziny są uwarunkowane społecznymi, ekonomicznymi i kulturowymi czynnikami oraz czasem społecznym, w którym rodzina funkcjonuje, szczególnie, iż pozostaje w ciągłej zależności od zróżnicowanych czynników strukturalnych, między innymi od dochodów z pracy i pomocy socjalnej¹⁵.

W związku z dynamicznymi przemianami w zakresie form i modeli życia rodzinnego, w tym wzrostu popularności alternatywnych form rodziny niebagatelnym staje się odpowiedź na pytanie: jakiego rodzaju form wsparcia, potrzebują lub będą potrzebowały rodziny zbudowane na podstawie pozaformalnych związków? Na Opolszczyźnie jest to szczególnie ważny problem, bowiem nie tylko wyraźnie rośnie akceptacja dla nieformalnych związków i samotnego stylu życia, ale jednocześnie postępują procesy starzenia się regionalnego społeczeństwa. Poważną liczbę stanowią starzy rodzice, których dzieci mieszkają i pracują w innym mieście lub za granicą. Wyniki badań Agaty Zagórowskiej

¹² K. Jurczyk, B. Thiessen, *Rodzina a usługi społeczne*, [w:] *Podręcznik usług społecznych – przykład Niemiec*, A. Evers, R. G. Heinze, T. Olk (red.) (2013). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka. Warszawa 2013, s. 381.

¹³ Ibidem, s. 377.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

i Rostropowicz-Miśko dowodzą nasilenia zdecydowanie niekorzystnych zjawisk w tym zakresie¹⁶.

W tej sytuacji ciągle wzrastającej popularności i atrakcyjności alternatywnych form życia rodzinnego należy ponownie podjąć rozważania, w jaki sposób zabezpieczyć zaspokojenie potrzeb społecznych w zakresie opieki nad osobami starszymi, jaki udział powinna w świadczeniu usług społecznych mieć rodzina nieformalna, a jaki podmioty ze sfery publicznej (organizacje pozarządowe i państwo)? Usługi społeczne są definiowane: „jako podstawowa forma świadczenia pomocy *od człowieka dla człowieka* odnosząca się do sytuacji trudnych i konfliktowych oraz do kryteriów i środków umożliwiających prowadzenie satysfakcjonującego życia¹⁷. Usługi społeczne w świetle Europejskiej Karty Praw Podstawowych (art. 33 i 34) oraz w Strategii Lizbońskiej w koncepcji spójności są ważnym elementem społecznego ładu. Ich organizacja opiera się na zasadzie subsydiarności, co oznacza zgodnie z jej zasadami, że rodziny są najpierw zobowiązane do wzajemnie pomocy, a dopiero w dalszej kolejności powinny być świadczone przez instytucje społeczne. Ten rodzaj usług wymaga ich świadczenia w szczególny sposób, adekwatnie do potrzeb rodzin, zorientowanych na osoby potrzebujące oraz o niskich barierach dostępności.

Na ile, zatem ta sytuacja ogranicza lub wzmacnia możliwości rozwojowe regionu opolskiego? Z jednej strony procesy zmniejszającej się dzietności, utrzymującej się migracji i malejącej liczby ludności zdecydowanie ograniczają możliwości rozwojowe regionu. Z drugiej strony, starzejące się społeczeństwo Opolszczyzny będzie wymagało wzrostu liczebności i intensyfikacji usług społecznych związanych z „silver ekonomy”, co powinno zaowocować wzrostem liczby nowych miejsc pracy. Jednocześnie wiadomo, iż jakkolwiek liczba uczących się w zawodach związanych ze zdrowiem i opieką nad ludźmi starszymi wzrasta, to jednocześnie większość z absolwentów wyjeżdża do innych państw Unii Europejskiej, które oferują lepszą płacę i być może lepsze warunki pracy, a zatem możliwości rozwojowe regionu ulegają osłabieniu. W związku z tym, w moim przekonaniu, należy systematycznie prowadzić badania empiryczne nad opisanymi zjawiskami, a w szczególności śledzić zamiary i plany życiowe młodego pokolenia, o czym wielokrotnie już mówiłam i pisałam, które powinny stać się podstawą debaty podjętej przez władze regionalne w celu podjęcia działań zaradczych osłabiających negatywne społeczne skutki wskazanych przemian.

¹⁶ Por. A. Zagórowka, M. Rostropowicz-Miśko, *Sytuacja życiowa osób starszych w województwie opolskim, których dzieci wyemigrowały za granicę – wybrane aspekty*, „Studia ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 290, s. 198–210.

¹⁷ D. Grunow, *Usługi społeczne jako dobro publiczne, Podręcznik usług społecznych – przykład Niemiec, ...*, op. cit., s. 257–275.

Bibliografia

- Jurczyk K., Thiessen B. (2013), *Rodzina a usługi społeczne*, [w:] *Podręcznik usług społecznych – przykład Niemiec*, A. Evers, R. G. Heinze, T. Olk (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. J. Korczaka. Warszawa.
- Młodzież – wykształcenie – praca. Dylematy w zmieniającej się rzeczywistości społecznej* (1997), T. Sółdra-Gwiżdż (red.), PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole.
- Rynek pracy a aspiracje zawodowe i edukacyjne młodzieży województwa opolskiego. Stan i prognoza* (2007), T. Sółdra-Gwiżdż i K. Szczygielski (red.), PIN – Instytut Śląski. Opole.
- Schmidt F. (2015), *Para, mieszkanie, małżeństwo. Dynamika związków intymnych na tle przemian historycznych i współczesnych dyskusji o procesach indywidualizacji*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń.
- Sółdra-Gwiżdż T. (2016), *Aspiracje zawodowe i edukacyjne opolskiej młodzieży w świetle badań pilotażowych*, [w:] *Kształcenie i zatrudnienie kadr z wyższym wykształceniem na Śląsku do 2025 roku*, R. Rauziński i B. Solga (red.), PIN – Instytut Śląski, Wojewódzki Urząd Pracy w Opolu, Sekcja Regionalnych Badań Społecznych Komitetu Nauk o Pracy i Polityce Społecznej PAN, Opole.
- Toffler A. (1986), *Trzecia fala*, PIW, Warszawa.
- Zagórowka A., Rostropowicz-Miśko M., *Sytuacja życiowa osób starszych w województwie opolskim, których dzieci wyemigrowały za granicę – wybrane aspekty*. „Studia ekonomiczne”, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 290.

8. Potencjał zdrowotny ludności w województwie opolskim jako wyzwanie dla polityki społecznej

Tematyka poruszanych zagadnień:

1. Zdrowie jako potencjał.

Zdrowie należy traktować jak inwestycję w kapitał ludzki, bo zdrowy obywatel to obywatel, który oferuje swoje umiejętności, wiedzę i talent.

2. Procentowy udział czynników kształtujących sytuację zdrowotną ludności.

Do czynników determinujących zdrowie zaliczamy:

- a) genetykę i biologię – 20%,
- b) obszar systemu zdrowia – 15%,
- c) czynniki środowiskowe – 15%,
- d) obszar zachowań i stylu życia – 50%.

3. Samoocena stanu zdrowia w województwie opolskim:

- **25% ludności województwa bardzo dobrze** ocenia swój stan zdrowia, co powoduje, że województwo opolskie znajduje się w połowie zestawienia w porównaniu do pozostałych województw,
- **42% ocenia jako dobre**, co wyróżnia województwo opolskie na tle całego kraju.

4. Główne problemy zdrowotne w województwie opolskim:

- a) choroby układu krążenia stanowią 48,6% wszystkich zgonów w województwie; jest to więcej niż średnia dla całego kraju,
- b) nowotwory – 24,3% wszystkich zgonów w województwie; mniej niż średnia dla całego kraju,
- c) choroby układu oddechowego – 7,5% wszystkich zgonów w województwie, więcej niż średnia dla całego kraju,
- d) cukrzyca – 5. najwyższy wynik w kraju,
- e) zaburzenia psychiczne, w tym choroby wieku senioralnego (90 tys. hospitalizacji na 100 tys. mieszkańców – 2. najwyższa wartość w Polsce).

5. Potencjał zdrowotny – omówiono 3 wskaźniki:

- **starzejące** się społeczeństwo województwa opolskiego, dłuższa niż w skali kraju, długość życia,
- **najniższa** płodność,
- **współczynnik** chorobowości szpitalnej – 12 tys. osób hospitalizowanych na 100 tys. mieszkańców – 13. wynik w kraju.

6. Problemy województwa w zakresie ochrony zdrowia:

- a) starzejąca się kadra medyczna – najstarsza w kraju,
- b) brak specjalistów we wszystkich dziedzinach medycyny,
- c) deficyty średniego personelu medycznego:
 - pielęgniarki – 8.miejsce w kraju na 100 tys. mieszkańców,
 - położne – 14. miejsce w kraju na 100 tys. mieszkańców,
 - mała ilość wykwalifikowanych pielęgniarek i położnych w poszczególnych dziedzinach medycyny – zaledwie 9% ogólnej liczby,
- d) migracje wśród studentów – 95% studentów kończących uczelnie medyczne na terenie województwa opolskiego wyjeżdża poza województwo lub za granicę.

7. Priorytety dla regionalnej polityki zdrowotnej województwa opolskiego.

Przy opracowywaniu priorytetów wzięto pod uwagę kwestie migracyjne, rynek pracy, ekonomię i gospodarkę województwa.

Głównie skupiono się na rozwoju bazy klinicznej w województwie, a przede wszystkim na tworzonemu Kierunku Lekarskim, na którym każdego roku będzie mogło kształcić się ok. 60 studentów. Wpłyne to na rozwój i intensyfikację działalności w obszarze zdrowia na terenie całego województwa, gdyż do tworzenia nowego kierunku zostały zaproszone większe miasta Opolszczyzny oraz szpitale w województwie, w których prowadzone będą zajęcia dydaktyczne. Zainteresowanie kierunkiem jest bardzo duże, o czym świadczyć może ilość wyświetleń strony poświęconej tworzonemu kierunkowi – 11 tys. w ciągu dwóch dni od uruchomienia portalu.

Kolejne priorytety skoncentrowały się na: modernizacji, tworzeniu oraz doposażaniu infrastruktury szpitalnej; wzmacnianiu opieki hospicyjnej, długoterminowej; chirurgii jednego dnia; opiece nad matką i dzieckiem, a także na dziennej opiece psychiatrycznej dzieci i młodzieży, co ma umożliwić, tym pacjentom, uczestnictwo w normalnym, codziennym życiu, z dala od zamkniętych zakładów.

8. Wydatki Narodowego Funduszu Zdrowia na świadczenia zdrowotne.

Województwo opolskie charakteryzuje się najniższymi wydatkami udzielnymi na leczenie jednej osoby w porównaniu do pozostałych województw. Środki te w przeważającej mierze zostały przeznaczone na leczenie mężczyzn. Przyczyn takiego stanu można doszukiwać się w częstszym zaniedbywaniu zdrowia przez mężczyzn, a także w niższym okresie trwania życia mężczyzn w porównaniu do kobiet.

9. Wyzwania dla polityki społecznej.

Polityka rodzinna i senioralna, zatrudnienie, polityka mieszkaniowa, polityka ochrony zdrowia i zabezpieczenie społeczne to główne czynniki, które determinują społeczność województwa do pozostania w regionie, zakładania rodziny i rodzenia dzieci.

10. Polityka rodzinna w województwie.

Na terenie województwa realizowane są takie działania jak: Program Rodzina 500+, Program „Za życiem”, zasiłki rodzinne i dodatki do zasiłku, świadczenia opiekuńcze, becikowe, ulgi podatkowe, Fundusz alimentacyjny, Program Maluch+, Karta Dużej Rodziny, urlopy dla rodziców. W 2016 r. środki przekazane na wsparcie rodzin wzrosły o 237% w porównaniu do 2015 r., co przynosi realne efekty, bowiem po raz pierwszy od 2008 r., w marcu 2017 r. odnotowano wzrost urodzeń o 9% w porównaniu do tożsameskiego okresu w 2016 r.

11. Polityka senioralna

W 2030 r. osoby w wieku senioralnym będą stanowiły 30% populacji województwa, dlatego należy dopełnić wszelkich starań, by seniorzy cieszyli się jak najdłużej pełnią zdrowia i sił.

Tezy końcowe dotyczące działań polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa opolskiego przedstawione przez Wicewojewodę Opolskiego.

1. Stworzenie realnej strefy demograficznej na kształt specjalnej strefy demograficznej.
2. Zwiększenie dzietności i populacji (obecnie ok. 840 tys. osób zamieszkuje teren województwa).
3. Ustalenie kierunków działania: pieniądze – praca – cudzoziemcy – dzietność.

Prof. zw. dr hab. Krystian HEFFNER
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Prof. dr hab. Brygida SOLGA
Politechnika Opolska

9. Perspektywy rozwoju demograficznego województwa opolskiego. Wybrane konsekwencje ekonomiczne i społeczne

9.1. Wstęp

Od dłuższego czasu demograficzne uwarunkowania rozwoju województwa opolskiego są niekorzystne, co więcej w niektórych sferach zmiany ludnościowe mają bardziej negatywny wymiar aniżeli średnio w Polsce. Taki przebieg procesów demograficznych staje się dużym wyzwaniem dla polityki regionalnej oraz dla tworzenia rozwoju społeczno-gospodarczego w poszczególnych jednostkach osadniczych. Procesy demograficzne w skali regionu są warunkowane długookresowo i niezwykle trudno na nie oddziaływać w krótkim okresie, zatem użyteczną strategią jest przystosowanie sfery społecznej oraz gospodarczej oraz wykorzystanie określonych możliwości wynikających z tych zmian. Z jednej strony, dotyczy to podejmowania działań dostosowujących obszar gospodarczy i społeczny do mniejszej populacji regionalnej ze znacznym udziałem osób starszych, z drugiej, działań znacząco zmieniających sytuację w sferze bilansu ludnościowego (m. in. wzrost atrakcyjności miejsca zamieszkania, przyciąganie nowych mieszkańców regionu, zmniejszenie „wykruszania się” migrantów wahadłowych i krótkoterminowych, stabilizacja przyjeżdżających do regionu)¹. Bez inicjatyw oddziałujących na obie te sfery przystosowanie się do negatywnych trendów demograficznych w województwie opolskim będzie bardzo trudne. W ramach polityk publicznych jest zatem niezbędne prowadzenie kompleksowych i wielosektorowych działań w obszarze polityki rynku pracy, edukacyjnej, rodzinnej oraz migracyjnej.

¹ Por. K. Heffner, B. Solga, *Zmieniająca się rola migracji zagranicznych w rozwoju regionów w Polsce*, [w:] *Dekada członkostwa Polski w UE. Społeczne skutki emigracji Polaków po 2004 roku*, M. Lesińska, M. Okólski, K. Slany, B. Solga (red.), Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Warszawa 2014, s. 213–232; K. Heffner, B. Solga, *Migracje zagraniczne jako czynnik sprawczy rozwoju regionów w Polsce*, [w:] *Migracje w XXI wieku wybór, konieczność czy przymus?*, M. Zielińska (red.), Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny, z. 3/2016, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Warszawa 2016, s. 149–164.

9.2. Uwagi metodologiczne

Prognoza ludności na lata 2014–2050 opracowana przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) w 2014 r. wskazuje na możliwy w regionie opolskim spadek liczby ludności rzędu ok. 25% w 2050 r., co czyni go najwyższym w skali kraju. Gdyby oprzeć prognozę na wariancie niskim, sytuacja demograficzna Opolszczyzny staje się jeszcze bardziej pesymistyczna. Ważniejsze jednak, że dane zawarte w prognozie dotyczą kategorii ludności faktycznej, a nie ludności rezydującej². Rozróżnienie powyższe ma kluczowe znaczenie dla oceny sytuacji demograficznej w województwie opolskim, w praktyce oznacza bowiem, że stan ludności faktycznej, przyjęty jako podstawa do prognozy zmian zaludnienia w latach 2014–2050 jest zawyżony w stosunku do liczby ludności rzeczywiście przebywającej na terenie tego regionu. Gdyby więc prognozowaną w perspektywie do 2050 r. skalę ubytku odnieść do aktualnej liczby ludności rezydującej, to perspektywy demograficzne dla województwa opolskiego stają się jeszcze bardziej pesymistyczne. Z dotychczasowych analiz wynika, że różnica pomiędzy obiema kategoriami ludności (faktyczną i rezydującą) stanowi ok. 10%³. Jest to zatem różnica znacząca i musi być wzięta pod uwagę przy ocenie uwarunkowań demograficznych rozwoju tego regionu jako całości oraz w układach przestrzennych.

Znaczące rozbieżności pomiędzy stanem ludności faktycznej i rezydującej w województwie opolskim wynikają przede wszystkim z dużej skali emigracji zagranicznej. Rozbieżności te są tym większe, im większy jest udział ruchów migracyjnych w ruchu ludności, i im większy jest udział migracji czasowych

² Ludność faktycznie zamieszkała (ludność faktyczna) obejmuje: 1) osoby mieszkające stale – obejmuje osoby, które zadeklarowały w czasie spisu, że dana gmina jest ich stałym miejscem zamieszkania (bez względu na to, czy są tam zameldowane na pobyt stały czy nie) oraz w momencie spisu: były obecne, były nieobecne, ale ich nieobecność trwała krócej niż 3 miesiące oraz były nieobecne w momencie spisu przez okres dłuższy niż 3 miesiące, ale ich nieobecność wynikała z powodu: przebywania w zakładzie karnym lub śledczym oraz pobytu za granicą; 2) przebywające czasowo przez okres powyżej 3 miesięcy – obejmuje osoby, które mieszkają na stałe w innej gminie, natomiast w miejscu spisania przebywają czasowo z następujących powodów: nauka, praca, warunki rodzinne lub mieszkaniowe, leczenie lub rehabilitacja, przebywanie w domu opieki. Do kategorii ludności faktycznej nie są zaliczane osoby przybyłe z zagranicy na pobyt czasowy, tj. te, które nie posiadają stałego pobytu w Polsce (pozwolenia na osiedlenie się). Ludność rezydująca (rezydenci) obejmuje: 1) stałych mieszkańców, z wyjątkiem osób przebywających poza miejscem zamieszkania przez okres co najmniej 12 miesięcy bez względu na ich miejsce przebywania (w kraju czy za granicą – wyjątek stanowią polscy dyplomaci na placówkach oraz żołnierze stacjonujący na zagranicznych misjach wojskowych); 2) osoby mieszkające czasowo przez okres co najmniej 12 miesięcy, przybyłe z innego miejsca w kraju lub z zagranicy (cudzoziemcy bez stałego pobytu w Polsce). Jako kryterium przemieszczania się ludności przy wyodrębnianiu kategorii rezydentów przyjmuje się: naukę, pracę, warunki rodzinne i mieszkaniowe, leczenie i rehabilitację, pobyt w domu opieki.

³ D. Berlińska, J. Dybowska, R. Rauziński, B. Solga, K. Szczygielski, *Prognoza ludności dla województwa opolskiego do 2050 r. Wnioski w kontekście prowadzenia polityki regionalnej oraz wsparcia odnowy demograficznej województwa opolskiego. Ekspertyza*. Opole 2015, s. 8 i 29.

w migracjach zagranicznych. Taka właśnie sytuacja ma miejsce w województwie opolskim. W regionie tym mamy do czynienia z największą w skali kraju intensywnością wyjazdów za granicę, i co za tym idzie, znaczącą rolą salda migracji w bilansie zmian liczby ludności. W latach 70. i 80. XX wieku rozwijała się tutaj emigracja osiedleńcza odbywająca się pod pozorami czasowych wyjazdów turystycznych, a od początku lat 90. długotrwałe wyjazdy zarobkowe o charakterze czasowym. Jedne i drugie nie były zarejestrowane w ewidencji bieżącej, bowiem rejestruje się jedynie fakt wymeldowania z miejsca stałego pobytu (też zameldowania). Sytuacja ta powoduje, że problemy z prawidłową rejestracją migracji nabierają w regionie opolskim szczególnego znaczenia. Niekompletność informacji na temat rzeczywistej wielkości odpływu migracyjnego skutkuje zawyżaniem liczby mieszkańców województwa opolskiego. Autorzy *Ekspertyzy...* szacują, że w dniu 31 XII 2013 r. liczba ludności rezydującej wynosiła ok. 897 tys. osób, natomiast GUS jako podstawę do prognozy przyjął liczbę ludności faktycznej przekraczającą 1 milion mieszkańców (1004,4 tys. czyli ponad 107,4 tys. więcej)⁴. Oznacza to, że prognozowany na 2030 r. stan ludności na poziomie 902 tys. mieszkańców został już osiągnięty ok. 2012 r.

Oceniając uwarunkowania demograficzne rozwoju, warto jednak zwrócić uwagę na nową prognozę ludności rezydującej, z której wynika, że większość dotychczas sformułowanych wyzwań nadal będzie aktualna, choć niektóre zmiany będą zachodziły wolniej⁵. Uwzględnienie powyższych różnic metodologicznych nie zmienia zatem w sposób zasadniczy przebiegu przyszłych procesów demograficznych. Oznacza to, że w perspektywie kilku kolejnych dekad w Polsce będziemy mieli do czynienia ze znacznym spadkiem liczby urodzeń (do ok. 255 tys. w prognozie ludności faktycznej i 278 tys. w prognozie rezydentów w 2050 r.), wzrostem liczby zgonów (kolejno do ok. 428 tys. i 432 tys.) oraz systematycznym ubytkiem liczby ludności (kolejno do ok. 34 mln i 34,9 mln)⁶.

9.3. Prognozowane zmiany ludnościowe w województwie opolskim

Spadek liczby ludności województwa opolskiego będzie szybszy niż średnio w kraju. W 2050 r. liczba ludności Polski stanowić ma 88,4% ludności z 2015 r.

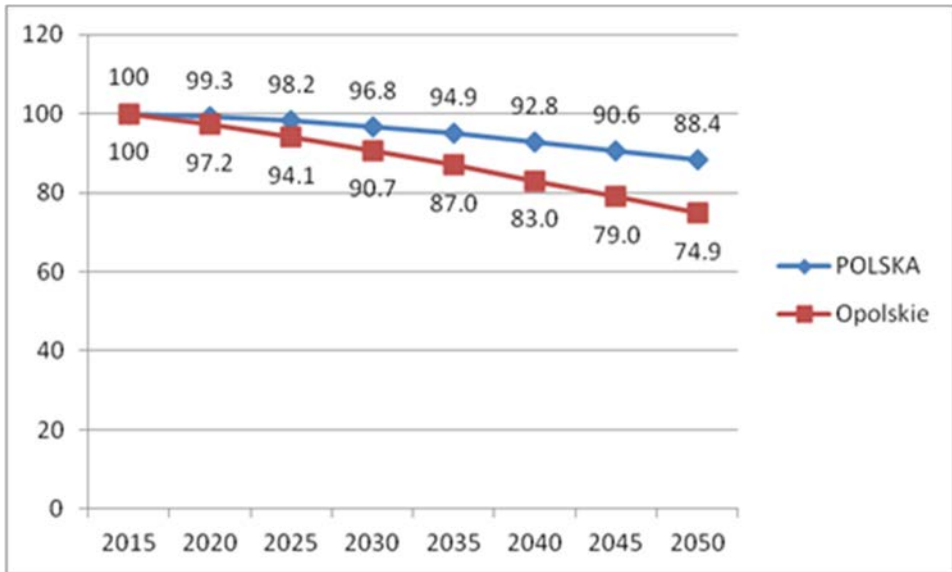
⁴ Ibidem, s. 29.

⁵Za: M. Waligórska, J. Witkowski, *Prognoza demograficzna Polski do roku 2050 – nowe ujęcie*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hrynkiwicz, A. Potrykowska (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2016, s. 50–67.

⁶*Prognoza ludności rezydującej dla Polski na lata 2015–2050* GUS, Warszawa 2016, s. 4–5; Szerzej zob.: P. Rees, N. van der Gaag, J. de Beer, F. Heins (2012), *European Regional Populations: Current Trends, Future Pathways, and Policy Options*, *European Journal of Population*, vol. 28, Iss. 4, s. 385–416.

(spadek o 11,6%), natomiast w województwie opolskim – 74,9% (ubytek o 25,1%) (wyk. 9.1.).

Wykres 9.1. Prognozowane stany liczby ludności w poszczególnych latach w Polsce i w województwie opolskim (2015=100)

Źródło: D. Berlińska, J. Dybowska, R. Rauziński, B. Solga, K. Szczygielski, *Prognoza ludności dla województwa opolskiego do 2050 r. Wnioski w kontekście prowadzenia polityki regionalnej oraz wsparcia odnowy demograficznej województwa opolskiego*, Ekspertyza. Opole 2015, s. 33.

Prognozowany spadek liczby ludności w Polsce występuje zarówno w odniesieniu do miast, jak i obszarów wiejskich. Dynamika spadku ludności różnicuje się jednak przestrzennie, co oznacza, że miasta wyludnią się szybciej niż wsie. Na obszarze miast w 2050 r. ludność będzie stanowić 81,4% populacji z 2015 r., natomiast na wsi – 98,9% (tab. 9.1.). Ubytki ludnościowe rozłożą się też nierównomiernie w czasie. Ludność miast większe tempo spadku liczby ludności osiągnie po 2025 r., z kolei na wsi w najbliższych latach ustabilizuje się liczba ludności, a w kolejnych latach pojawi się niewielki wzrost, natomiast spadek nastąpi dopiero ok. 2050 r.

W województwie opolskim tendencja zmian zaludnienia w układzie przestrzennym zbliży się do tendencji krajowych (tzn. miasta wyludnią się szybciej, a wieś – wolniej), ale skala tego procesu okaże się bardziej znacząca. Oznacza

to, że w perspektywie 2050 r., możemy mieć do czynienia ze spadkiem liczby ludności miast rzędu 30% i wsi o prawie 20% (tab. 9.1.), w obu przypadkach ubytki dokonają się już od najbliższej dekady.

Niekorzystne procesy demograficzne przebiegają we wszystkich powiatach, lecz w układzie terytorialnym będą one miały zróżnicowany charakter. Powiatami o najwyższym ubytku rzeczywistym ludności, tj. przekraczającym 30%, będą powiaty głubczycki (32,4%), kędzierzyńsko-kozielski (31,2%), nyski (31,1%) oraz prudnicki (30,5%). Do powiatów o wysokim ubytku ludności (powyżej 20%) należy zaliczyć powiaty: krapkowicki (28,7%), kluczborski (28,4%), oleski (27,0%), strzelecki (26,7%), miasto Opole (24,6%), brzeski (21,5%). Najniższy spadek ludności obejmie natomiast powiaty namysłowski (19,9%) i opolski (14,5%).

Tabela 9.1. Zmiany liczby ludności w miastach i na obszarach wiejskich w Polsce i w województwie opolskim (2015 = 100)

Obszar	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Polska							
ogółem	99,3	98,2	96,8	94,9	92,8	90,6	88,4
miasta	98,2	96,1	93,5	90,6	87,5	84,4	81,4
wieś	100,9	101,5	101,8	101,6	100,9	100,0	98,9
województwo opolskie							
ogółem	97,2	94,1	90,7	87,0	83,0	79,0	74,9
miasta	96,4	92,5	88,3	83,8	79,1	74,3	69,7
wieś	98,0	95,8	93,3	90,5	87,3	84,0	80,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: D. Berlińska, J. Dybowska, R. Rauziński, B. Solga, K. Szczygielski, *Prognoza ludności dla województwa opolskiego do 2050 r. Wnioski w kontekście prowadzenia polityki regionalnej oraz wsparcia odnowy demograficznej województwa opolskiego*, Ekspertyza, PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole 2015, s. 36–37.

Zaznaczą się bardzo wyraźne zmiany struktury ludności według biologicznych, ekonomicznych i edukacyjnych grup wieku. W przypadku województwa opolskiego w grupach wieku 0–14 lat oraz 15–64 lata już w ciągu najbliższej dekady nastąpią głębokie ubytki sięgające 15% (w stosunku do 2015 r.), podczas gdy w Polsce osiągnie to ubytek rzędu 10%. Jednocześnie liczba ludności powyżej 65 roku życia w 2050 r. będzie stanowiła 165% stanu z 2015 r., a liczba osób w wieku 80 lat i więcej – 222%. Udział osób starszych w strukturze wieku ludności ogółem w 2050 r. wzrośnie do 32,5%, w tym osób zaawansowanych wiekiem przekroczy 12%.

Tabela 9.2. Dynamika zmian liczby ludności w edukacyjnych grupach wieku w Polsce i w województwie opolskim w latach 2015–050 (2015 = 100)

Edukacyjne grupy wieku	2015–2020	2015–2025	2015–2030	2015–2050
Polska				
ogółem	99,3	98,2	96,8	88,4
0–2	95,7	88,9	81,3	72,9
3–6	86,7	83,1	76,4	67,1
7–12	105,7	92,6	88,6	73,2
13–15	104,9	109	95,8	76,4
16–18	89,9	107,1	94,1	71,9
19–24	82,4	76,5	86,2	62,7
województwo opolskie				
ogółem	97,2	94,1	90,7	74,9
0–2	91,5	83,0	74,0	59,1
3–6	82,7	76,4	68,8	53,7
7–12	103,1	86,6	79,7	58,9
13–15	98,5	100	83,8	59,2
16–18	83,1	93,9	81,8	54,4
19–24	79,9	69,4	74,5	47,9

Źródło: D. Berlińska, J. Dybowska, R. Rauziński, B. Solga, K. Szczygielski, *Prognoza ludności dla województwa opolskiego do 2050 r. Wnioski w kontekście prowadzenia polityki regionalnej oraz wsparcia odnowy demograficznej województwa opolskiego*, Ekspertyza, PIN-Institut Śląski w Opolu, Opole 2015, s. 39.

W przypadku edukacyjnych grup wieku trzeba zauważyć, że skala strat w województwie opolskim również zwiększy się aniżeli średnio w kraju (tab. 9.2.). W perspektywie 2050 r. w żadnej w tych grup ubytek w Polsce nie będzie większy aniżeli 40% wielkości z 2015 r., natomiast w przypadku województwa opolskiego w każdej z tych grup tę wielkość przekroczy. Zjawisko ubytku można zauważyć już w obecnym okresie (tj. do 2020 r.), ponieważ w województwie opolskim ubędzie prawie 18% dzieci w wieku 3–6 lat i ponad 20% młodzieży w wieku 19–24 lata. W tym ostatnim przypadku, tj. w przypadku grupy wieku 19–24 lata perspektywy demograficzne są szczególnie niekorzystne. Projekcja zakłada bowiem, że do 2050 r. w województwie opolskim ubytki ludności w tej grupie mogą sięgać 50% stanu obecnego, podczas gdy średnio w Polsce wyniosą niecałe 40%.

Tabela 9.3. Dynamika zmian liczby ludności w ekonomicznych grupach wieku w Polsce i w województwie opolskim do 2050 r. (2015=100)

Grupy wieku	2015–2020	2015–2025	2015–2030	2015–2050
Polska				
ogółem	99,3	98,2	96,8	88,4
0–17	97,9	94,5	86,3	72,2
18–59/64	94,9	91,2	89,5	69,1
18–44	93,8	85,3	77,6	61,5
45–59/64	96,8	101,1	110,1	81,9
60+/65+	114,5	124,2	129,5	164,8
województwo opolskie				
ogółem	97,2	94,1	90,7	74,9
0–17	93,7	87,3	77,2	57,6
18–59/64	93,1	86,8	82,1	55,7
18–44	91,8	81,4	71,6	49,0
45–59/64	95,2	94,8	98,0	66,5
60+/65+	112,4	122,4	128,9	149,3

Źródło: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014.

Bardzo istotne z punktu widzenia możliwości rozwojowych regionalnej gospodarki są zmiany w ekonomicznych grupach wieku, a zwłaszcza w mobilnej grupie produkcyjnej. Z prognozy wynika, że w ciągu 35 lat zasób pracy w tej grupie aktywności zawodowej zmaleje w województwie opolskim do ponad 50% stanu wyjściowego. W Polsce będzie to ubytek rzędu 40%. W układzie przestrzennym województwa opolskiego największe straty zasobów pracy dotyczą powiatów nyskiego, prudnickiego, kędzierzyńsko-kozielskiego i głubczyckiego, w których nastąpi ponad 40% spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym. Jest to spadek, który w istotny sposób zmieni sytuację na lokalnych rynkach pracy województwa opolskiego.

9.4. Wybrane konsekwencje zmian demograficznych dla polityki rozwoju w województwie opolskim

Fakt, że istotnymi czynnikami wzrostu gospodarczego w regionach są zasoby pracy, wydajność, poziom konsumpcji i oszczędności, powoduje, że starzejące się społeczeństwo cechuje się obniżającym poziomem konsumpcji, malejącymi

zasobami pieniężnymi, a także mniejszą produktywnością. Najważniejszą konsekwencją procesu starzenia się i depopulacji może być relatywnie wolniejsze tempo wzrostu gospodarczego w regionie. Ze względu na to, że prognozowane, negatywne trendy demograficzne w województwie opolskim będą miały większe natężenie niż w innych regionach kraju, można oczekiwać, że w konsekwencji nastąpi analogiczne zmniejszenie PKB *per capita* oraz produktywności, co utrwal pozycję województwa opolskiego w grupie regionów słabszych, wymagających wsparcia lub specjalnej polityki regionalnej.

Konsekwencją spadku liczby ludności i starzenia się społeczeństwa będzie spadek oraz starzenie się zasobów pracy. Równocześnie zwiększy się obciążenie demograficzne, szczególnie ludnością w wieku poprodukcyjnym. Istotny jest przy tym fakt, że tempo spadku liczby osób w wieku produkcyjnym będzie znacznie szybsze niż tempo spadku ogólnej liczby ludności. Sytuacja ta stworzy istotne wyzwanie dla polityki rynku pracy. Znaczne ubytki zasobów pracy mogą zostać zrekompensowane wzrostem aktywności zawodowej i jednoczesnym usprawnieniem funkcjonowania rynku pracy⁷. Ograniczona dostępność wolnych zasobów pracy spowoduje konieczność większej aktywizacji zawodowej różnych grup: osób długotrwale bezrobotnych, osób starszych, kobiet i innych. Ważnym zagadnieniem staje się wzrost aktywności zawodowej kobiet, istotnym nie tylko z perspektywy rynku pracy, ale także wzrostu dzietności. Dane Eurostatu wskazują bowiem, że w Polsce więcej dzieci posiadają kobiety pracujące. Wśród kobiet, które pracują, wskaźnik dzietności wynosi 1,78, wśród niepracujących – 0,92⁸. Podobnie jak w wielu krajach, w których jest większa aktywność zawodowa kobiet, jest też wyższy współczynnik dzietności⁹. Można więc założyć, że konsekwencją utrzymującej się niskiej aktywności zawodowej kobiet oraz zatrudnienia na umowach alternatywnych będzie utrzymująca się niska dzietność, co pogłębi procesy depopulacyjne.

Osoby starsze także stanowią możliwy do szerszego wykorzystania zasób pracy. Nie zawsze jednak udaje się aktywizować osoby starsze ze względu na ich osobistą sytuację, spoczywające na nich obowiązki opieki rodzinnej czy ze

⁷Rynek pracy wobec zmian demograficznych, M. Kielkowska (red.), Zeszyty Demograficzne, nr 1, Instytut Obywatelski, Warszawa 2013.

⁸Matka Polka pracująca – czyli jak zwiększyć aktywność zawodową Polek, Raport, FOR, Warszawa 2010, s. 7.

⁹G. Lanzieri, *Towards a 'baby recession' in Europe? Differential fertility trends during the economic crisis*, Eurostat, Statistics in focus, 13/2013, s.10; G. Lanzieri, *The greying of the baby boomers, a century-long view of ageing in European populations*. Statistics in Focus, 23/2011. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

względu na stawiane przez pracodawców wymagania zdrowotne oraz konieczność przemieszczania się lub też brak koniecznych kwalifikacji.

Dla przedsiębiorstw funkcjonowanie w warunkach zmian demograficznych będzie oznaczać korzystanie z pracy osób coraz starszych i tym samym konieczność zwiększenia poziomu wydajności tych osób, wdrożenie odpowiedniego systemu zarządzania wiekiem w firmie czy też zwiększenie skłonności do kształcenia osób starszych charakteryzujących się na ogół niską mobilnością edukacyjną¹⁰. Konieczne stanie się zwiększenie aktywności zawodowej starszych pracowników i budowanie właściwych stosunków pracy pomiędzy pracownikami z różnych grup wieku. Realnym problemem może okazać się optymalne w stosunku do potrzeb przedsiębiorstwa dostosowanie liczby pracowników o określonych kwalifikacjach. Dla przedsiębiorców prognozowane niedobory siły roboczej oznaczają także możliwość, a w niektórych przypadkach nawet konieczność otwarcia się na cudzoziemską siłę roboczą. Pracodawcy w większym stopniu staną się też partnerami działań, które przyczynią się do zwiększenia atrakcyjności osób starszych na rynku pracy oraz zachęcania ich do podnoszenia kwalifikacji i doświadczenia zawodowego. Jednym z takich obszarów, w którym można oczekiwać większego zaangażowania przedsiębiorców w rozwiązywanie szeregu problemów związanych ze starzejącym się społeczeństwem jest ekonomia społeczna. Działania ekonomiczne i działalność pożytku publicznego podejmowane w tym obszarze służą integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy oraz rozwojowi lokalnemu.

W kontekście zmian demograficznych należy liczyć się także z koniecznością prowadzenia aktywnej polityki imigracyjnej, której konsekwencją może być zwiększająca się imigracja ekonomiczna (np. z Ukrainy), ale również powroty z emigracji¹¹. W obszarze polityki migracyjnej ważnym aspektem, który należy uwzględnić w kształceniu, jest wspieranie dzieci imigrantów, a także osób, które przebywały na emigracji, aby ułatwić im integrację z nowym środowiskiem. W programach nauczania należałoby uwzględnić kwestię różnicowania kulturowego i funkcjonujących stereotypów etnicznych. Przy uwzględnieniu zmian demograficznych trzeba jednak zdawać sobie sprawę, że

¹⁰ B. Solga, *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach przemian demograficznych. Wybrane aspekty*, [w:] *Dostosowanie przedsiębiorstw do zmian otoczenia zewnętrznego*, A. Zygmunt, J. Zygmunt (red.), Studia i Monografie, z. 451, Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole 2016, s. 31–46.

¹¹ K. Heffner, T. Słodra-Gwiżdż, *Migracje powrotne na Góry Śląsk z socjologicznej perspektywy*, Instytut Studiów Społecznych UW, Warszawa 1997, seria: *Prace Migracyjne*, nr 9; K. Heffner, R. Rauziński, *Ewolucja regionu migracyjnego w Polsce (na przykładzie Śląska Opolskiego)*, [w:] *Problemy współczesnej ekonomii. Księga Jubileuszowa poświęcona prof. zw. dr hab. Dorocie Kotlorz*, U. Zagóra-Jonszta, A. Skórska (red.), Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012, s. 43–62.

polityka migracyjna może stanowić co najwyżej komplementarne w stosunku do pozostałych polityk publicznych, zwłaszcza polityki prorodzinnej i rynku pracy, narzędzie rozwiązywania problemów wynikających z tych zmian¹².

W obszarze polityki edukacyjnej pojawią się istotne spadki liczebności poszczególnych roczników edukacyjnych. Dotyczą one zwłaszcza liczebności młodzieży w wieku 19–24 lata. Zmniejszy się zatem liczba studentów, która częściowo może być rekompensowana przez imigrację studentów z zagranicy¹³. Z punktu widzenia jakości kształcenia mniejsza liczba roczników w szkołach może stworzyć szansę na podniesienie jakości edukacji. Przyjmując założenie, że gospodarka regionalna będzie podlegać modernizacji i procesom innowacyjnym, należałoby nie tylko wprowadzać kształcenie praktyczne, ale wspierać uczelnie wyższe, aby stały się ważnymi ośrodkami badawczymi powiązаныmi z regionalnymi przedsiębiorstwami. Regionalne szkolnictwo wyższe stoi przed systemowymi zmianami strukturalnymi polegającymi na rozwoju ilościowym i jakościowym kadry naukowej, wzmacnianiu i specjalizacji sektora badań i rozwoju, intensyfikacji trwałych powiązań naukowo-badawczych, tworzeniu nowatorskich i pożądaných na rynku pracy kierunków kształcenia, szerszym powiązaniu kształcenia z praktyką (dualne szkolnictwo), podnoszeniu jakości kształcenia oraz wzroście konkurencyjności krajowej i międzynarodowej regionalnego sektora nauki i szkolnictwa wyższego.

Wzrost udziału osób starszych w społeczeństwie jest zagadnieniem wielowątkowym. Zjawisko starzenia się społeczeństwa powinno zakładać dużą różnorodność w grupie osób starszych pod względem zamożności i integracji społecznej¹⁴. Z jednej strony, należy uwzględnić problemy pracowników w starszym wieku, zatrudnionych na nisko płatnych stanowiskach, emerytów otrzymujących niskie emerytury i świadczenia socjalne oraz osób starszych w trudnych warunkach mieszkaniowych. Z drugiej strony, wzrost dochodów, poprawa opieki zdrowotnej oraz zdrowszy styl życia przyczynią się do wydłużenia życia. Oznacza to, że wzrasta liczba starszych osób względnie sprawnych i aktywnych, z których wielu będzie aktywnymi uczestnikami rynku pracy i życia lokalnych wspólnot. Osoby starsze dysponują rosnącą siłą nabywczą i stanowić będą liczną grupę konsumencką na rynku mieszkaniowym, rynku usług kulturalnych, rozrywkowych, farmakologicznych, turystycznych informatycznych, a zatem stworzą nowe możliwości dla rozwoju regionalnych gospodarek¹⁵.

¹² B. Solga, *Polityka migracyjna jako element polskiej polityki społecznej*, „Wieś i Rolnictwo” 3 (168)/2015, s. 133–147.

¹³ Por. np. S. Kubiciel-Lodzińska, B. Ruszczak, *The Determinants of Student Migration to Poland Based on the Opolskie Voivodeship Study*, *International Migration* 2016, vol. 54, Iss. 5.

¹⁴ M. Ferry, R. Baker, *Strategie regionalne a starzenie się społeczeństwa*, „Age Proofing Toolkit” – zestaw narzędzi służących uwzględnianiu zagadnień związanych z wiekiem społeczeństwa, Komitet Regionów, Bruksela 2006, s. 1–22.

¹⁵ *Ibidem*, s. 17.

Wzrost udziału osób starszych w społeczeństwie oraz wydłużenie się życia oznacza wzrost kosztów opieki zdrowotnej i społecznej oraz większe wydatki publiczne na długoterminową opiekę nad osobami starszymi. Szczególnie dotyczy to osób po 80 roku życia, korzystających z opieki instytucjonalnej. Opieka nad osobami starszymi wymaga większego wsparcia w postaci opłacanych ze środków publicznych opiekunów lub dofinansowania rodzin opiekujących się starszymi niesamodzielnymi osobami. Wraz z procesem starzenia będą dotkliwie odczuwalne pogłębiające się niedobory kadr medycznych i opiekuńczych.

Osoby w zaawansowanym wieku, o ograniczonej sprawności często doświadczają wykluczenia społecznego. Izolację społeczną można przezwyciężyć poprzez stworzenie warunków dla aktywnego życia seniorów dzięki sieciom społecznym i dostępowi do publicznych i komercyjnych usług opiekuńczych. W województwie opolskim jest to szczególnie ważne na obszarach wiejskich zamieszkałych przez mniejszość niemiecką, ponieważ konsekwencją intensywnych procesów migracyjnych jest większy odsetek osób starszych samotnych, które nie mogą liczyć na opiekę ze strony rodziny.

Prognozowany spadek liczby ludności w województwie opolskim znacznie większy aniżeli średnio w kraju rodzi wreszcie pytania o zachowanie potencjału rozwojowego szeregu jednostek osadniczych. Fundamentalne znaczenie mają działania, które skutkują zachowaniem tych walorów poszczególnych miast i wsi, które pozwolą na podtrzymanie ich funkcji ekonomicznych oraz cywilizacyjnych. W tym kontekście wyłania się szereg problemów, np. malejący rynek konsumencki, nadmiar podaży urządzeń infrastruktury społecznej w odniesieniu do liczby potencjalnych klientów, likwidacja szkół i usług publicznych. Przedmiotem szczególnej uwagi powinny być te obszary w regionie, w których proces ubytku ludności i starzenia się są najbardziej zaawansowane. Chodzi o to, aby nie znalazły się one w swoistym błędnym kole – ubytek i starzenie się ludności przyczynia się do spadku siły nabywczej, i w konsekwencji likwidacji wielu instytucji świadczących usługi, przez co następuje spadek atrakcyjności lokalizacyjnej, który skutkuje brakiem inwestycji, spadkiem miejsc pracy skłaniających młodych do migracji, i w efekcie następuje dalsze starzenie się populacji.

9.5. Podsumowanie

Prognozowane niekorzystne zmiany ludnościowe i ich skutki są coraz bardziej widoczne na szczeblu regionalnym. W przypadku województwa opolskiego ubytki ludnościowe będą większe niż średnio w kraju, stąd pilna koniecz-

ność przystosowania do nadchodzących zmian prowadzonej na poziomie tego regionu polityki.

Zmiany demograficzne w województwie opolskim mają daleko idące i złożone konsekwencje. Niezbędne są zatem kompleksowe działania w obszarze zwiększenia aktywności zawodowej, usprawniania rynku pracy oraz na rzecz podwyższania diety, wspierania kształcenia permanentnego, rozwoju infrastruktury zdrowotnej i integracji seniorów w społeczeństwie. Skutki zmian demograficznych w układach lokalnych przełożą się na realne koszty związane z ochroną zdrowia i opieką instytucjonalną osób starszych. Jednocześnie potrzeby konsumenckie osób starszych i ich oczekiwania wpłyną na rozwój regionalnej gospodarki.

W związku z malejącą liczbą ludności władze lokalne staną przed koniecznością dostosowania infrastruktury społecznej i technicznej do spadku popytu, skutkującego pogarszaniem się jakości usług oraz ograniczeniem zasięgu. Badania ilościowe potwierdzają, że wysoki poziom rozwoju gospodarczego struktur lokalnych i regionalnych implikuje imigrację, która kieruje się przede wszystkim do jednostek charakteryzujących się wysokim potencjałem gospodarczym, gdzie łatwo można znaleźć pracę, ale również jest czynnikiem ograniczającym emigrację. Zatrudnienie z godziwym wynagrodzeniem i wysoka dostępność zasobów mieszkaniowych w centrach regionalnych i ich otoczeniu skutkuje wzrostem wewnętrznego i zewnętrznego napływu oraz ogranicza presję odpływową¹⁶.

Niekorzystne trendy demograficzne staną się także dużym wyzwaniem dla przedsiębiorców i firm działających w regionie opolskim, wymuszając zatrudnianie osób z grupy poprodukcyjnej, i z środowisk imigracyjnych. Z tej perspektywy podejmowanie działań wzmacniających potencjał pracy w województwie opolskim prowadzi do utrzymania i rozwinięcia pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw.

Migracyjny charakter regionu opolskiego powoduje, że silnym impulsem do sformułowania zasad polityki regionalnej jest wejście w fazę permanentnej depresji demograficznej. W tym kontekście, dużą rolę może odgrywać ocena zakresu substytucji migracji wewnętrznych i zewnętrznych w strukturze społeczno-gospodarczej, a także wzmacnianie procesów dopasowujących kapitał ludzki i społeczny województwa opolskiego do zmieniających się potrzeb regionalnej gospodarki. Kompleks negatywnych, gospodarczych i społecznych skutków emigracji stopniowo może ulec odwróceniu w wyniku transformacji powodującej przewagę napływu nad odpływem migracyjnym. Dotyczy to działań skutku-

¹⁶ Por. K. Lewandowska-Gwarda, *Migracje zagraniczne w Polsce – analiza z wykorzystaniem przestrzennego modelu SUR*, *Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych* 2013, nr 30/2013, s. 43–56.

jących zmniejszeniem skali emigracji, wzrostem napływu migrantów powrotnych oraz imigrantów ekonomicznych. Dla poprawy ogólnego bilansu migracyjnego podstawowe znaczenie ma stabilny rynek pracy, z wyraźnym i rosnącym udziałem atrakcyjnych miejsc pracy w sektorze usług wyższego rzędu, usług podstawowych i w sferze produkcyjnej. Tworzenie miejsc zatrudnienia dla ludzi młodych, sprzyjanie przedsiębiorczości i wykształcenie odpowiadajacemu potrzebom regionalnej gospodarki¹⁷. Ważna jest też zmiana klimatu wokół aktywności gospodarczej emigrantów, która może przynieść zarówno bezpośrednie korzyści dla pracujących lub przebywających za granicą, jak i skutkować przyspieszonym wzrostem gospodarczym regionu oraz spadkiem bezrobocia. Środki finansowe migrantów z województwa opolskiego mogą wpłynąć na model konsumpcji i wzmocnić efekt popytowy na lokalnym i regionalnym rynku. Z kolei głównymi czynnikami stymulującymi imigrację w regionie rozwiniętym, ale charakteryzującym się starzejącą się populacją są niedopasowania strukturalne pomiędzy popytem i podażą, konieczność odmłodzenia zasobów pracy oraz opieka nad osobami starszymi¹⁸.

Bibliografia

- Berlińska D., Dybowska J., Rauziński R., Solga B., Szczygielski K. (2015), *Prognoza ludności dla województwa opolskiego do 2050 r. Wnioski w kontekście prowadzenia polityki regionalnej oraz wsparcia odnowy demograficznej województwa opolskiego*. Ekspertyza, Opole.
- Ferry M., Baker R. (2006), *Strategie regionalne a starzenie się społeczeństwa*, „Age Proofing Toolkit” – zestaw narzędzi służących uwzględnianiu zagadnień związanych wiekiem społeczeństwa, Komitet Regionów, Bruksela.
- Heffner K. (2016), *Regionalny wymiar wyzwań demograficznych stojących przed polskimi regionami*, Zachodniopomorskie Studia Regionalne, nr 9/1/2016, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Szczecin 2016, s. 23–38.
- Heffner K., Rauziński R. (2012), *Ewolucja regionu migracyjnego w Polsce (na przykładzie Śląska Opolskiego)*, [w:] *Problemy współczesnej ekonomii. Księga jubileuszowa poświęcona prof. zw. dr hab. Dorocie Kotlorz*, U. Zagóra-Jonszta, A. Skórska (red.), Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice, s. 43–62.
- Heffner K., Solga B. (2014), *Zmieniająca się rola migracji zagranicznych w rozwoju regionów w Polsce*, [w:] *Dekada członkostwa Polski w UE. Społeczne skutki emigracji Polaków po 2004 roku* M. Lesińska, M. Okólski, K. Słany, B. Solga (red.), Ośrodek Badań nad

¹⁷ Więcej: K. Heffner, *Regionalny wymiar wyzwań demograficznych stojących przed polskimi regionami*, Zachodniopomorskie. Studia Regionalne, nr 9/1/2016, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Szczecin 2016, s. 23–38.

¹⁸S. Kubiciel-Lodzińska, *Imigracja zarobkowa w świetle badań i zapisów w strategiach rozwoju społeczności lokalnych (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego)*, Przegląd Nauk Stosowanych, nr 12, Politechnika Opolska, Opole 2016, s. 77–88.

- Migracjami Uniwersytet Warszawski, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Warszawa, s. 213–232.
- Heffner K., Solga B. (2016), *Migracje zagraniczne jako czynnik sprawczy rozwoju regionów w Polsce*, [w:] *Migracje w XXI wieku wybór, konieczność czy przymus?*, M. Zielińska (red.), *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, z. 3/2016, Komitet Badań nad Migracjami PAN, Warszawa, s. 149–164.
- Heffner K., Soidra-Gwiżdż T. (1997), *Migracje powrotne na Górny Śląsk z socjologicznej perspektywy*, Instytut Studiów Społecznych UW, Warszawa, Seria: *Prace Migracyjne* nr 9.
- Kubiciel-Łodzińska S. (2016), *Imigracja zarobkowa w świetle badań i zapisów w strategiach rozwoju społeczności lokalnych (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego)*, *Przegląd Nauk Stosowanych*, nr 12, Politechnika Opolska, Opole, s. 77–88.
- Kubiciel-Łodzińska S., Ruszczak B. (2016), *The Determinants of Student Migration to Poland Based on the Opolskie Voivodeship*, *Study, International Migration* vol. 54, Iss. 5.
- Kubiciel-Łodzińska S., Mąkolska-Frankowska I. (2016), *Stabilizacja zasobów pracy w województwie opolskim w kontekście wyzwań demograficznych – podejmowane działania*, *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, nr 258.
- Lanzieri G. (2011), *The greying of the baby boomers, a century-long view of ageing in European populations*, *Statistics in Focus*, 23/2011. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Lanzieri G. (2013), *Towards a 'baby recession' in Europe? Differential fertility trends during the economic crisis*, Eurostat, *Statistics in focus*, 13. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Lewandowska-Gwarda K. (2013), *Migracje zagraniczne w Polsce – analiza z wykorzystaniem przestrzennego modelu SUR*, *Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych*, nr 30/2013, s. 43–56.
- Matka Polka pracująca – czyli jak zwiększyć aktywność zawodową Polek* (2010), Raport, FOR, Warszawa.
- Prognoza ludności na lata 2014–2050* (2014), GUS, Warszawa.
- Prognoza ludności rezydującej dla Polski na lata 2015–2050* (2016), GUS, Warszawa.
- Rees P., N. van der Gaag, J. de Beer, F. Heins (2012), *European Regional Populations: Current Trends, Future Pathways, and Policy Options*, *European Journal of Population*, vol. 28, Iss. 4, s. 385–416.
- Rynek pracy wobec zmian demograficznych* (2013), M. Kielkowska (red.), *Zeszyty Demograficzne*, nr 1, Instytut Obywatelski, Warszawa.
- Solga B. (2016), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw w warunkach przemian demograficznych. Wybrane aspekty*, [w:] *Dostosowanie przedsiębiorstw do zmian otoczenia zewnętrznego*, A. Zygmunt, J. Zygmunt (red.), *Studia i Monografie*, z. 451, Oficyna Wydawnicza Politechniki Opolskiej, Opole.
- Solga B. (2015), *Polityka migracyjna jako element polskiej polityki społecznej*, *Więś i Rolnictwo*, nr 3(168), s. 133–145.
- Waligórska M., J. Witkowski (2016), *Prognoza demograficzna Polski do roku 2050 – nowe ujęcie*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hryniewicz, A. Potrykowska (red.), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.

10. Wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa opolskiego – przyczynek do dyskusji

10.1. Wstęp

Niniejszy tekst, także z uwagi na ograniczone ramy analizy, ma spełnić rolę przyczynku do dyskusji, w którym autor chce zaakcentować ważne obszary problemowe z dziedziny społeczno-demograficznej i ustrojowej, które w sposób szczególny są istotne w obecnej sytuacji demograficznej kraju i województwa opolskiego.

Celem niniejszego tekstu nie jest przy zaproponowanie nowego ujęcia w realizowaniu już od wielu lat badań nad zagadnieniem migracji zagranicznych z terenu Opolszczyzny, które wskazuje m.in. na rozbieżności w zakresie liczby mieszkańców województwa opolskiego, przedstawianych przez statystykę publiczną, a rzeczywistość obecnych. Celem tekstu nie jest również próba diagnozy stanu, w jakim znajduje się obecnie społeczeństwo polskie, w wymiarze ogólnokrajowym i regionalnym, ani też przytaczanie najważniejszych wyników badań nad zagadnieniem migracji zagranicznych w województwie opolskim. Ambicją tekstu jest bowiem zachęcenie do dyskusji na temat problemów demograficznych województwa opolskiego i Polski w ogóle, którą należy kontynuować, i której rezultatem powinno być stałe poszukiwanie rozwiązań i opracowywanie strategii, mających pozwolić aktywnie reagować na pojawiające się wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej.

Najważniejszy dokument strategiczny województwa opolskiego, wyznaczający kierunek rozwoju regionu do 2020 r., *Regionalny Program Operacyjny Województwa Opolskiego na lata 2014–2020*, w części opisującej aktualny społeczno-demograficzny obraz Opolszczyzny przywołuje dane demograficzne z 2013 r. Według oficjalnych statystyk, prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (dalej GUS), teren województwa zamieszkiwało wtedy 1004,4 tys.

osób¹. W ubiegłym roku GUS opublikował zaktualizowane informacje dotyczące liczby ludności. W czerwcu 2016 r. teren województwa opolskiego miało zamieszkiwać ok. 995 tys. osób², czyli na przestrzeni 3 lat ludność regionu miała zmaleć o niecałe 10 tys.

Nie mając wiedzy o realiach demograficznych Opolszczyzny, można byłoby w tym miejscu zadać kilka pytań. Jedno z nich mogłoby dotyczyć tego, czy spadek liczby ludności o wymienioną powyżej wartość jest namacalnym dowodem na niepokojące procesy, które obecnie zachodzą w opolskiej przestrzeni demograficznej. Czy też spadek liczby ludności można uzasadnić migracją ludności do krajów Europy Zachodniej. Wszak od kilkadziesiątu lat, z uwagi na wielokulturowy rys tożsamościowy ludności Śląska Opolskiego, region ten jest obszarem emigracji, głównie do Republiki Federalnej Niemiec. Idąc dalej w rozważaniach o przyczynach spadku ludności, możemy poddać pod rozagę myśl, czy warto już bić na alarm, ponieważ spadek ten może przynieść negatywne skutki społeczne w przyszłości.

Pytań może być w tym kontekście więcej, ale musimy mieć świadomość, że gdy myślimy o aktualnej sytuacji demograficznej województwa opolskiego, opierając się na danych statystycznych opracowywanych przez urzędy statystyczne, musimy informacje o aktualnej liczbie ludności, jak i prognozach dynamiki zmian tej liczby zweryfikować w dół. Ponieważ w ubiegłym roku teren województwa nie zamieszkiwało niecały milion osób, a o wiele mniej. Wiarygodną liczbą będzie niestety poziom poniżej 900 tys. osób. Oznacza to, że dostępne dane GUS niestety nie przedstawiają prawdziwego obrazu rzeczywistości. Prawdziwy obraz demograficzny Opolszczyzny rysuje się bowiem o wiele bardziej dramatycznie.

Badania realizowane przez Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu i Politechnikę Opolską, dotyczące m.in. migracji zagranicznych mieszkańców województwa opolskiego³, wskazują, że sytuacja demograficzna Śląska Opolskiego może być o wiele trudniejsza niż mogłoby to wynikać ze statystyk publicznych. Zagadnienie, nad któ-

¹ Treść RPO WO 2014-2020, jak również dokumenty towarzyszące dostępne na stronach: <http://rpo.opolskie.pl/>, (data dostępu: 22.04.2017).

² Dane dostępne na stronach internetowych Głównego Urzędu Statystycznego: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/>, (data dostępu: 22.04.2017).

³ Zob. np. R. Jończy, *Ekonomiczno-społeczne skutki współczesnych migracji w wymiarze regionalnym: na przykładzie regionu opolskiego*, Warszawa – Wrocław – Opole, Wydawnictwo Instytut Śląski, 2015; Ibidem, *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008-2010 oraz ich wpływ na opolski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych: diagnoza i rekomendacje w kontekście rozwoju regionu*, Opole 2015; K. Szczygielski, *Opolska Specjalna Strefa Demograficzna: kaprys czy konieczność?*, „Studia Ekonomiczne” 2015, nr 223, s. 57–72; R. Rauziński, K. Szczygielski, *Współczesne problemy demograficzne Śląska Opolskiego*, Opole 2013.

rym pochylają się wspomniane wyżej ośrodki badawcze umyka, bowiem bazom danych urzędów statystycznych, o tym wspomniano ogólnie już we wprowadzeniu. Wiele tysięcy osób w województwie opolskim figuruje w statystykach, ale już od dawna tu nie mieszka, bo swoje życie przenieśli do krajów Europy Zachodniej, głównie na teren wspomnianej wyżej Republiki Federalnej Niemiec.

W rezultacie powstaje spora luka pomiędzy liczbą ludności w ujęciu statystycznym a rzeczywistą liczbą mieszkańców województwa opolskiego, którzy żyją, pracują i płacą podatki w tym regionie. Według różnych ocen może to dotyczyć grupy liczącej nawet 150 tys. osób. Dopiero bowiem zderzenie statystyk publicznych z dodatkowymi bazami danych, w tym prowadzonymi przez Narodowy Fundusz Zdrowia (eWUŚ – Elektroniczna Weryfikacja Upoważnień Świadczeniobiorców), Kasę Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (liczba osób opłacających składki), a nawet przez gminy (np. liczba deklaracji śmieciowych, wskazujących liczbę osób mieszkających w danym gospodarstwie domowym), zbliża do faktycznej liczby osób, które aktualnie przebywają w regionie, a pracując odprowadzają daniny publiczne, dzięki którym system zabezpieczenia społecznego i ochrony zdrowia oraz infrastruktura publiczna zachowuje swoją funkcjonalność.

Świadomość wielkości tej grupy – ludzi obecnych w regionie jedynie w sensie statystyczno-ewidencyjnym, uzmysławia skalę problemu demograficznego, jaki już dotyka region opolski. Przedstawiając to obrazowo, możemy nawet powiedzieć, że w województwie opolskim faktyczną liczbę ludności należy pomniejszyć o wartość większą niż aktualną liczbę mieszkańców Opola!

Także dlatego alarmistyczne podejście do sytuacji demograficznej województwa opolskiego ma, w przekonaniu autora, swoje uzasadnienie. Jeśli podejmiemy się analizy podstawowych danych demograficznych, obrazujących dynamikę zachodzących zmian ludnościowych w województwie opolskim na przestrzeni ostatnich lat oraz tych, projektujących przyszły obraz społeczeństwa opolskiego, to nie unikniemy pesymistycznych konstatacji. W szczególności w sytuacji, kiedy analiza tablic demograficznych, przedstawiających liczbę ludności, w podziale na dane roczniki, pokazuje, iż roczniki – osoby urodzone w połowie lat 80. ubiegłego wieku są dwa razy liczniejsze od roczników – dzieci urodzonych w pierwszej połowie obecnej dekady⁴.

Mimowolnie pojawia się pytanie, jak zmieni się obraz regionu, kiedy te, obecnie najliczniejsze roczniki (urodzeni w latach 80.) będą z biegiem lat wy-

⁴ Według danych przedstawianych w zestawieniach *Prognozy ludności na lata 2014-2050 (opracowana 2014 r.)*, w województwie opolskim w 1983 i 1984 r. urodziło się odpowiednio 17 316 i 16 856 osób, a w 2012 i 2013 r. odpowiednio 8 888 i 8 036 dzieci. Dane dostępne i do pobrania na stronach www Głównego Urzędu Statystycznego: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html>, (22.04.2017).

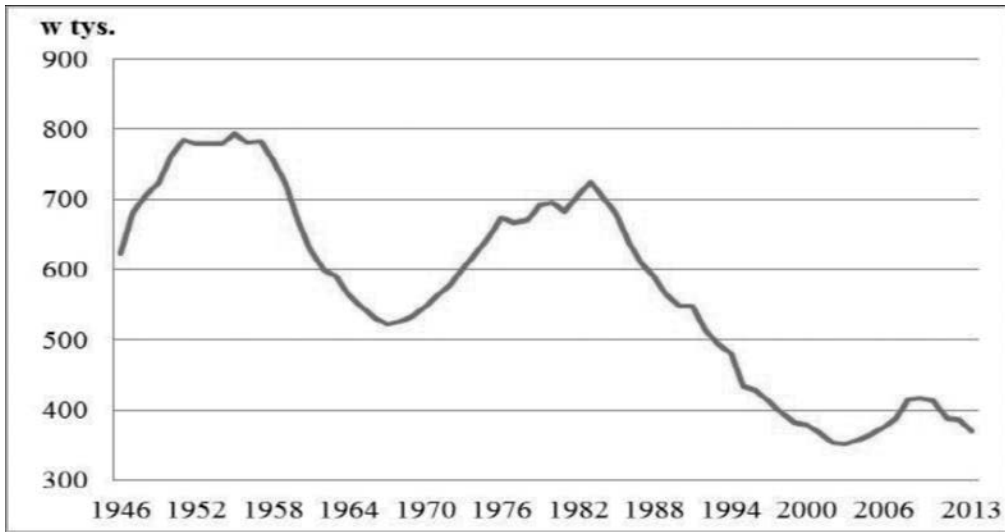
chodzić z wieku rozrodczego, a później zaprzestawać aktywności zawodowej. Czy mamy już dziś gwarancję, że kolejne pokolenie, czy też napływ ludności z innych krajów zastąpi na rynku pracy osoby z ostatniego wyżu demograficznego? Pytanie to musi pozostać dziś bez odpowiedzi.

Od kilku lat do Polski napływa szeroki strumień imigrantów z Ukrainy. Czy można powiedzieć, że ich liczba trwale nas – polskie społeczeństwo – wzmocni pod względem demograficznym? Także, i w tym zagadnieniu, nie możemy sformułować konkretnej odpowiedzi, zwłaszcza w sytuacji, kiedy dziś nie można z całą pewnością stwierdzić, iż wspomniany dynamiczny napływ imigrantów z terenu Ukrainy sprawi, że nie będą to tymczasowi imigranci zarobkowi, a trwale zasila społeczeństwo regionu, przenosząc swoje rodziny i plany życiowe na teren Opolszczyzny.

Patrząc na obserwowany aktualnie problem dynamiki zmian demograficznych, możemy powiedzieć, że perspektywy demograficzne Polski i województwa opolskiego w prognozie najbliższych lat i dziesięcioleci, kreślą pesymistyczny obraz przyszłego kształtu polskiego społeczeństwa zarówno w wymiarze ogólnokrajowym, jak i regionalnym. Utrzymujący się od 1992 r. niski poziom dzietności, nieprzekraczający poziomu 2,1 dziecka na kobietę oraz ujemne saldo migracji to dwa główne źródła negatywnych procesów demograficznych, które oddziałują i będą oddziaływać przez najbliższe dekady na wszystkie dziedziny życia społecznego. Postępujący proces starzenia się społeczeństwa, generowany właśnie przez utrzymujący zbyt niski współczynnik dzietności (by zachować prostą zastępowalność pokoleń) oraz ujemne saldo migracji prowadzą i będą prowadzić do wzrostu liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym. W wymiarze lokalnym, w szczególności, jeśli chodzi o peryferyjne obszary wiejskie, negatywne procesy demograficzne będą natomiast prowadziły do osłabienia potencjału ludnościowego najmniejszych miejscowości.

Naturalnie rodzą się w ten sposób kolejne pytania o nie tylko przyszłą kondycję systemu zabezpieczenia społecznego, ale też możliwości utrzymania funkcjonalności infrastruktury, np. wodno-kanalizacyjnej na peryferyjnych obszarach wiejskich, które z biegiem lat i tak będą się coraz bardziej wyludniać. Problemy związane ze starzeniem się społeczeństwa, skutkujące depopulacją szczególnie są bowiem widoczne i dotkliwe na obszarach wiejskich. Odpływ młodych ludzi do ośrodków miejskich lub za granicę, z uwagi na brak atrakcyjnych miejsc pracy na miejscu, jest w tym kontekście często czynnikiem inicjującym procesy depopulacyjne. W ślad za odpływem ludzi młodych, pojawiają się kolejne problemy, które generują regres potencjału ludnościowego i gospodarczego obszarów wiejskich. W dalszej konsekwencji prowadzi to do powstania trudności związanych z utrzymaniem infrastruktury publicznej i zaspokojeniem podstawowych potrzeb mieszkańców.

Wykres 10.1. Urodzenie żywe w Polsce w latach 1946-2013 – wyże i niży demograficzne

Źródło: GUS.

Te problemy mogą skutkować dalszym wyludnieniem i w końcu przyczynić do stopniowego zaniku miejscowości. Ważne jest w tym kontekście rozpoznanie momentu, w którym mimo zachodzących negatywnych procesów demograficznych, kroczący upadek udałoby się spowolnić lub nawet zatrzymać. Tu pojawia się rola do spełnienia przez władze i instytucje publiczne, które winne być wyposażone w odpowiednie narzędzia socjalno-ekonomiczne.

W rozważaniach nad problemem depopulacji warto też zwrócić na inny ważny fakt: miejscowości, które tracą perspektywy na jakikolwiek rozwój nie będzie można już odbudować ani w sensie ludnościowym, ani infrastrukturalnym. Mówiąc kolokwialnie: nikogo nie będzie na to stać. W literaturze niemieckojęzycznej zespół czynników, które związane są z procesem starzenia się społeczeństwa, skutkującym depopulacją, określane jest pojęciem **negatywnej spirali rozwoju** (niem. *negative Entwicklungsspirale*)⁵.

Kontynuując ten pesymistyczny ton, warto przywołać kolejne prognozy Głównego Urzędu Statystycznego. Według danych GUS, do 2050 r., liczba osób w wieku nieprodukcyjnym w województwie opolskim może zwiększyć się

⁵ Pojęcie negatywnej spirali rozwoju jest dobrym narzędziem do rozpoznawania problemów demograficznych, które dotyczą obszary wiejskie. Zostało ono wprowadzone do regionalistyki przez badaczy z wiedeńskiego Uniwersytetu Przyrodniczego. Wykaz publikacji podejmujących problematykę dostępny na stronach internetowych: https://forschung.boku.ac.at/fis/suchen.person_publicationen?sprache_in=-de&menue_id_in=102&id_in=287, (data dostępu: 22.04.2017).

do poziomu 52,4% ogólnej liczby ludności⁶, obecnie wartość ta wynosi ok. 65%. Liczba ta powinna wzbudzać zaniepokojenie, bo prognozy te projektowano, uwzględniając wzrost wieku emerytalnego! W ten sposób, przyjmując za kryterium podziału zdolność produkcyjną, opolskie społeczeństwo będzie podzielone na połowę. Innymi słowy: połowa społeczeństwa w wieku produkcyjnym będzie utrzymywała drugą połowę – ludność przed wiekiem produkcyjnym i tych, którzy z uwagi na wiek, zaliczać się będą do ludności w wieku poprodukcyjnym⁷.

Taka perspektywa wzmacnia fakt, że należy bić na alarm i stawiać fundamentalne pytania o przyszłość regionu, a ponadto przyszłość systemu zabezpieczenia społecznego, systemu ochrony zdrowia i generalnie możliwości utrzymania w Polsce, wysokiego, w porównaniu do zdecydowanej większości państw na świecie, poziomu jakości życia. Kolejne pytania, które należałoby sobie w tym miejscu postawić dotyczą tego, jaką postawę, z punktu widzenia regionu, należy przyjąć: aktywnego przeciwdziałania, łagodzenia skutków czy też dopasowania do pogarszającej się sytuacji demograficznej, uwzględniając konieczność akceptacji faktu, że w przyszłości możliwości rozwojowe polskiej gospodarki mogą się wyczerpać.

Przechodząc w naszych rozważaniach na poziom regionalny, możemy powiedzieć, że obecną i prognozowaną sytuację demograficzną województwa opolskiego również należy, w moim przekonaniu, traktować nie jako problem, ale właśnie jako wyzwanie dla polityki społecznej, gospodarczej i migracyjnej. Zachodzących procesów demograficznych nie da się bowiem już zatrzymać, wydaje się jednak, że można złagodzić ich skutki.

Źródeł kryzysu demograficznego na Opolszczyźnie i w kraju należy poszukiwać na początku lat 90. ubiegłego wieku, kiedy problemy transformacji ustrojowej, jakie doświadczyło polskie społeczeństwo, zbiegły się z przyspieszonymi procesami zmian mentalnościowych, w odniesieniu do aspiracji życiowych, także w kontekście roli i znaczenia posiadania potomstwa czy aktywności zawodowej kobiet. Nie wchodząc dalej w ogólnie zarysowane zagadnienie przemian zachodnich wzorców funkcjonowania rodziny, proponowałbym skupić się na możliwościach, jakimi dysponują polskie województwa wobec wyzwania kryzysu demograficznego. Należy też pamiętać o rozróżnieniu pomię-

⁶ Dane prezentowane przez Urząd Statystyczny w Opolu podczas konferencji „Sytuacja demograficzna województwa opolskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej”, która odbyła 12 kwietnia 2017 r. w Opolu. Materiał w posiadaniu autora.

⁷ Warto uzupełnić, że w prezentowanych powyżej danych, statystyka publiczna dzieli ludność na 5 kategorii: a) w wieku przedprodukcyjnym – 0 do 17 lat, b) w wieku produkcyjnym – od 18 lat do wieku emerytalnego, c) w wieku mobilnym – od 18 do 44 lat, d) w wieku niemobilnym – od 45 lat do wieku emerytalnego, e) w wieku poprodukcyjnym – powyżej wieku emerytalnego.

dzy mechanizmami, które mogą łagodzić lub przeciwdziałać negatywnym procesom demograficznym, podejmowanymi na poziomie centralnym i regionalnym.

Wydaje się, że opolskie władze samorządowe, odpowiedzialne za rozwój regionu, rozpoznały skalę problemów demograficznych, jakie już dotyczą społeczność Śląska Opolskiego, wskazując we wstępie do Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego na lata 2014–2020, że *Najważniejszym wyzwaniem rozwojowym województwa opolskiego, determinującym całą regionalną politykę do 2020 r. jest zapobieganie i przeciwdziałanie procesom depopulacji*⁸, nie można w tym kontekście pominąć również znaczenia *Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 roku «Opolskie dla Rodziny»*, który w swoim założeniu jest (...) *regionalnym programem pilotażowym, zarówno w skali całego kraju, jak i innych regionów, zarówno polskich, jak i europejskich. Program umożliwi wprowadzenie nowych i innowacyjnych rozwiązań na poziomie regionu. Zakłada się, że wypracowane w Programie rozwiązania systemowe typu «best practice», mające na celu przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych oraz optymalne reagowanie na bieżącą sytuację demograficzną, będą mogły zostać przeniesione na poziom krajowy, jak i regionalny*⁹.

Można zatem przyjąć, że spełniono przy tym podstawowy element konieczności opracowania, dostosowanej do uwarunkowań społeczno-demograficznych, regionalnej strategii łagodzenia skutków negatywnych przemian demograficznych. Ambicją tego tekstu nie jest jednak próba oceny skuteczności podejmowanych od 2014 r. działań, w sensie demograficznym, co być może byłoby nawet przedwczesne. Aczkolwiek należy zadać w tym kontekście inne pytanie, czy regionalne mechanizmy polityki demograficznej mogą znaleźć zastosowanie w sytuacji kryzysu demograficznego. A rozwijając tę myśl: czy samorząd województwa, na którym ciąży zgodnie z art. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim¹⁰ obowiązek opracowania i wcielenia w życie strategii rozwoju województwa, wyposażony jest skuteczne narzędzia, by w sposób aktywny reagować na wyzwania rozwojowe, takie jak skutki depopulacji.

Problemy demograficzne nie dotyczą tylko Polskę. Procesy, które obserwujemy w kraju i regionie: spadek współczynnika dzietności, a w rezultacie postę-

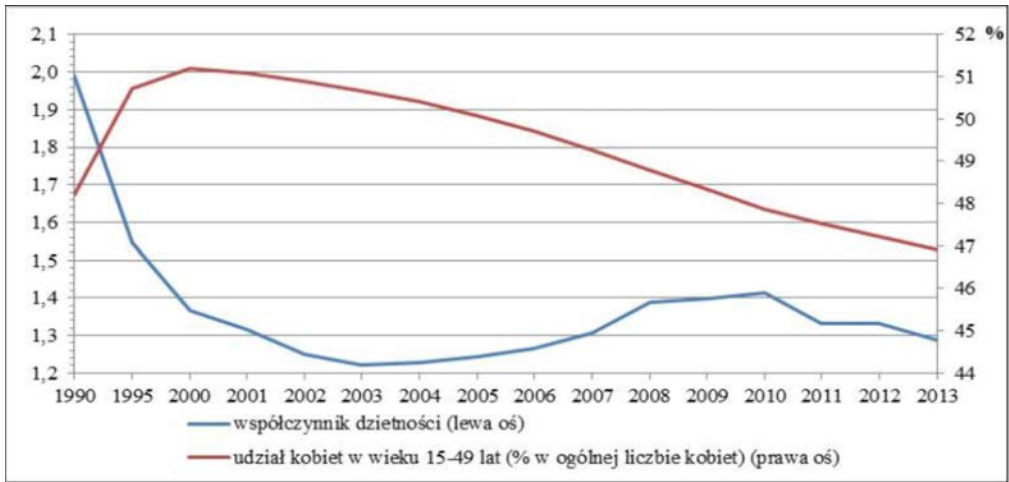
⁸ Cyt. za: *Streszczenie obywatelskie RPO WO 2014-2020*, (data dostępu: 22.04.2017).

⁹ Zob. *Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 roku «Opolskie dla Rodziny»*, przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Opolskiego nr 5503/2014 z dnia 16 września 2014 roku, <http://dlarodziny.opolskie.pl/page/240,dokument-programu-specjalnej-strefy-demograficznej-w-wojewodztwie-opolskim-do-2020-r-opolskie-dla-rodziny.html>, (data dostępu: 22.04.2017).

¹⁰ Tekst ustawy dostępny na stronach Internetowego Systemu Aktów Prawnych: <http://isap.sejm.gov.pl>, (22.04.2017).

pujące starzenie się społeczeństwa, prowadzące do wyludnienia i depopulacji są także obecne w krajach sąsiadujących z Polską. Można nawet powiedzieć, że to zjawisko jest obecne w większości krajów europejskich. Jeśli porównamy dynamikę zmian najważniejszego z punktu widzenia demografii wskaźnika – dzietności, to zauważmy, że największe spadki odnotowano w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, do 1989 r. należących do bloku wschodniego¹¹.

Wykres 10.2. Współczynniki dzietności kobiet i udział kobiet w wieku 15–49 lat w ogólnej liczbie kobiet w Polsce latach 1990–2013

Źródło: GUS.

Na tym tle województwo opolskie i wschodnioniemiecka Saksonia jawią się jako dwa regiony, które po 1989 r. doświadczały podobnych przemian demograficznych, związanych z: drastycznym spadkiem współczynnika dzietności, pogorszeniem się sytuacji bytowej ludności po rozpoczęciu procesu transformacji ustrojowej oraz masowym odpływem ludności do zachodnich landów niemieckich.

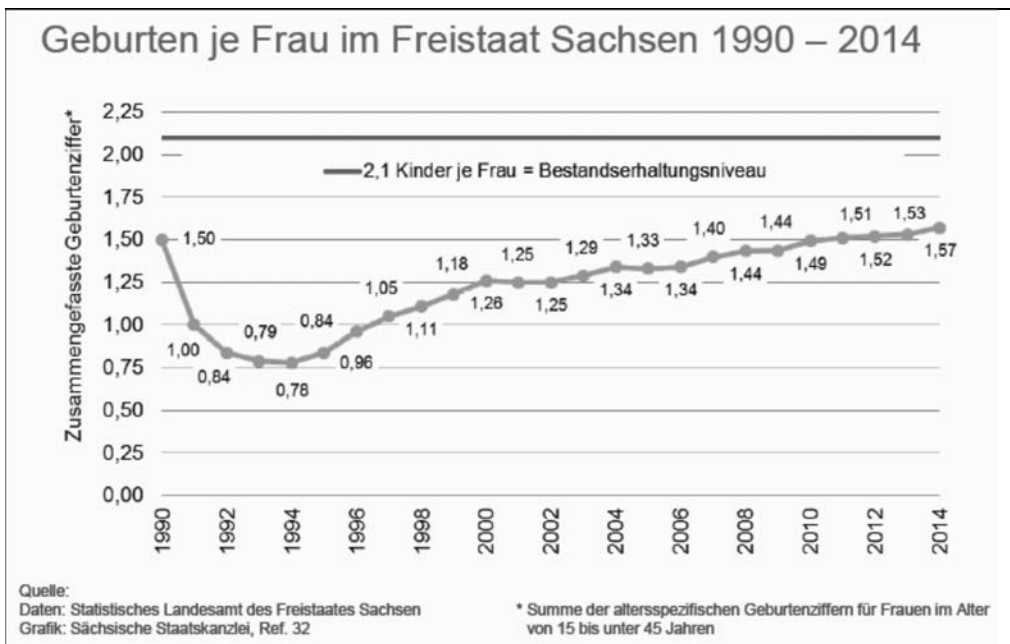
Wystarczy przytoczyć ogólnodostępne dane dotyczące współczynnika dzietności na terenie tego landu. Co interesujące w 1990 r., kiedy w Polsce współczynnik dzietności miał jeszcze wartość bliską wartości 2, to na terenie Saksonii wynosił on już wówczas zaledwie 1,5, by cztery lata później, w 1994 r. osiągnąć dramatycznie niską wartość wynoszącą tylko **0,78**. Na jedną kobietę przy-

¹¹ Zob. *Prognoza ludności na lata 2014-2050 (opracowana 2014 r.)*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014, s. 46, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-1,5.html>, (data dostępu: 22.04.2017).

padało mniej niż jedno dziecko! Był to z pewnością jeden z najniższych wyników na świecie.

Załamaniem współczynnika dzietności miało miejsce w także w Polsce i województwie opolskim. W 1995 r. w Polsce współczynnik ten miał wartość 1,55, pięć lat później 1,37. Na tym tle sytuacja województwa opolskiego rysowała się jeszcze mniej korzystnie, bo w 2012 r. 100 kobiet rodziło średnio 115 dzieci (współczynnik dzietności o wartości 1,15)¹². Był to zdecydowanie najniższy wynik w kraju. Co interesujące, w tym samym roku, dzietność w Saksonii wzrosła do wartości 1,52¹³, a to oznacza, że została ona na przestrzeni ledwie 8 lat podwojona. W ubiegłym roku, wynik ten został poprawiony do poziomu 1,59¹⁴.

Wykres 10.3. Dynamika zmian współczynnika dzietności w Saksonii w latach 1990–2014

Źródło: www.demografie.sachsen.de/download/Geburten.pdf, (data dostępu: 22.04.2017).

Obecnie Saksonia jest landem, w którym rodzi się najwięcej dzieci w stosunku do liczby ludności i mimo tego, że ten graniczący z Polską kraj związkowy

¹² Zob. np. <http://dlarodziny.opolskie.pl/page/27,dane-demograficzne.html>, (data dostępu: 22.04.2017).

¹³ Na podstawie: <http://www.demografie.sachsen.de/download/Geburten.pdf>, (data dostępu: 22.04.2017).

¹⁴ Zob. <http://www.mdr.de/nachrichten/politik/inland/geburtenrate-deutschland-osten-100.html>, (data dostępu: 22.04.2017).

nie jest głównym miejscem docelowym setek tysięcy imigrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. W tym kontekście, należałoby pokusić się o dwie refleksje. Po pierwsze, być może warto zastanowić się nad działaniami z zakresu polityki demograficznej, które realizowano na poziomie Saksonii, które najwidoczniej są skuteczne. Dlatego powinna powstać szeroka płaszczyzna do wymiany wiedzy, know-how i doświadczeń. Aczkolwiek zachętę do poznania sprawdzonych w innych krajach rozwiązań, w omawianym przez nas kontekście, należy uzupełnić o inną refleksję.

Czy region w polskim państwie unitarnym ma te same możliwości reagowania na podobne problemy rozwojowe jak region wyposażony w daleko większe kompetencje – kraj związkowy w niemieckim państwie federalnym. Pomijając rozważania na temat najistotniejszych różnic ustrojowych, warto jednak przytoczyć być może najważniejsze zestawienie, które w sposób drastyczny pokazuje, jak duże możliwości w zakresie kreowania własnej polityki rozwoju mają regiony w Niemczech. Mowa jest o wielkości budżetu regionu w podziale na liczbę mieszkańców. I tak, w liczącej prawie 4 100 tys. osób Saksonii budżet landu na rok 2017 r. wynosi ok. 18,1 mld Euro. W województwie opolskim, zamieszkiwanym przez ok. 995 tys. osób (bazując na danych statystycznych GUS 2016 r.), budżet regionu w 2017 r. wynosi zaledwie 514 mln zł. To mniej niż budżet najbogatszej gminy w regionie – Opola na rok 2017! Jeśli wielkości te ujednicimy do polskiej waluty, to będziemy mogli stwierdzić, że na 1 mieszkańca województwa opolskiego, region ma do dyspozycji nieco ponad 516 zł, Saksonia – prawie 18700 zł (przyjęto kurs 1 € = 4,23 zł)¹⁵. Ta kolosalna różnica uzmysławia oczywisty fakt, iż w sytuacji konieczności stawienia czoła poważnym problemom rozwojowym, **regiony wyposażone w duże kompetencje ustrojowe**, mogą aktywniej i skuteczniej na nie reagować.

Czy w Polsce należy spodziewać się w niedalekiej przyszłości publicznej debaty na temat modyfikacji polskich tradycji ustrojowych? Koncepcja wyposażenia województw w większe możliwości finansowego oddziaływania na politykę rozwoju na poziomie regionu na pewno mogłaby wzbudzić szereg kontrowersji. Pojawiłyby się zapewne dyskusje o sprzeczności autonomicznych regionów z polską, unitarną tradycją ustrojową. Niemniej jednak, tę na razie być może abstrakcyjną koncepcję nie należy bezrefleksyjnie odrzucać, zaliczając ją do kategorii niemożliwych do wcielenia w życie. Ponieważ myśl tę należałoby zderzyć z inną, uzmysławiającą, fakt, że już wkrótce, kiedy obecnie najliczniejsze roczniki, będą przechodzić w wiek poprodukcyjny, potencjał rozwojowy kraju będzie dramatycznie spadał i wiele mechanizmów funkcjonowania

¹⁵ Dane dostępne na stronach internetowych Ministerstwa Finansów Saksonii: <http://www.finanzen.sachsen.de/17189.html> i Samorządu Województwa Opolskiego: <http://www.umwo.opole.pl/>, (22.04.2017).

państwa będzie wymagać modyfikacji. Poszukiwanie rozwiązań, które pozwolą utrzymać wysoką jakość życia w kraju będzie być może wymagać zmian w sposobach myślenia o państwie i jego paradygmatach rozwojowych, realizowanych przede wszystkim na poziomie regionalnym.

Nie ulega zatem wątpliwości, że naczelnym wyzwaniem dla polityki społecznej i gospodarczej w Polsce w najbliższych latach będzie zmierzenie się z problemem postępującego wyludniania się regionów, w szczególności **na terenach wiejskich**, tych położonych peryferyjnie, a więc oddalonych od największych ośrodków miejskich. Kolejnym, będącym pokłosiem naczelnego problemu, będzie konieczność poddania pod refleksję kwestii **zwiększenia ustrojowych kompetencji województw** w celu ułatwienia regionom opracowywania i wdrażania dostosowanych do regionalnych uwarunkowań i strategii przeciwdziałania oraz łagodzenia skutków kryzysu demograficznego. Innym, nie mniej ważnym będzie konieczność ponownego poddania pod rozwagę kwestii **wieku, w którym będzie można nabywać prawa emerytalne** i przechodzić – w sensie utrzymania – pod opiekę systemu zabezpieczenia społecznego.

Wydaje się, że w wymiarze ogólnokrajowym, demograficzna ewolucja, jaką doświadcza polskie społeczeństwo będzie równała się także z koniecznością przemodelowania sposobu zasilania finansów publicznych czy też systemu ochrony zdrowia, celem zachowania ich funkcjonalności i efektywności. Starzenie się społeczeństwa polskiego nie ma bowiem swojego precedensu w historii. Owszem, Polska doświadczała dramatycznych w skutkach i skali załamania demograficznych, jakim były konflikty światowe, jednakże nadrabianie ubytku ludności po II wojnie światowej – pomijając fakt, że po wojnie Polska była krajem monoetnicznym, a to oznacza, że pozbawiono jej kilkunastu milionów mieszkańców – zajęło polskiemu społeczeństwu ponad 30 lat.

Polskie społeczeństwo odbudowało się po II wojnie światowej w sensie demograficznym własnymi siłami, lecz pamiętajmy, że już pod koniec lat 80. ubiegłego wieku rozpoczęły się zmiany, które zaczęły upodabniać Polaków do społeczeństw zachodnich, z inną rolą kobiet na rynku pracy, ale i innym podejściem do kwestii rodzicielstwa oraz tradycyjnego modelu rodziny. Wydaje się też, że nie ma nikogo, kto dawałby wiarę, że proces ten zostanie odwrócony. Dlatego, dyskusje na temat tego, że polskie społeczeństwo, także o własnych siłach, będzie w stanie podnieść współczynnik dzietności do wartości, która zapewni prostą zastępowalność pokoleń są póki co abstrakcyjne.

Zachęcanie Polaków do rodzicielstwa czy to za pomocą programów społecznych, socjalnych, czy nawet edukacyjnych, być może przyniesie pozytywne skutki. Równie ważne jednak, oprócz tworzenia możliwości łatwiejszego łączenia macierzyństwa z pracą oraz programów wsparcia dla rodzin, będą również **zmiany w wymiarze mentalnym**, które pozwolą na utworzenia ponownie

w polskim społeczeństwie przekonania, że docelowym modelem rodziny jest model 2+2. Niewątpliwie najbardziej skuteczną formą zachęty do tego, by Polsce rodziło się więcej dzieci, będzie stworzenie możliwości łączenia pracy zawodowej z rodzicielstwem, w szczególności w pierwszym okresie życia dzieci. W tym miejscu pojawia się cała gama pomysłów na finansowe odciążenie rodziców w zakresie pokrywania kosztów opieki żłobkowej i przedszkolnej.

Pozostając na gruncie mentalnym i społecznego podejścia do zachodzących zmian demograficznych, należy w dyskusję o poszukiwaniach mechanizmów i narzędzi, służących przeciwdziałaniu lub łagodzeniu skutków starzenia się społeczeństwa, włączyć także zagadnienie, które w aktualnej sytuacji społeczno-politycznej, ale i międzynarodowej, budzi wiele kontrowersji. Wydaje się bowiem, że nawet najlepsze programy socjalne nie będą w stanie na tyle złagodzić skutki procesu starzenia się społeczeństwa, by można było stwierdzić, że kryzys demograficzny w Polsce został zażegnany. Ubytek ludności w Polsce spowodowany spadkiem liczby urodzeń i dużą skalą emigracji jest po prostu za duży. Dlatego też kolejnym, równie istotnym co wyżej zarysowane, wyzwaniem, będzie zniesienie barier mentalnych, w tym stereotypów, uprzedzeń, a przede wszystkim obaw przed **napływem imigrantów**, nie tylko z krajów bliskim Polakom w sensie kulturowym. Dywagacje na temat tego, czy Polskę na to stać albo czy to polskiemu społeczeństwu potrzebne zaczną znikać, w momencie gdy polski rynek pracy zacznie odczuwać poważne problemy związane z brakiem możliwości zaspokojenia zapotrzebowania na pracowników. W niedalekiej bowiem przyszłości problem bezrobocia w Polsce będzie znikać także z powodu zmniejszania się liczby osób w wieku produkcyjnym. By utrzymać możliwości rozwojowe polskie przedsiębiorstwa będą musiały poszukiwać pracowników, nie tylko z rodzimego rynku pracy.

Na problem „demograficznej odbudowy” polskiego społeczeństwa musimy bowiem patrzeć holistycznie, mając na uwadze system uwarunkowań: społecznych, ekonomicznych, bytowych, mentalnych, międzynarodowych, w których obecnie funkcjonuje polska podstawowa komórka społeczna. Analizowanie dynamiki zmian demograficznych i aktywne poszukiwanie rozwiązań dla pojawiających się w tym wymiarze problemów natury społecznej, socjalno-ekonomicznych czy infrastrukturalnych wymaga także, aby władze publiczne rozpatrywały i próbowały je rozwiązywać strategicznie. Strategicznie, to znaczy wyprzedzająco i prognostycznie. Takie podejście do zarządzania zarówno finansami publicznymi, jak również głównymi celami polityki prorodzinnej na poziomie państwowym należy stosować w przypadku wdrażanych obecnie programów społecznych, na czele ze sztandarowym programem Rodzina 500+. Trudno bowiem oszacować, na ile koszt funkcjonowania tegoż programu będzie wzrastał w najbliższych latach, zwłaszcza w sytuacji, kiedy analiza danych

demograficznych wskazuje, że w niedalekiej przyszłości będziemy doświadczać w Polsce wspomnianego wcześniej spadku liczby ludności w wieku produkcyjnym, a najliczniejsze roczniki wyjdą z okresu rozrodczego. Truizmem będzie stwierdzenie, że duże i kosztowne programy społeczne winne mieć bowiem gwarancję finansowania, w przeciwnym razie, załamanie koniunktury gospodarczej czy też zmiany polityczne mogą spowodować, że obecność tego rodzaju programów społecznych w polityce państwa będzie tymczasowa.

Zupełnie inną kwestią jest przełożenie skutków programu Rodzina 500+ na wzrost liczby ludności w Polsce. Po nieco ponad roku funkcjonowania programu trudno z całą pewnością stwierdzić, że oddziałuje on w sposób wymierny na poziom rozrodczości Polaków. Pamiętajmy, że najliczniejsze roczniki w Polsce – ludzie urodzeni w latach 80. są obecnie w szczytowym momencie rozrodczości. Innymi słowy, przedstawiciele ostatniego wyżu demograficznego zakładają obecnie rodziny, lub decydują się na kolejne dziecko. Ten oczywisty fakt, może zaciemniać obraz wymiernych skutków funkcjonowania programu Rodzina 500+. Wydaje się zatem, że właściwą ocenę skuteczności tego programu będzie można dokonać za kilka lat.

Powyższe znajduje potwierdzenie m.in. w tekstach publikowanych nakładem Rządowej Rady Ludnościowej. W artykule pt. „Prognoza demograficzna Polski do roku 2050 – nowe ujęcie”, autorstwa Małgorzaty Waligórskiej i Janusza Witkowskiego, przedstawiciele GUS, stwierdzają, iż „(...) Głównym efektem programu Rodzina 500+ może być zatem zwiększona dzietność kobiet do poziomu trudnego obecnie do przewidzenia, lecz z uwagi na malejącą liczbę kobiet w wieku rozrodczym (aż do przełomu lat 30. i 40. XXI w.) liczba urodzeń może się zwiększyć (w stosunku do wariantu bez programu Rodzina 500+)”¹⁶.

Przywołani autorzy, wskazują zatem także, że na dziś trudno wskazać wymierne rezultaty programu Rodzina 500+. Innymi słowy – jednoznaczne wskazywanie, że za obecny wzrost liczby urodzeń są odpowiedzialne wdrażane obecne programy społeczne, ma niestety charakter medialny i polityczny. Pamiętajmy, że do głównych czynników, przyczyniających się do decyzji o posiadaniu dziecka przyczynia się kwestia możliwości łączenia przez matki życia zawodowego z macierzyństwem, stabilność zatrudnienia i korzystna sytuacja na rynku pracy. Nie można w tym kontekście pominąć naturalnie istnienia łatwo dostępnej i finansowo dla rodziców korzystnej oferty sieci żłobków i przedszkoli.

¹⁶ M. Waligórska, J. Witkowski, *Prognoza demograficzna Polski do roku 2050 – nowe ujęcie*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hryniewicz i A. Potrykowska (red.) Warszawa 2016, s. 64.

10.2. Podsumowanie

Podsumowując powyższe rozważania, możemy jeszcze raz podkreślić, że demografia w Polsce zarówno na poziomie ogólnokrajowym, regionalnym i lokalnym, powinna mieć obecnie znaczenie fundamentalne. Roczники, które obecnie biorą odpowiedzialność za realizację polityki społecznej w kraju, muszą czynić to w poczuciu właśnie odpowiedzialności za los pokolenia, które zakłada obecnie rodziny i za te, które teraz przychodzi na świat. Najliczniejsze roczniki w Polsce, znajdujące się jeszcze w okresie rozrodczym – czego dowodzą dane demograficzne – zostaną bowiem już wkrótce obciążeni zwiększającymi się coraz bardziej kosztami funkcjonowania systemu zabezpieczenia społecznego i ochrony zdrowia oraz lokalnych wspólnot (podatek dochodowy). Następców tych roczników będzie z roku na rok coraz mniej.

Bibliografia

- Jończy R. (2015), *Ekonomiczno-społeczne skutki współczesnych migracji w wymiarze regionalnym: na przykładzie regionu opolskiego*, Warszawa – Wrocław – Opole, Wydawnictwo Instytut Śląski.
- Jończy R. (2015), *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego w latach 2008–2010 oraz ich wpływ na opolski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych: diagnoza i rekomendacje w kontekście rozwoju regionu*, Opole.
- Rauziński R., Szczygielski K. (2013), *Współczesne problemy demograficzne Śląska Opolskiego*.
- Szczygielski K., (2015), *Opolska Specjalna Strefa Demograficzna: kaprys czy konieczność?*, „Studia Ekonomiczne” 2015, nr 223.
- Waligórska M., Witkowski J. (2016), *Prognoza demograficzna Polski do roku 2050 – nowe ujęcie*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, J. Hryniewicz i A. Potrykowska (red.), Warszawa, s. 50–66.
- <http://dlarodziny.opolskie.pl> – strona internetowa programu „Opolskie dla Rodziny”.
- <http://isap.sejm.gov.pl> – strona internetowa Internetowego Systemu Aktów Prawnych.
- <http://rpo.opolskie.pl> – strona internetowa Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Opolskiego.
- <http://stat.gov.pl> – strona internetowa Głównego Urzędu Statystycznego.
- <http://www.demografie.sachsen.de> – portal demograficzny Wolnego Kraju Saksonia.
- <http://www.finanzen.sachsen.de> – strona internetowa Ministerstwa Finansów Wolnego Kraju Saksonia.
- <http://www.mdr.de> – strona internetowa regionalnego publicznego nadawcy radiowo-telewizyjnego Mitteldeutscher Rundfunk.
- <http://www.umwo.opole.pl> – strona internetowa Samorządu Województwa Opolskiego.
- <https://forschung.boku.ac.at> – strona internetowa Uniwersytetu Przyrodniczego w Wiedniu.

CZEŚĆ III

WYZWANIA POLITYKI SPOŁECZNEJ I GOSPODARCZEJ WOBEC SYTUACJI DEMOGRAFICZNEJ WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

11. Debata panelowa

Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa opolskiego

Moderator:

Prof. dr hab. Marek Kazimierz SZCZYGIELSKI, PIN, Instytut Śląski Opole, Politechnika Opolska

Paneliści:

Adrian CZUBAK – Wojewoda Opolski

Violetta POROWSKA – Wicewojewoda Opolski

Prof. dr hab. Józefina HRYNKIEWICZ – Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej

Janina KUŹMICKA – Dyrektor Urzędu Statystycznego w Opolu

Dr hab. prof. Agata ZAGÓROWSKA – Uniwersytet Opolski

Dr hab. prof. PIN-IŚ Joanna DYBOWSKA – PIN Instytut Śląski w Opolu

Prof. dr hab. Robert RAUZIŃSKI – PIN Instytut Śląski w Opolu, Rządowa Rada Ludnościowa.

Roman KOLEK, Wicemarszałek Województwa Opolskiego

Do koncepcji Specjalnej Strefy Demograficznej odniosę się w trzeciej części, ponieważ na poziomie samorządu województwa uważamy, że wszelkie działania są bardzo ważne i potrzebne dla kompleksowego zahamowania problemu depopulacji. Problem jest znany od dawna. Dzięki współpracy z znacznym gronem naukowców, województwo opolskie wypracowało pewien model działania, nie zważając na to, że mało popularne decyzje, których skutki są odłożone w czasie, nigdy z perspektywy władzy nie są preferowane z racji małej skuteczności. Chciałbym nawiązać do problemów zdrowotnych i wspierania ludzi starszych. Trzeba nie tylko zapobiegać kryzysowi rodziny, ale i dawać wsparcie rodzinie, by ona sama mogła wspierać swoich seniorów, by jak najdłużej utrzymywać ich w jak najlepszym zdrowiu w ich środowisku zamieszkania. Wszyscy mamy świadomość, że jest to najlepsze rozwiązanie dla zapewnienia godnej starości, ale wymaga silnych więzi rodzinnych. W przypadku, gdy młode pokolenie wyemigrowało i nie czuje takich więzi, pojawia się ogromny kryzys rodziny. W krajach, do których wyemigrowali, funkcjonuje inna struktura

wsparcia i na dzieciach spoczywają zupełnie inne obowiązki względem rodziców. W Polsce egzekwujemy mało zapisów Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego, dotyczących potrzeby zaopiekowania się seniorami. Brak rozwiązania tego problemu i zrzucanie go na system wsparcia i system finansowania świadczeń zdrowotnych, wydaje się drogą donikąd, gdyż nie ma zgody i przyzwolenia na zwiększenie nakładów na świadczenia opieki zdrowotnej. Z drugiej strony – starzejące się społeczeństwo wymaga coraz większych nakładów. Polska na tle krajów europejskich jest przykładem odwrotnego trendu – trendu, gdzie rosnące potrzeby seniorów są zaspokajane niewystarczającymi nakładami na system ochrony zdrowia. Konieczne jest podjęcie działań związanych albo z systemem wsparcia finansowego, albo systemem ubezpieczeń pielęgnacyjnych. Wspaniała idea śp. prof. Zbigniewa Religi upadła, gdyż takie tematy są mało popularne, bo wymagają zwiększenia zaangażowania finansowego. Ale bez tego nawet bogate kraje nie są w stanie rozwiązać swoich problemów. Nawet bogaci Niemcy wprowadzili parę lat temu zwiększenie składki na ubezpieczenie pielęgnacyjne uznając, że wchodzenie w wiek senioralny przez pokolenie baby boomers wymaga większych nakładów i wsparcia finansowego. Jeśli nie rozwiążemy tego problemu, to wszystkie działania punktowe pozostaną tylko działaniami punktowymi. Wymaga to kompleksowych działań i do tego chciałem się odnieść w trzeciej części konferencji. Natomiast bezwzględnie musimy do tych tematów powracać.

Dwa lata temu byłem świadkiem dużego przekonania ekspertów w całym kraju, że tematem niesłuchanie ważnym jest temat ubezpieczeń pielęgnacyjnych. Musimy do tego wracać, albo musimy zmodyfikować system wsparcia dla osób starszych. Wszyscy tu zebrani wiedzą, że w województwie opolskim system całodobowej opieki, opieki pielęgnacyjnej finansowanej ze środków Narodowego Funduszu Zdrowia, jak również tych tradycyjnych domów pomocy społecznej, wskaźnikowo jest największy w kraju. Mamy największe wskaźnikowo zasoby w opiece nad dziećmi w przedszkolach. W żłobkach – zajmujemy drugie miejsce w kraju. Te potrzeby zaspokajamy na bardzo wysokim poziomie, a z drugiej strony wszyscy widzimy, jaki jest deficyt i jaka jest przyszłość, patrząc na perspektywy. Musimy zachować dużą czujność, ale wymaga to działań wszystkich środowisk – samorządy robią, co mogą, aby zwiększyć atrakcyjność swoich terenów, przyciągać inwestorów, rozwijać tę działalność, bo bez tego nie będzie tych zasobów, tej przyszłości. Ten sposób myślenia jest niesłuchanie ważny i to nie w perspektywie kadencyjności, a wieloletnich działań. Dziękuję bardzo.

Prof. Józefina HRYNKIEWICZ, Przewodnicząca Rady Ludnościowej

Dziękuję Panu Marszałkowi. Rzeczywiście, problemy demograficzne trzeba rozwiązywać w perspektywie pokoleń, a nie kadencji samorządu czy parlamentu. To są zagadnienia, które wymagają po pierwsze długiej perspektywy, po drugie powszechnej zgody.

Prof. dr hab. Romuald JOŃCZY, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Powinniśmy zacząć wszystko od początku. Nie jest problemem niska dzietność, póki będziemy mówić, że trzeba rodzić dzieci. Jaki jest sens mówić, że musimy te dzieci rodzić, jak one i tak wyjadą. Potrzebujemy dzieci, jeśli jest perspektywa, że one tu zostaną. Będziemy produkować dzieci na nasz koszt z środków centralnych regionalnych po to, żeby one wyjechały. Najpierw trzeba zatkać wiadro, a potem do niego dolewać. Słucham oficjalnych danych i mam wrażenie, że one nie odpowiadają rzeczywistej sytuacji. Wydaje mi się, że nie więcej realnie mieszka niż 850 tys. Jeśli będziemy operować takimi danymi, to przypomina mi się analogia do filmu „Upadek”, kiedy Hitler mówił, że armia powinna pojechać tam a tam, a generałowie siedzieli i z przygnębieniem patrzyli na wodza. Nie mówmy o ludziach, których nie ma. Jeśli ktoś mi mówi, że problemem jest to, że uczelnie będą miały mało studentów, to nie mogę tego słuchać. Druga sprawa, na którą powinniśmy zwrócić uwagę w świetle zmian politycznych, które będą następowały, wynika z faktu, że perspektywa regionalna jest inna niż perspektywa centralna. Musimy popatrzeć na peryferie, by uzyskać prawdziwą diagnozę. Jeżeli zdarzy się katastrofa na terenie gminy, nie oznacza to, że jest to katastrofa dla kraju. To co jest dramatem dla peryferii, dla Polski jest procesem rozwojowym, naturalnym z perspektywy kraju. Politykę regionalną kreuje się na poziomie centrum. Tendencja ta spowoduje drenaż ludności z Opolszczyzny do innych miast i będzie postrzegane jako zjawisko, które sprzyja rozwojowi naszego kraju.

Prof. dr hab. Adam KURZYNOWSKI, Rządowa Rada Ludnościowa

Jest to ważna i interesująca konferencja z wizją perspektywicznych działań różnych podmiotów społecznych i gospodarczych. Podzielam pogląd wszystkich tych, którzy wskazywali, że sytuacja demograficzna jest trudna i są różne spojrzenia, jak się z tym uporać. Powstaje pytanie, jaki sposób działania wybrać. Mamy do czynienia z sytuacją, gdzie trzeba zdefiniować krytyczny punkt, który powinien być początkiem działania. Jest to trudne, ponieważ problem, o którym mówimy nie jest spowodowany jedną, a kilkoma przyczynami. Ma złożoną

strukturę i dynamikę. Jednostką, o którą jednak chodzi jest rodzina. Rodzina ma określone potrzeby, istnieje w określonym środowisku, potrzebuje wsparcia rządowego oraz przede wszystkim lokalnych instytucji. Rodzina jest instytucją, która zapewnia trwanie nie tylko populacji, ale również środowisk, miejskich i wiejskich. W związku z tym główne działania powinny być nakierowane na rodzinę. Co jest w rodzinie istotnego, na czym powinna koncentrować się polityka społeczna, w tym polityka prorodzinna?

Rodzina przechodzi określone fazy rozwoju. Klasyczny podział to 5 faz. Pierwsza faza to małżonkowie, do czasu urodzenia pierwszego dziecka. Druga faza – rodzą się dzieci. Trzecia faza – rozwój i kształcenie dzieci. Czwarta faza – usamodzielnienie się dzieci. Ostatnia faza to rodzina bez dzieci (puste gniazda), seniorzy, którzy potrzebują opieki medycznej, zapewnienia warunków bytu, opieki i pomocy. Wszystkie fazy rodziny są ważne. Pierwsze dwie fazy decydują o tym, czy rodzą się dzieci, a następne dwie to rozwój i kształcenie dzieci oraz usamodzielnianie się. Faza piąta to żyjący samotnie rodzice, którzy wymagają wsparcia w miarę procesu starzenia się.

Drugą sprawą są potrzeby rodzin. Potrzeby występują we wszystkich fazach, ale bardzo się zmieniają. W związku z tym polityka społeczna państwa oraz lokalna polityka społeczna powinny to uwzględniać. W poszczególnych fazach na poziomie lokalnym, rodziny potrzebują mieszkań, szkoły, żłobka, przedszkola, pracy. To są te potrzeby, które łączą lokalną politykę społeczną z rodziną.

Bardzo cenną inicjatywą w dzisiejszej dyskusji było to, że prawie wszyscy zwracali uwagę na środowisko lokalne. Potrzebna jest współpraca wszystkich podmiotów, które mają wspierać rozwiązywanie problemów w poszczególnych fazach rozwoju rodzin. Inaczej mówiąc, mamy pewien cykl zmian, potrzeb i działań na różnych poziomach polityki społecznej, krajowej, regionalnej i lokalnej. Lokalna polityka jest tu niezbędna. Globalny rozwój, który jest uprawiany na całym świecie może się rozwijać tylko dlatego, że rozwijają się środowiska lokalne. Dlatego jest tu ogromne pole do działania dla samorządów i dla wszystkich innych podmiotów publicznych i niepublicznych, które mogą pomóc w rozwiązaniu problemów powstających w związku z funkcjonowaniem rodzin w poszczególnych fazach ich rozwoju.

Uogólniając, fazy rozwoju rodzin i ich potrzeby polityka społeczna powinna uwzględniać. Dotyczy to kompleksowych działań odnoszących się do wszystkich faz rozwoju rodziny, ale pewne fazy mogą być mocniej zaakcentowane. Przykładowo Program 500+ skierowany jest przede wszystkim do rodzin w drugiej i trzeciej fazie rozwoju rodziny. Natomiast pierwsza i piąta faza życia rodziny wymaga innych rozwiązań, głównie infrastrukturalnych (mieszkania, żłobki, przedszkola, domy pomocy społecznej, ośrodki geriatryczne). Polityka

społeczna, w tym polityka prorodzinna, powinna traktować zróżnicowane potrzeby rodzin kompleksowo i wspierać ich zaspokajanie dostępnymi środkami.

Dr hab. prof. UO Agata ZAGÓROWSKA, Uniwersytet Opolski

Chciałabym zwrócić uwagę na następujące kwestie. Pierwsza – wiąże się z pewną refleksją. Od lat w wielu opracowaniach sygnalizowano niekorzystne tendencje demograficzne, które zachodzą w województwie opolskim i w kraju wraz z ich implikacjami, traktując dane z prognoz demograficznych jako ostrzeżenie. Jednak dopiero stosunkowo niedawno w większym zakresie zwraca się uwagę na przebieg procesów demograficznych i prognozy. Rysują się ich dwie interpretacje – pierwsza apokaliptyczna, a druga nawiązująca do koncepcji *silver economy*. To drugie podejście wiąże się z szukaniem rozwiązań obecnych i przyszłych problemów demograficznych w dostosowaniu gospodarki. Kolejna kwestia to starzenie się ludności województwa opolskiego. Chciałabym nawiązać do tego procesu, wskazując na kształtowanie się tzw. indeksu aktywnego starzenia się, którego wartość plasuje Polskę na 27 miejscu w Europie. Inaczej mówiąc, udział życia w zdrowiu osoby w wieku 65 lat w średnim jej trwaniu życia wynosi w Polsce 46,1 lat. Najwyższy poziom indeks ów osiągnął w Norwegii –75,2. Takie porównanie pokazuje, iż proces starzenia się w krajach Europy Zachodniej wystąpił znacznie wcześniej, a rozwiązania, które tam zastosowano, stosuje się obecnie i przynoszą efekty. Pani Profesor Hrynkiewicz mówiła, że w demografii mamy do czynienia ze skutkami, które pojawiają się w sposób generacyjny i nie pojawiają się od razu. Dlatego na podkreślenie zasługują przykłady działań, o których mówił Pan Marszałek, skierowanych do różnych grup społecznych, do młodej i starszej generacji, a których rezultatów należy oczekiwać w przyszłości. Najważniejsze jest to, że wpisują się one w koncepcję rozpowszechnioną i realizowaną w krajach rozwiniętych, nazywaną koncepcją „właściwego starzenia się”, której idea jest, aby o kilkanaście lat opóźnić stan niesamodzielności częściowej czy pełnej, opóźnić o kilka lat wychodzenie z rynku pracy, żeby starość nie wykluczała ludzi ze społeczeństwa.

Jacek SUSKI, Dyrektor Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Opolu

Opolszczyzna jest regionem o bardzo wyraźnych tendencjach migracyjnych. Źródłem takiego stanu rzeczy jest przede wszystkim znaczne zróżnicowanie etniczne przejawiające się w dużym odsetku ludności autochtonicznej posiadającej podwójne obywatelstwo (polskie i niemieckie). W dalszej przeszłości stan taki prowadził do masowych migracji do Niemiec, które kontynuowane były, chociaż w mniejszym zakresie po 1989 roku oraz do momentu przystąpienia

Polski do Unii Europejskiej. Migracje definitywne zostały wyparte przez wahałkowe (zarobkowe) i zaryzykować można twierdzenie, że stały się wzorem kulturowym dla ludności autochtonicznej, jednocześnie stając się pewnym punktem odniesienia dla ludności nieautochtonicznej. Obserwowalne materialne korzyści wynikające z pracy poza granicami kraju mogły się stać wyraźnym bodźcem przyspieszającym decyzje migracyjne po przystąpieniu Polski do UE wśród mieszkańców posiadających jedynie polskie obywatelstwo. Kolejno następujące, polityczne i społeczne uwarunkowania prowadziły do systematycznego wyludniania się regionu. Szacuje się, że w latach 2008–2010 region opuściło 115 tys. osób¹. Prognozy demograficzne z kolei wskazują, że liczba ludności w dalszym ciągu będzie spadać. Równoległe postępować będzie proces starzenia się społeczeństwa, co wyraża się w zwiększonym odsetku ludności w wieku poprodukcyjnym wobec zmniejszonego udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym.

Pomimo mowy o kryzysie demograficznym popartej danymi publicznej statystyki, w rzeczywistości istnieje zasadniczy problem w ustaleniu faktycznej liczby ludności. Z uwagi na tradycje migracyjne i związane z tym niedopełnienie obowiązków meldunkowych, oficjalne statystyki prawdopodobnie są zawyżone. W dalszym ciągu w bazach ludnościowych figurują osoby, które zdecydowały się na emigrację definitywną. Wskazują na to badania regionalne², ale i te operują jedynie na szacunkach. Konfrontacja z rzeczywistością i urealnienie następuje w gminach, kiedy podejmowane są decyzje dotyczące wszystkich mieszkańców. Przykładem jest „Deklaracje o wysokości opłat za gospodarowanie odpadami”. Wówczas ujawniany jest rzeczywisty stan ludności, a jak wynika z rozmów z wójtami gmin rozbieżności są znaczące. Dlatego też należałoby zastanowić się nad możliwościami ustalenia faktycznej liczby ludności, co stanowi podstawę do formułowania wniosków i rekomendacji dla polityki społecznej.

Najnowsze badania regionalne poświęcone sytuacji demograficznej i zatrudnieniu również nie napawają optymizmem³. Oprócz potwierdzenia postępującego ubytku ludności wskazują one ponadto na bardzo niepokojące zjawisko. Zwraca się uwagę, że z obszarów wiejskich w znacznym stopniu migrują kobiety znajdujące się w wieku rozrodczym, co niestety w dwójnasób negatywnie odbija się na dzietności. Zmiana struktury wiekowej migrantów z kolei będzie mieć daleko idące konsekwencje dla dalszych prognoz ludnościowych.

¹ R. Jończy, *Zagraniczne migracje zarobkowe z województwa opolskiego oraz ich wpływ na opolski rynek pracy i sferę fiskalną samorządów terytorialnych*, UMWO, Opole 2011, s. 145.

² Op. cit.

³ R. Jończy, *Wyludnienie, zatrudnienie i migracje na obszarach wiejskich województwa opolskiego, niepublikowany raport*, Opole 2016.

Już od pewnego czasu na rynku pracy obserwuje się znacząca poprawę sytuacji. Do urzędów pracy wpływa coraz więcej ofert pracy, co skutkuje wzrostem zatrudnienia i zmniejszeniem bezrobocia. Jeszcze w 2014 r. łącznie w rejestrach PUP pozostawało ponad 42 tys. osób, a rok później liczba ta zmniejszyła się do 36 tys., natomiast w końcu 2016 niewiele przekroczyła 32 tys. Równoległe liczba bezrobotnych przypadających na jedną propozycję pracy zmniejszała się z 42 poprzez 36 do 32 w końcu 2016 roku. Najnowsze prognozy wskazują na utrzymanie tego trendu. Przeciętne zatrudnienie w gospodarce narodowej prawdopodobnie dalej będzie zwiększać się, podobnie jak realne wynagrodzenia brutto⁴. Jednak towarzyszyć będą temu wskazane problemy demograficzne. Zjawiska te nie pozostają bez wpływ na sytuację społeczno-gospodarczą w regionie. W pewnym stopniu ożywienie gospodarcze, może być niewykorzystaną okazją trwałego rozwoju gospodarczego. Trudności w pozyskaniu pracowników niestety nie pozwalają na zrealizowanie pełnego popytu na produkty i usługi. Szacuje się, że w Polsce w 2016 r. 45% firm miało duże trudności z pozyskaniem adekwatnego personelu, a zjawisko to pogłębia się. Jeszcze w 2014 r. sytuacja taka dotyczyła 33% podmiotów gospodarczych, a już rok później odsetek ten zwiększył się do 41%⁵.

Pewną próbą rozwiązania takiego stanu rzeczy może być zmiana emigracyjnego charakteru województwa na imigracyjny. Podkreśla się, że region opolski jest miejscem atrakcyjnym z punktu widzenia jakości życia, a w świetle wskazanych problemów demograficznych zmiana specyfiki regionu może zostać osiągnięta np. poprzez stosowną politykę migracyjną. Rynek pracy już w tej chwili czerpie z możliwości zatrudnienia cudzoziemców, zwłaszcza obywateli Ukrainy. Kiedy przyjrzeć się skali oświadczeń o zamiarze zatrudnienia obcokrajowców na terenie województwa opolskiego, to ewidentnie widać, że jest to coraz istotniejszy mechanizm minimalizacji problemów doświadczanych przez przedsiębiorstwa. W latach 2009–2013 rocznie napływało około 3–4 tys. tego typu oświadczeń. W roku 2014 możemy mówić o skokowym wzroście, gdyż zgłoszono ponad 6 tys. oświadczeń, a w latach kolejnych było 14 i aż 23 tys. Jednak równoległe rozwiązaniem korzystnym może okazać się repatriacja ludności polskiej, która poza zakończeniu II wojny światowej znalazła się poza współczesnym terytorium RP. Wymaga to jednak przemyślanych działań na szczeblu centralnym oraz otwartości społeczności lokalnych, w których następować miałyby integracja. O ile pozwolenia na pracę dla obcokrajowców w większym stopniu mogą być remedium na doraź-

⁴ *Stan i prognoza koniunktury gospodarczej, Kwartalne prognozy makroekonomiczne*, nr 93, IBnGR, Warszawa 2017.

⁵ *Niedobór talentów*, ManpowerGroup, Warszawa 2016.

ne trudności w pozyskaniu pracowników, o tyle repatriacja może być w dalszej perspektywie czasu skutecznym sposobem na zwiększenie dzietności. Szacuje się, że na terenach byłego ZSRR mieszka ponad 2,6 mln osób polskiego pochodzenia⁶.

W kształtowaniu atrakcyjności regionu, a co za tym idzie i zwiększenia migracji wewnętrznych z pozostałych obszarów Polski pomóc może także stymulowanie przedsiębiorczości. Z jednej strony, trzeba tworzyć coraz bardziej sprzyjające warunki do jej prowadzenia, z drugiej natomiast wspierać działania zmierzające do powstawania nowych podmiotów. Istnieją instrumenty finansowe, które mogłyby być wykorzystane. Sprawdzają się np. dotacje na podjęcie działalności gospodarczych dla osób bezrobotnych. Badania kontryfakcyjne wskazują, że jest to najskuteczniejsza forma wsparcia spośród istniejących instrumentów aktywnej polityki rynku pracy⁷. W związku z tym należałoby pomyśleć o możliwości dotacji, zwłaszcza dla młodych osób, które dopiero zaczynają karierę zawodową. Szczególne wsparcie tej grupy jest uzasadnione z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze odpowiednia sytuacja materialna (jako pochodna pomyślnego funkcjonowania podmiotu gospodarczego) jest barierą dla decyzji migracyjnych, które najczęściej podejmuje się w oparciu o analizę własnej zasobności. Po drugie, subiektywnie pozytywnie oceniana kondycja finansowa stymuluje do decyzji prokreacyjnych. Z kolei posiadanie dzieci ogranicza możliwości samej migracji. Rozwiązanie takie może być efektywne, zakładając jednak odpowiedni poziom kompetencji przedsiębiorczych wśród obywateli. Oznacza to tym samym konieczność ich nabywania już na wczesnym etapie kształcenia. Implikuje to oczywiście racjonalne zmiany w systemie edukacji.

Obecnie niekorzystana sytuacja demograficzna, która również negatywnie wpływa na sytuację na rynku pracy powinna być sygnałem alarmowym dla polityk publicznych. W przypadku tak konstytutywnych cech społeczeństwa jak jego ludność reformy muszą być dalekosiężne i przemyślane, a przede wszystkim oparte na rzetelnych informacjach. Zmiany wymagać będą prawdopodobnie bardzo dużych nakładów finansowych, jednak w obecnej sytuacji należałoby potraktować je jako niezbędną inwestycję.

⁶ K. Opiela, S. Skorycki, Z. Socha, *Polacy na wschodzie a polityka migracyjna RP*, Fundacja Republikańska, Warszawa 2014, <http://fundacijarepublikanska.org/wp-content/uploads/2016/09/Raport-repatrici-8-grudnia-2014-1.pdf>, s. 11.

⁷ Z. Wiśniewski, K. Zawadzki, *Efektywność polityki rynku pracy w Polsce*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 139–165.

Kordian KOLBIARZ, Burmistrz Nysy

Odniosę do wypowiedzi Prof. Roberta Rauzińskiego, który w kontekście uchodźców wspominał o Nysie, czyli o fakcie, że 100% uchodźców w Nysie – patrz jedna osoba – musiało wyjechać, ponieważ nie znaleźliśmy dla niej pracy. Przyjechał do Nysy, żeby zdobyć bilet do Niemiec i nie chciał żadnej pracy. W Nysie walka o ludzi jest tak bardzo istotna, ponieważ Opolszczyznę należy traktować jako czerwoną latarnię tsunami demograficznego. Niestety, na mapie województw tą latarnią była właśnie Nysa. Według danych z końca 2015 roku wskaźnik urodzin w Nysie wynosił 1.0. W ciągu ostatnich 10 lat wyjechało z Nysy 10% ludzi w przedziale wiekowym od 18 do 44 lat. Staliśmy przed wyborem. Upraszczając – albo się wyróżnimy na mapie sytuacji demograficznej, albo zginiemy. Stawiamy na trzy filary – dobra praca, tanie mieszkania i wsparcie dzietności. Dobra praca – kupiliśmy teren inwestycyjny. We współpracy z Prezydentem Arkadiuszem Wiśniewskim udało się uruchomić oddział centrum mandatowego. Wynagrodzenie oferowane w centrum mandatowym to 2800 brutto, pracownicy wchodzi do korpusu służby cywilnej, co jak na warunki nyskie stanowi atrakcyjną ofertę – na jedno miejsce było 50 kandydatów. To dla nas wielka radość, że na terenie powiatu pojawiają się inwestycje centralne. Tanie mieszkania, mieliśmy ostatnio taką akcję – 28 działek sprzedawanych za 15% wartości i tutaj ponad setka chętnych w przetargu – udało się ściągnąć rodziny np. z Wrocławia i Wielkiej Brytanii. Istnieje również Nyski Bon Wychowawczy obliczony na pomoc dla dzieci w wieku 1–6, dla rodziców którzy są w związku małżeńskim. Efekt jest taki, że po raz pierwszy od 25 lat dzietność w Nysie wzrosła o 15%, a liczba małżeństw o 10%.

Violetta POROWSKA, Wicewojewoda Opolski

Jestem przekonana, że wszystkie pomysły, jakie mieliśmy dotyczące zwiększenia dzietności i populacji należy wyrzucić do kosza. Historia pokazuje, że realizując cudowne projekty, nadal mamy tych ludzi za mało. To oznacza, że musimy sobie w sposób jasny i odważny powiedzieć, że owe pomysły nie zadziałały. Wydaliśmy dużo pieniędzy na strefę demograficzną i przyniosło to tylko tyle, że mamy coraz mniej ludzi. Najważniejszą kwestią jest, aby stworzyć warunki dla tych ludzi, żeby mogli uzyskiwać godną pracę, rozumianą jako dobrze płatną i mogli podnieść wskaźnik dzietności. Jeżeli nie stworzymy warunków uzyskiwania dobrze płatnej pracy na terenie województwa opolskiego, to nasi mieszkańcy, którzy mają kontakt z zagranicą, będą wyjeżdżać. Ostatnio rozmawiałam z firmą drobiarską Animex, która ma wielki problem z pracownikami. Wysyłają nawet autokary, by zdobyć pracowników. Polacy nie chcą pracować

w naszym regionie. Cudzoziemcy przyjeżdżają po to, by tu pracować, szybko orientują się, za ile pracują i wyjeżdżają za granicę. Jestem przekonana, że zamiast kreować specjalną strefę demograficzną, która opiera się na jakichś miękkich działaniach, powinniśmy stworzyć realną strefę demograficzną, na kształt specjalnej strefy ekonomicznej, w której zaistnieją podatki uprzywilejowane, by ludzie nie musieli oddawać tyle pieniędzy w ramach danin dla państwa. Dajmy im za to nieruchomości, parcele po niższych kosztach, prace, przedsiębiorcom normalne warunki, by nie zakładali swoich firm w sąsiednich Czechach. Jeśli stworzymy strefę demograficzną, to stworzymy ją realną, gdzie ludzie będą chcieli mieszkać i zakładać rodziny. Ważne jest to, aby tych dzieci urodziło się najwięcej. Mamy coraz dłuższą średnią długość życia, która skutkuje tym, że ludzi będą musieli pracować po przejściu na emeryturę. Te działania, które wprowadził rząd, czyli Program 500+ i za chwilę Mieszkanie+, pokazuje, że to będzie kolejny program, który się sprawdzi, że te działania rządowe są absolutnie trafione. Być może wskaźniki z 2016 r. nie pokazują, że 500+ odnosi sukces, ale to, że w marcu 2017 r. urodziło się o 9% więcej dzieci niż w marcu 2016 r. udowadnia, że ten program odnosi sukces, taki skok mieliśmy ostatnio w 2009 roku.

Arkadiusz WIŚNIEWSKI, Prezydent Miasta Opola

Problem polega na tym, że ludzie z województwa opolskiego wyjeżdżają i nie chcą tu żyć i pracować. To nie zarzut, tylko ukazanie pewnego sposobu myślenia. Tym pesymizmem nikogo nie zachęcimy, bo kto przy zdrowych zmysłach będzie jechał gdzieś, gdzie się zmywa. Polityka regionalna musi być spójna, zdecydowana na konkretne działania. Musi zaistnieć ogólnopolskie przyzwolenie, aby poszczególne regiony się rozwijały. Poszczególne regiony podejmą działania, ale nie mają właściwych instrumentów do kreatywnego realizowania polityki regionalnej. Pewne instrumenty się nie sprawdzą, bowiem jako Prezydent Opola nie rozdzielę działek budowlanych w Opolu. Opole nie jest miejscem, w którym należy działki oddawać za darmo. Program Mieszkanie + jest fantastyczny, Program 500+. W sytuacji kraju, gdzie mamy deflację i niską siłę nabywczą społeczeństwa należy ludziom stwarzać możliwość zdobywania pieniędzy. Mamy system podatkowy, który opiera się na wysokich obciążeniach kosztów pracy. Jeżeli przyciągamy inwestycje, to są to niskopłatne miejsca pracy. Nie wiem, jak to będzie za parę lat, bo każdy wydatek socjalny to odbieranie innym obywatelom. Dzisiaj władze samorządowe zaczynają widzieć plusy Programu 500+, ponieważ wzrosła siła nabywcza obywateli, wzrosła konsumpcja, jest wzrost gospodarczy, za tym idzie oczywiście inflacja, ale przy dobrej polityce monetarnej można je utrzymać w ryzach. Program 500+ zwiększa również dochody samorządów, bo rosną przychody podatkowe

z PIT-u. W Opolu mamy największą liczbę urodzeń od 20 lat. Saldo migracji stałej w Opolu w 2005 r. to było -14 osób, w 2007 r. - 671 osób, w 2015 r. - 93, a w 2016 +84. Pierwszy raz w dwudziestoleciu Opole ma dodatnie saldo migracji. Aktywny rynek akademicki i dostęp do pracy przyciąga młodych ludzi. Nie ma drugiego takiego województwa z taką siłą przyciągania. Możemy mówić, że dwujęzyczne tablice pozbawiają niektórych godności, ale czy to jest prawdziwy problem województwa? Czy raczej demografia? Cały rok toczymy wojnę o te tablice. Nie tędy droga. Trzeba postawić lidera, bo ten lider pociągnie innych. Mówiąc o Opolu i o polityce demograficznej, te ważne rzeczy wydają się proste. Mówiąc o demografii, zwróćcie Państwo uwagę na to, jak zmieniało się to saldo.

Piotr KANZY, Wójt Polskiej Cerekwi

Problem jest ogólnopolski. W Opolu gmina Polska Cerekiew widniała w tej piątce gmin, które mają największy spadek liczby ludności. Każdy zadaje sobie pytanie, co za tym idzie. Nasza gmina, która nie ukrywam, ma ograniczone możliwości. Nie sąsiadujemy z żadnym dużym miastem wojewódzkim, dlatego jest nam trudniej ściągnąć mieszkańców. Ci młodzi, którzy wyjeżdżają, wybierają szkoły średnie np. w Kędzierzynie-Koźlu lub w Raciborzu. Ta młodzież, kiedy kończy szkołę średnią, wyjeżdża do Opola, Wrocławia, Krakowa, Warszawy i oni nie wracają, bo mówią, do czego mają wracać? Oczywiście, My jako gmina, jako samorządy jesteśmy zobligowani, aby zadbać o to, aby gminy pozyskiwały jak najwięcej mieszkańców, ale nie ukrywajmy, jeżeli zapytam młodego chłopaka, który kończy studia, jakie ma plany, to on odpowie wprost, że zostaje tam, gdzie studiował. Nie wykluczam, że tu wrócę i to jest dla mnie budujące. Dlatego tworzymy takie warunki, aby wrócili. Jako samorządowcy tworzymy infrastrukturę, która umożliwi w pewnym sensie taki powrót. Wybudowaliśmy 4 lata temu OSIR, do którego mieszkańcy nie tylko z naszej gminy, ale również z sąsiednich gmin przyjeżdżają. Utworzyliśmy infrastrukturę jak w mieście. To pokazało, że tendencja migracji ustała. Nie ma spadków o 80, 100 mieszkańców. Tu już pojawił się spadek 5-10 mieszkańców. To jest normalne, i to nam pokazało, że budowanie takiej infrastruktury, która sprzyja mieszkańcom odnosi pożądane efekty. Każdy z władarzy dba, aby mieszkańców było jak najwięcej. Skoncentrujmy się, abyśmy współpracowali pod kątem pozyskania mieszkańców, bowiem nie każdy chce mieszkać w mieście, niektórzy wolą mieszkać na wsi. Wiele słów dzisiaj zostało przytoczonych, wiele danych statystycznych, ale ja mówię w takim kontekście jako wójt jednej z najmniejszych gmin w województwie opolskim, która ma również duży problem.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowanie tej konferencji jest bardzo trudne, ponieważ dyskusja na takich konferencjach jest zawsze wielowątkowa, pojawia się wiele pomysłów, co zrobić, żeby doprowadzić do zmiany. Zaistniałą sytuację oceniamy jako niekorzystną z punktu widzenia rozwoju demograficznego. Istnieją dwie koncepcje – procesy demograficzne są czymś naturalnym. Można powiedzieć tak – nic nie będziemy robić. Podjęta została jednak inna decyzja, staramy się tworzyć politykę ludnościową, która chce oddziaływać na te procesy w sposób pośredni, tworząc warunki. Żeby je streścić, to powiem tak – te warunki sprowadzają się do użycia wszystkich instrumentów ekonomicznych, społecznych, prawnych oraz edukacyjnych. W państwach europejskich o sukcesie obywatela zaświadcza jego rodzina, a także liczba dzieci. Być może promowanie wielodzietności to jest jakaś droga. W Polsce wszystkie badania wskazują, że rodzina jest największą wartością. Istnieje bardzo wielki powrót do idei konserwatywnej i być może trzeba ten nawrót wykorzystać w polityce ludnościowej. Wszystko to, co robimy, co zamierzamy robić, ma wspierać rodzinę. Rodzina to rzeczownik, który pochodzi od czasownika rodzić. Rodzina powstaje tam, gdzie rodzą się dzieci. W trakcie dzisiejszej konferencji wskazywaliśmy na te procesy, które sprzyjają procesom powstawania rodzin oraz procesy, które temu nie sprzyjają. Głównym instrumentem jest praca, stabilna, wysoko kwalifikowana dostosowana do aspiracji młodych ludzi. Pamiętajmy, że połowa młodej generacji, która wchodzi na rynek pracy to są ludzie z wyższym wykształceniem. Oczywiście, możemy powiedzieć, że dzisiejsze wykształcenie różni się od tego sprzed lat, ale jest to wciąż wykształcenie, które buduje aspiracji. Według Adama Smitha wynagrodzenie ma starczyć na przeżycie, utrzymanie rodziny. To Smith napisał, że płaca robotnika ma starczyć na przeżycie robotnika oraz wychowanie następcy. Głosząc poglądy Adama Smitha, niczego więcej się nie domagam. Powtórzy to Leon XIII, a potem znajdziemy to potwierdzenie w dokumentach UE. To jest niezwykle ważne. Do dzisiaj w Polsce pokutuje takie przekonanie, że Polska to kraj obfity w tanią, źle zarządzaną pracę. Pracodawcy są przekonani, że tak można używać pracy. Trzeba to każdego dnia powtarzać pracodawcom, inaczej nie będą mieć pracowników. Nie wiem, co robi 7700 agencji pośrednictwa pracy. Uważam, że należy je zlikwidować natychmiast,

jednym ruchem i obiecuję Wam, że jako posłanka będę do tego dążyć. One nie są do niczego potrzebne. Druga sprawa to instytucje opieki. Instytucje opieki na najwyższym poziomie. To wynika z faktu, że dzisiaj dziecko jest wielką wartością dla rodziców, i rodzice chcą podzielić swój czas między opieką nad dzieckiem a pracą zawodową. To jest już proces, który jest utrwalony. Wszystkie instytucje opieki nad dziećmi muszą być na najwyższym poziomie, tak jak instytucje usług ochrony zdrowia. W tej sprawie powinien nastąpić przełom. Trzecią sprawą są mieszkania. Potrzebujemy znacznie więcej mieszkań. Kolejną kwestią jest rewitalizacja miast. Jeżeli miasta starzeją się, to trzeba mieszkania dostosowywać do innych potrzeb i tworzyć warunki dla ludzi, którzy ze względu na wiek, stan zdrowia, kondycję fizyczną, psychiczną będą te mieszkania zmieniać. Jeśli będą mieszkania, jeśli będzie opieka nad dziećmi, jeśli będzie sprzyjająca atmosfera szacunku, także dla dzieci, ułatwień różnych, które jak widać będą się pojawiać, to sytuacja ma szansę się zmienić. Czy się zmieni? Ja się cieszę z każdego dziecka, które się rodzi, ale czy to jest tendencja stała, tego nie wiem. Jeżeli nic nie będziemy robić, ta tendencja się nie zmieni. Bardzo zachęcam Państwa, aby powtórzyć tę konferencję. Procesy ruchu naturalnego i wędrownego są procesami w dużym stopniu naturalnymi. Jeśli chodzi o zjawiska urodzeń, zgonów, starzenia się, to są zjawiska naturalne. W pewnym momencie zaczęliśmy wpadać w medykację. Ostrzegam przed zapadaniem w medykację w kwestii prokreacji, starzenia się, ponieważ to są procesy naturalne. Oczywiście, trzeba tworzyć dobre warunki, ale podkreślam – to są warunki naturalne i muszą być zachowane pewne proporcje, które dotyczą opieki, opieki medycznej, a to jest przejawem zwykłego procesu naturalnego.

ANEKS

ANEKS

*Sytuacja demograficzna województwa opolskiego
jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej
Opole, 12 kwietnia 2017 r.*

PATRONAT HONOROWY

Minister
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Program

9.30 – 10.00	Rejestracja uczestników
10.00 – 10.15	Otwarcie Konferencji Pan Adrian Czubak, Wojewoda Opolski
10.15 – 10.30	Przywitanie uczestników Prof. dr hab. Józefina Hrynkiewicz, Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej Pani Janina Kuźmicka, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Opolu
10.30 – 11.30	Sesja: Sytuacja demograficzna województwa opolskiego Moderator: prof. dr hab. Józefina Hrynkiewicz, Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej Sytuacja demograficzna województwa opolskiego – stan obecny i perspektywy Janina Kuźmicka, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Opolu Specyfika sytuacji demograficznej województwa opolskiego na tle Polski Prof. dr hab. Robert Rauziński, PIN Instytut Śląski w Opolu, Rządowa Rada Ludnościowa Procesy starzenia się ludności województwa opolskiego Dr hab. prof. UO Agata Zagórska, Uniwersytet Opolski Depopulacja jako wyzwanie dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa opolskiego Dr hab. prof. PIN-IŚ Joanna Dybowska, PIN Instytut Śląski w Opolu Specjalna Strefa Demograficzna jako propozycja regionalnej polityki społecznej w województwie opolskim Dr hab. prof. PO Kazimierz Szczypiński, PIN Instytut Śląski w Opolu, Rządowa Rada Ludnościowa
11.30 – 12.00	Pytania i dyskusja
12.00 – 12.30	Przerwa
12.30 – 13.30	Sesja: Sytuacja rodzin, migracje ludności a rynek pracy w województwie opolskim Moderator: prof. dr hab. Robert Rauziński, PIN Instytut Śląski w Opolu, Rządowa Rada Ludnościowa Migracje zagraniczne i wewnętrzne a sytuacja na rynku pracy w województwie opolskim Prof. dr hab. Romuald Jończy, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu Polityka migracyjna jako element składowy polityki regionalnej wobec wyzwań demograficznych Prof. dr hab. Krystian Heffner, PIN Instytut Śląski w Opolu Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa opolskiego Dr. hab. prof. UO Teresa Sółdra-Gwiżdż, Uniwersytet Opolski Potencjał zdrowotny ludności w województwie opolskim jako wyzwanie dla polityki społecznej Violetta Porowska, Wicewojewoda Opolski Perspektywy rozwoju demograficznego województwa opolskiego, wybrane konsekwencje ekonomiczne i społeczne Dr hab. prof. PO Brygida Solga, Politechnika Opolska
13.30 – 13.45	Pytania i dyskusja
13.45 – 15.15	Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa opolskiego Moderator: dr hab. prof. PO Kazimierz Szczypiński, PIN Instytut Śląski w Opolu, Rządowa Rada Ludnościowa
15.15 – 15.30	Pytania i dyskusja
15.00 – 15.20	Podsumowanie i zamknięcie obrad Prof. dr hab. Józefina Hrynkiewicz – Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej